Felsefe dergisi

S. FREUD / R. BAYER / J. LOCKE /
D. HUME / M. WEBER / G. LUKACS -
W. ABENDORTH / H. SPENCER

VE

FAHRİ ERDİNÇ ÖZEL BÖLÜMÜ

7

NİSAN / MAYIS / HAZİRAN 1979

Felsefe dergisi

- **S. FREUD** / PSİKANALİZİN BİR GÜÇLÜĞÜ
- **R. BAYER** / SANAT VE DOĞA
- **J. LOCKE** /
  DENEY TÜM BİLGİLERİMİZİN KAYNAĞIDIR
- **D. HUME** / ANLIK ÜZERİNE
- **M. WEBER** / MESLEK OLARAK SİYASET
- **G. LUKACS - W. ABENDORTH** /
  BİLİMSEL SİYASET ÜZERİNE BELİRLEMELER
- **H. SPENCER** / DÜŞÜNSEL EĞİTİM
- **VE**
  FAHRİ ERDİNÇ ÖZEL BÖLÜMÜ

7
Nisan/Mayıs/Haziran 1979

FELSEFE DERGİSİ / Üç ayda bir çıkar; sahibi ve sorumlu yönetmeni: Afşar Timuçin; Nuruosmaniye caddesi, Ata işhanı, 34-203, Cağaloğlu-İstanbul; yazışma ve havale adresi: Afşar Timuçin, P.K.: 1381, Sirkeci-İstanbul; basılmayan yazılar geri gönderilmez; dergide yayımlanan yazılardan kaynak göstererek alıntı yapılabilir; yıllık abonesi 200 lira; tek isteklerde posta pulu gönderilmelidir, toplu isteklerde yüzde 25 indirim yapılır.

Dizildiği ve basıldığı yer:

Kent Basımevi, Alayköşkü caddesi, Küçük sokak, Gürdere han, kat 1, Cağaloğlu - İstanbul.

Nisan 1979

Fiyatı elli liradır.

Sigmund Freud

PSİKANALİZİN BİR GÜÇLÜĞÜ

Şunu söyleyeyim önce: zihinsel bir güçlükten, psikanalizi seslendiği kişinin (dinleyici ya da okuyucu) zekası için ulaşılmaz kılan bir şeyden sözetmeyeceğim, duygusal bir güçlükten, psikanalizi dinleyicinin ya da okuyucunun duygudaşlığından uzaklaştıran ve onu psikanalizle ilgilenmekten, ona inanmaktan alıkoyan bir şeyden sözedeceğim. Görülebileceği gibi bu iki güçlük aynı sonuca varır. Bir şey için yeterince duygudaşlık duymayan onu kolayca kavramayı da bilmez.

Okurun bu konuya yabancı olduğunu düşünerek şeyleri daha baştan ele almayı gerekli gördüm. Psikanalizde, çok sayıda yalıtık gözlem ve izlenimlerin sonunda kurama benzer bir şey ortaya kondu, «libido kuramı» diye bilinir bu kuram. Bilindiği gibi psikanaliz sinirsel bozukluklar denilen bozuklukları kavramakta ve iyileştirmekte kullanılır. Bu sorunu ele almak için ona ulaşacak bir nokta bulmak gerekiyordu ve bu noktayı ruhun içgüdüsel yaşamında aramaya karar verdik. İnsanın içgüdüsel yaşamıyla ilgili varsayımlar böylece sinirlilik kavramımızın temeli oluyor.

Okullarımızda öğretildiği biçimiyle ruhbilim, ruhsal sorunlarla iligli sorularımıza pek doyurucu olmayan yanıtlar verir ancak. Ama ruhbilimin bize sağladığı bilgiler hiçbir alanda içgüdüler alanındaki kadar güvenilmez değildir.

Başlangıçta nasıl bir yol tutulacağını saptamak bize düşer. Genel anlayış açlığı ve aşkı ayırdeder ve onlarda bir yandan bireyin korunmasına, öte yandan üremesine yönelen içgüdülerin temsilcilerini görür. Biz de tümüyle doğal görünen bu ayrımı benimseyerek, aynı biçimde, psikanalizde korunma ya da *ben*'in içgüdülerini cinsel içgüdülerden ayırıyoruz ve cinsel içgüdülerin ortaya çıkmasını sağlayan gücü *libido,* yani cinsel istek diye adlandırıyoruz, çünkü *ben*'e ilişkin içgüdüler ortamında bu güç bize açlığa, güç istemine benzer bir şey olarak gözüküyor.

Bunu ortaya koymakla bu alanda ilk önemli buluşumuzu gerçekleştirmiş oluyoruz. Şunu buluyoruz: sinirsel hastalıkları anlamak için en büyük anlamı cinsel içgüdülere yüklemek gerek, nevrozlar adeta cinsel işlevin özgül hastalıklarıdır. Ayrıca kişinin nevrozdan hasta olup olmaması libidonun miktarına, libidoyu doyurma olanağına, onu doyurarak rahatlatmaya bağlıdır. Anlıyoruz ki kişinin hastalığının biçimi bireyin cinsel işlevinin evrimini gerçekleştirmekte yararlandığı yöntemce ya da, söylediğimiz gibi, libidosunun bu evrim sırasında karşı karşıya kaldığı, saplanmalarca belirlenmiştir. Elimizde sağlam ama basit olmayan bir teknik var, hasta üzerinde ruhsal bir etki uyandırmamızı sağlayan bu teknik birçok nevroz çeşidini hem aydınlatmamıza hem de geriletmemize izin verir. İyileştirme çabamızın en başarılı olduğu nevroz sınıfı *ben*'in içgüdüleriyle cinsel içgüdüler arasındaki çatışmadan kaynaklanan nevrozlar oluyor. Çünkü cinsel içgüdülerin kişiliği kat kat aşan gerekleri bazan insana varlığını ya da kendisine karşı duyması gereken saygıyı tehdit eden bir tehlike gibi gözükür. O zaman *ben* savunma durumuna geçer, cinsel içgüdülere diledikleri doyumu yasaklar ve onları dilediklerinin yerini tutan bir doyuma yönelmeye zorlar, bu doyum da kendini sinirsel belirtiler biçiminde gösterir.

Psikanalitik iyileştirme yöntemi o zaman bastırma sürecini yeniden gözden geçirilmeye zorlayabilir ve bu çatışmayı daha iyi bir sonuca, sağlıkla uyuşabilen bir sonuca vardırabilir. Bu durumda anlayışsız hasımlar cinsel içgüdülerin önemini büyütmekle tek yanlı davrandığımızı öne sürdüler: demek insanın cinsel konulardan başka ilgi duyduğu şeyler de vardır! Bizim bir an bile unutmadığımız, yadsımadığımız bir şeydir bu. Bizim tek yanlı bakış açımız maddenin tüm bileşimlerini kimyasal çekim gücüne bağlayan kimyacının bakış açısına benzer. Böyle davranmakla kimyacı yerçekimini yadsımaz, ama onu fizikçiye bırakır.

İyiletirme çabası süresince libidonun hastada dağılımıyla ilgilenmek zorundayız, biz libidonun bağlandığı nesnel sunumların neler olduğunu anlamaya çalışıyoruz ve *ben*'in hizmetine sokmak için libidoyu açığa çıkarıyoruz. Böylece insanda libidonun ilk dağılımının çok şaşırtıcı bir çizelgesini yapabilecek duruma geldik. Şunu kabul etmek zorundayız: bireysel gelişimin başlangıcında tüm libido (tüm cinsel eğilim, tüm aşk yetisi) öz kişiliğe bağlanmıştır ve söylediğimiz gibi, öz *ben*'i kuşatmıştır. Libido ancak daha sonra, belli başlı yaşamsal gereksinimlerin doyurulmasından destek alarak, *ben*'den dış nesnelere taşar, bu da bizi libidosal içgüdüleri oldukları gibi tanımaya ve onları *ben*'in içgüdülerinden ayırdetmeye zorlar. Libido yeniden bu nesnelerden kopabilir ve *ben*'in içine çekilebilir.

Ben'in libidoyu alıkoyduğu durumu, suda yansıyan imgesine aşık olan genç Narcissos'la ilgili Yunan efsanesinin anısına, kendine hayranlık diye adlandırıyoruz.

Böylece biz bireyde kendine hayranlıktan nesnel aşka doğru yavaş yavaş ilerlemek yeteneğinin bulunduğunu kabul ediyoruz. Ama *ben*'in tüm libidosunun nesneler üzerine boşalabileceğine inanmıyoruz. *Ben*'de her zaman belirli bir miktar libido kalır, belirli bir kendine hayranlık düzeyi, çok gelişmiş nesnel bir aşka karşın, varlığını korur. Ben büyük bir depodur, nesnelere yönelmiş libido bu depodan taşar ve daha sonra yine ona döner. Nesneye yönelik libido ilkin *ben*'in libidosuydu ve yeniden *ben*'in libidosu

durumuna gelebilir. Kişinin tam sağlıklı olması için libidosunun tüm devingenliğini yitirmemesi zorunludur. Bu ilişkiyi anlaşılır kılmak için bir amibi göz önüne alalım, amibin yoğun ve akışkan maddesi yalancı ayaklar, uzantılar çıkarır, asıl madde bunların içine yayılır, ama amib her an onları yeniden kendisinde toplayabilir, öyle ki protoplazmik küçük çekirdeğin biçimi yeniden kurulur.

Buraya kadar anlatmaya çalıştığım şey nevrozlarda libido kuramıdır, bu kuram üzerine bu hastalıklı durumların doğasını anlama yöntemimiz ve onlarla ilgili iyileştirme müdahalemiz temellenir. Libido kuramının bu önerileri olağan davranışlar için de geçerlidir. Küçük çocuğun kendine hayranlığından sözediyoruz ve ilkel insanın ağır basan kendine hayranlığını düşüncelerinin mutlak kudretine olan inancına ve bunun sonucunda büyü tekniğine dayanarak dış dünyanın olaylarını etkileyebileceğine inanması olgusuna bağlıyoruz.

Bu girişi bitirdikten sonra kendine hayranlığın, genel olarak insanlık onurunun, bilimsel araştırma nedeniyle şimdiye kadar nasıl üç kez ağır biçimde aşağılandığını açıklamak istiyorum.

a) Bu araştırmanın başında insan önce bulunduğu yerin, yani dünyanın, evrenin merkezinde devinimsiz durduğunu, buna karşılık güneşin, ayın ve gezegenlerin dairesel yörüngelerde onun çevresinde döndüğünü düşündü. Böylece insan duyularına safça inanıyordu, çünkü o yerin devinimini hiç duymaz ve bakışlarını özgürce uzatabildiği her yerde, dış dünyayı çevreleyen bir dairenin merkezinde bulur kendini. Üstelik yerin merkezsel durumu insan için yerin evrendeki üstün rolünün bir güvencesiydi ve onun kendini bu dünyanın efendisi sayma eğilimiyle uyuşur görünüyordu.

Bu kendine hayran kuruntunun yıkılışı 16. yüzyılda Nikolaus Kopernikus'un adına ve yapıtına bağlanır. Pythagoras'cılar ondan çok önceleri yerin bu ayrıcalıklı durumundan kuşkulanmışlardı ve Samos'lu Aristarkhos daha İ.Ö. III. yüzyılda yerin güneşten daha küçük olduğunu ve bu yıldız çevresinde devinmesi gerektiğini açıklıyordu. Böyle-

ce Kopernikus'un büyük buluşu ondan önce gerçekleştirilmişti. Ama bu buluş genel onamı elde edince insan onuru ilk aşağılanmasına uğradı: *evrenbilimsel* aşağılanma.

b) İnsan kültürel evrimi sırasında hayvan ırkından gelen benzerlerinin efendisi durumuna yükseldi. Ama bu üstünlükle yetinmeyip onlarla kendi arasında bir uçurum kazmaya koyuldu. Onlarda aklın varlığını yadsıdı ve kendine ölümsüz bir ruh bağışladı, kendisine hayvanlar dünyası ile her türlü dayanışma bağını yok etme olanağı veren yüce bir soya sahip olmakla övündü. Bu kendini beğenmişlik, ilginç olanı da bu, ilkel insana olduğu gibi çocuğa da yabancıdır. Bu kendini beğenmişlik sonraki bir evrimin, açgözlü tasarıları bulunan bir evrimin sonucudur. İlkel insan putataparlık döneminde klanını hayvan olan bir ataya bağlamakta şaşırtıcı hiçbir şey görmüyordu. Bu eskiçağ düşünme biçiminin tortusunu içeren mit tanrılara hayvan bedenleri kazandırır ve ilkel dönemlerin sanatı tanrıları hayvan başlı olarak gösterir. Çocuk kendi varlığı ile hayvanın varlığı arasında hiçbir ayrım duymaz: masallarda düşünen, konuşan hayvanlar olması onu hiç şaşırtmaz; babasının esinlendirdiği bir korku duygusunu köpeğe ya da ata bağlar, bunu yaparken babasını küçük düşürmek gibi bir düşüncesi yoktur. Çocuk ancak büyüdükten sonra insana hayvan adlarıyla küfredebilmek için hayvandan yeterince uzaklaşmış olacaktır.

Hepimiz biliyoruz, Charles Darwin'in, çalışma arkadaşlarının ve öncellerinin çalışmaları insanın bu savına son vereli yarım yüzyıldan çok oldu. İnsan hayvandan başka, hayvandan üstün bir şey değildir, o da hayvan dizisinde yer alır, bazı türlere daha yakındır, bazılarına daha uzak. İnsanın dış başarıları bu eşdeğerliliğin, kendilerini hem bedenin yapısında hem de ruhsal eğilimlerinde gösteren tanıklıklarını unutturamadı. Bununla birlikte bu, insanın kendine hayranlığının ikinci aşağılanmasıdır: *biyolojik* aşağılanma.

c) Bununla birlikte ruhbilimsel bir nitelik taşıyan üçüncü aşağılanma insana kendini en çok duyuran aşağılanmadır.

İnsan dışarda ne kadar küçülmüş olursa olsun kendi ruhunda kendini yücüyönetici görür. İnsan bir yerde, *ben*' inin derinliklerinde, duygularının ve eylemlerinin, zorunluluklarına uyup uymadığını gözetleyen bir denetleme aracı uydurdu. Uymuyorlar mı, hemen acımasızca dizginlenirler ve azarlanırlar. İç kavrayış, yani bilinç, ruhsal aygıtta meydana gelen tüm önemli süreçler konusunda *ben*'e bilgi verir ve bu bilgilerin yönettiği istem, özgürce gerçekleşmek isteyen şeyi düzenleyip, *ben*'in verdiği buyruğu yerine getirir. Çünkü bu ruh hiç de basit bir şey değildir, daha çok üst ve alt ağırlık dereceleri olan bir sıradüzenidir, dış dünyadaki birbirinden kopuk, gerçekleşmeye çalışan ve aralarından birçoğu karşıt ve bağdaşmaz olan çok sayıda içgüdülere ve ilişkilere karşılık veren bir içtepiler karmaşasıdır. Ruhsal işlev için, üst ağırlık derecesinin hazırlanmakta olan her şeyden haberli olması ve isteminin, etkisini duyurabilmesi için, her yere sızabilmesi zorunludur. Ve *ben* verdiği buyrukların yerine getirilişi kadar bilgilerin bütünlüğünden ve güvenilirliğinden de emindir.

İncelediğimiz bazı hastalıklarda ve gerçekten tam olarak nevrozlarda, durum başkadır. *Ben* kendini rahatsız hisseder, kendi evinde, ruhta yani, güçsüz kalmıştır. Nereden geldikleri bilinmeyen düşünceler birdenbire ortaya çıkar; onları kovacak durumda da değildir. Üstelik bu yabancı konuklar *ben*'e boyun eğmiş olanlardan daha güçlü gibidirler; bu düşünceler istemin kendini göstermiş olan tüm güçlerine direnirler, mantıksal çürütmeden etkilenmezler, gerçekliğin karşıt olumlaması onlara dokunmaz. Ya da yabancı bir kişiden gelmişe benzeyen içtepiler çıkar ortaya, öyle ki *ben* onları yadsısa da onlardan korkar ve onlara karşı önlem almak zorundadır. *Ben*, bu bir hastalık, yabancı bir istiladır der kendine ve uyanıklığını artırır, ama neden bu kadar tuhaf bir biçimde güçsüz kaldığını anlayamaz.

Psikiyatri bu olguların ruhsal yaşama dışardan zorla girmiş kötü ruhların sonucu olabileceklerini yadsır, omuzlarını kaldırıp şunları söylemekle yetinir: bozulmuşluk, kalıtsal eğilim, yapısal düşüklük! Psikanaliz bu kaygıları-

dırıcı hastalıklı durumları aydınlatmaya çalışır, uzun ve titiz araştırmalar düzenler, yardımcı kavramlar ve bilimsel yapılar kurar, ve sonunda *ben*'e şöyle diyebilir: «Senin içine girmiş yabancı bir şey yok, bu, senin gözünden ve isteminin egemenliğinden sıyrılmış kendi ruhsal yaşamının bir yanıdır. Aynı zamanda bu, savunmada çok zayıf olmanın nedenidir; gücünün bir bölümüyle öteki bölümüne karşı çarpışıyorsun, bütün gücünü, dış bir düşman karşısında yapabileceğin gibi, biraraya getiremiyorsun. Ve bu sana böylece karşı çıkan ve senden kopan ruhsal güçlerinin en kötü ya da en anlamsız parçası bile değildir. Yanlış, bunu söylemem gerek, sendedir. Cinsel içgüdülerini istediğin gibi kullanabileceğine ve onların dileklerini hiç göz önüne almayabileceğine inanırken gücüne gereğinden çok güvendin. Bu içgüdüler o zaman ayaklandılar ve baskıdan kurtulmak için kendi karanlık yollarını izlediler, kendi haklarını senin işine gelmeyen bir biçimde elde ettiler. Nasıl devinime geçtiklerini, hangi yolları seçtiklerini bilemedin; yalnız bu işin duyduğun acıda kendini gösteren sonucundan, yani belirtiden haberli oldun. O zaman onu bastırılmış içgüdülerinin uzanımı olarak tanımıyordun ve onların yer tutucu doyumlar olduğunu bilmiyordun.

Ama bütün bu süreç ancak bir tek koşulla olanaklıdır: o da önemli bir noktada daha yanılgı içinde olmandır. Ruhunda geçen her şeyi, bu şey yeterince önemliyse, bileceğine inanıyorsun, çünkü bilincin bildirecektir onu sana. Ve ruhundaki bir şeyden habersiz kaldığın zaman büyük bir iç rahatlığıyla onun orda bulunmadığını düşünüyorsun. Neredeyse «ruhsal»ı bilinçli'ye, yani sence tanınan bir şeye özdeş tutacaksın ve bunu en apaçık kanıtlara karşın yapıyorsun, ruhsal yaşamında bilincine açınlanabilen şeylerden çok daha fazlasının durmaksızın meydana gelmesi gerektiğini gösteren apaçık kanıtlara karşın. Öyleyse bu nokta konusunda eğitilmeye bırak kendini!

Ruhsal olan sende bilinçli olanla tam olarak uyuşmuyor: ruhunda bir şey meydana gelsin ve sen onun için uyarılmış olasın, bu aynı şey değildir. Bilincinde oluşan bildirme yetisi genellikle senin gereksinimlerine yetebilir,

bunu kabul ediyorum. Önemli olan her şeyi öğrendiğin kuruntusuyla avunabilirsin. Ama birçok durumda, örneğin bu içgüdüsel çatışmalardan biri dolayısıyla, atlatılabilirsin ve o zaman istemin bilginden öteye gidemez. Oysa bilincinin bu bilgileri her zaman eksiktir ve genellikle az güvenilirdir; hatta genellikle olaylardan ancak onlar olup bittikten sonra ve artık elinden hiçbir şey gelmediği zaman haberli olursun. Ruhunda devinen ve hakkında hiçbir şey bilmediğin ya da onunla ilgili olarak sana yanlış bilgi verilen her şeyi, hasta olmadığın zaman bile, kim kestirebilirdi? Sen yalnızca yüksek saray görevlilerinin verdiği bilgilerle yetinen ve sesini duymak için halka inmeyen bir mutlakyönetici gibi davranıyorsun. Kendine dön ve kendini tanımayı öğren önce, o zaman niçin hastalanacağını anlayacaksın ve belki de hasta olmaktan kurtulacaksın».

Psikanaliz işte bu yolla *ben*'i eğitmek istiyordu. O bize iki açıklık getirdi, şöyle ki, cinselliğin içgüdüsel yaşamına tümüyle egemen olamayız, ruhsal süreçler kendilerinde bilinçsizdirler ve ancak eksikli ve belirsiz bir algı aracılığıyla *ben* için erişilir olurlar ve *ben*'e bağlanırlar; bu iki açıklık *ben kendi evinde efendi değildir* savını doğrular. Bu iki açıklık kendi başlarına insan onurunun üçüncü aşağılanmasını oluştururlar, bu aşağılanmayı *ruhbilimsel* diye adlandıracağım. Buna göre *ben'in* psikanalize saygınlık duymaması ve ona inanmaktan inatla kaçınması hiç de şaşırtıcı değildir.

Kuşkusuz pek az kişi bunu açıklıkla kavrar; bilinçsiz ruhsal süreçler varsayımını kabul etmek gündelik yaşam için olduğu gibi bilim için de sonuçlarını çok geç veren bir ilerleme olurdu. Ama şunu hemen ekleyelim, bu adımı ilk atan psikanaliz değildir. Seçkin filozoflar onun öncelleri olarak anılabilir, en önce de Schopenhauer; Schopenhauer'ın bilinçsiz «istem»i psikanalizin ruhsal içgüdülerine denktir. Üstelik unutulmaz bir kesinlikle insanlara cinsel dileklerinin her zaman küçümsenmiş olan önemini anımsatan da odur. Psikanalizin sahip olduğu tek üstünlük şu gerçekten çekilmez iki öneriyi soyut bir biçimde kendine hayranlığa yüklememektir: cinselliğin ruhsal

önemine ilişkin öneriyle ruhsal yaşamın bilinçsizliğine ilişkin öneri. Psikanaliz bunlara herkesi özel olarak ilgilendiren bu sorunlar karşısında karar vermeye zorlayan bir gereç yardımıyla kanıt sağlar. Ama işte bu nedenledir ki psikanaliz insanların tiksintisini ve direncini üzerine çeker, bu tiksinti ve direnç filozofun büyük adı önünde korkuya kapılarak dağılır.

Çevirenler:
MEHMET SERT - SİNAN KÖM

Raymond Bayer

SANAT VE DOĞA

Doğanın güzelliği açık bir deneyimden başka bir şey değilse bu durumda ancak güzelin öznelliğinden sözedilebilir. Doğanın güzelliğinde eksik olan şey yapıttır. Güzelin nesnelliği böylece yalnız sanatsal değerde bulunacaktır: sanatçının elişçiliği araştırmayı belirleyecek ve araştırmaya derinliğine işleyecektir. Doğada ben bir şey ortaya çıkarabilirim ama belirleyemem. Güzel yanılgısı benim kendi kendine olan etkinliğimden gelir yalnızca.

Doğadaki güzel ögelerin, ışık oyunlarının, renklerin, seslerin, biçimlerin uyumlarıdır. Bunlara duyu organlarımızın önünden geçen ve onlara duyulur deneyin renk dürbününde bazı görünür başarılar sunan mutlu bir düzen meydana getirir. Doğadaki güzelin ikinci ögesi, ögelerin insan yaşamının bugünkü dünyadaki deneyiminin kesinliksiz yankılarıyla birlikte benimsenmesidir.

Bununla birlikte, herhangi bir doğal görünüm o ölçüde güzel değildir. Herşey bizim bunu karşılayan hayranlığımızı çekmez. Uyum, denge ve kendiliğinden bütünlük etkenleri vardır. Yine de denilebilir ki bazı görünümler aynının ve başkanın diyalektiğini öne çıkarırlar. Doğru mu bu?

Değer son derece göreli olabilir. Tüm eşdeğerler doğal bir görünüm sözkonusu olduğunda ortaya çıkabilirler. Ölçüt nerededir? Doğanın güzelliğinde yalnızca bir değerler bütünlüğü sözkonusu olabilir mi? Duygularımızı kamçılayan görünümler de, Fransız bahçeleri de ruh durumlarımıza azçok uyan şeyler değil midir? Bir sanatçı (Monet ya da başka biri) bir başka gözün pek yavan bulduğu bir görünümden derinlikli bir ayrıştırma çıkarabilir. Her görünüm bu diyalektiğe fırsat yaratır. Tersine, araştırmanın derinliği ve etkililiği apaçık görünürlükle bir arada bulunacak olan sunulmuş bileşimlerin dışında kalacaktır.

Bununla birlikte, azbulunurluk ayrımları var, örneğin tonlar var, ayrıca incelikli ölçüler var, uzanım ve kesitin düzenlenmesi var: örneğin bir bahçe geliştirmenin mimarlıkta olduğu gibi oran ölçüleri vardır.

Düzey değişikliği değerin yaratıcısıdır. Ama bu düzey değişikliği nereden geliyor? Bu düzey değişikliği nedir? Burada belirgin ve özgül bir değer bulmak olanaksızdır. Bu ne teknikle ilgili bir değer ne de araştırmayla ilgili nesnel bir değerdir, çünkü görünüm gerçekleştirilmiş bir deneyim değil, bir deneyim alanıdır. Bu düzey değişikliği nedir? Görünümde azbulunurluk mu? Dağlar, denizler, doğal görünümler mi? Bir lirizmin hazırlanışı mı? Yaşam ve kaçış türleri mi? Ya da güçlerle ilgili bir simgesel mi? Güzel araştırması nerede? Tüm bunların içinde deneyim nerede? Değeri saptamanın, özellikle doğal görünümün tam anlamıyla estetik değerini saptamanın olanaksızlığı içindeyim. Bir açmazdayım.

Ögelerin değerlerini saptamakta da aynı güçlükle karşılaşılır. Doğal başarıyla, görkemle, yaşamın güçlüğüyle yüzyüze gelinir. Güzel kızlar gibi güzel ağaçlar da vardır: bu varlıkların başarılı fışkırmasıdır.

Sanatsal duyarlılık belki genelleştiricidir, öyle ki, özgünü amaçlayan sanat özlerin gizli bir tekniğini içerir. Doğanın kendiliğinden bir tekniği vardır, ona özgü bir sanatın olması gibi. O derinliğine bir sanattır. Varlıkların görünümü ve tekniğidir, etkinliğin ve yaratıcı esinin bir düzenleyicisi ve uyarıcısıdır. Sanat değeri tiplere doğru yükselir.

Doğanın yaratıcı estetiği yaratıklar arasında düzey ayrımlaşmasıdır.

Böylece bu durumda, güzelin tüm deneyim aşamalarında bir düzey ayrımlaşmasına ve bir sıra düzenine varacağız. Duyulur düzende, örneğin bir yüzde oranlar vardır: yani onu bir düzene koyan biçimsel bir yetkinlik vardır. Duyumsal ilişkilerin ve ölçülerin bir bütünüdür bu. Uzanımın estetik düzeninde uyumlar ve aynı sınırlar bulunur, yani zamanın ve uzanımın tüm tekniği bulunur. Zihinsel sezgide azçok aydınlık bir simgesel vardır, aynının ve başkanın diyalektiği vardır, simgelerin uyumların, birlikteliklerin ve karşıtların diyalektiği vardır. Yazın'da bile daha kapalı bir simgesel vardır.

Sanatın kendine özgü tekniği yaratılmışın tekniğidir: yaratığın düzeninde başarı az çok belirgindir. Böylece düzey ayrımlaşmasına varılır. Demiurgos ve onun çömlekçilik sanatı buna bir örnektir (küçük yontu, yunan vazoları: Duris sanatı).

Sanatın temelinde doğa ve çabamızın yanılgısı vardır. Doğada sanat değerleri yoktur ama güzel deneyiminin sürekli ve öznel bir olasılığı vardır: deneyimin de başlangıcıdır bu. Kendi imgelemimizin burada bize verdiği şey estetik hazdaki basit bir yanılgı değildir. Güzelin gerçek doğası, yine estetik alanda teknik gibi buluşun koşuludur (Goethe'nin anaları gibi). Ancak karşıt anlamda, burada sezinlenmiş (buluş) ve orada gerçekleştirilmiş ve yapılmış (belirleme) doğayı ve doğa öyküncüsü olan sanatı, birbirine bağlamaktaysa, doğanın ve sanatın bağları şunu ortaya koyar: sanat toplumsal çokyönlülüğünden ve kültür bilgilerinden ötede çok daha başka bir işleve sahiptir: sanatın estetik işlevi. Öykünme kuramının doğruluk payı buradan gelir.

Çevirenler:

AFŞAR TİMUÇİN - MERAL DEMİREL

John Locke

DENEY TÜM BİLGİLERİMİZİN KAYNAĞIDIR

Her insan düşünmekte olduğuna inanır ve düşünürken zihninde bulunan şey onu o anda ilgilendiren fikirlerdir, buna göre insanların zihninde şu sözcüklerle anlatılanlara benzer birçok fikrin bulunduğu kuşku götürmez: beyazlık, yumuşaklık, düşünce, devinim, insan, fil, ordu, öldürme ve daha birçokları. Bunu ortaya koyduktan sonra incelememiz gereken ilk şey şudur: insan tüm bu fikirleri nasıl edinebiliyor? Şu kanının genel olarak benimsendiğini biliyorum: insanlar doğuştan fikirlere, yani daha doğdukları anda ruhlarına kazınmış olan bazı temel özelliklere sahiptir. Bu kanıyı daha önce uzun uzadıya inceledim ve anlığın sahip olduğu tüm fikirleri nereden alabildiğini, bu fikirlerin hangi yollardan ve hangi basamaklardan geçerek zihne gelebildiklerini gösterdiğim zaman bu kanıyı çürütmek için daha önce söylediklerimin çok daha büyük bir kolaylıkla kabul edileceğini düşünüyorum, bu konuda herkesin kendinde gözlemleyebildiği ve sınayabildiği şeye başvuracağım.

Ruhun başlangıçta *tabula rasa* denilen şey olduğunu,

yani her türlü özellikten yoksun olduğunu, hiçbir fikre sahip olmadığını varsayalım. Ruh bu fikirleri nasıl alabiliyor? Ruh bu kadar çok sayıda fikri, her zaman etkin ve sınırsız olan insan imgeleminin kendisine hemen hemen sonsuz bir çeşitlilikle sunduğu bu fikirleri nasıl elde edebiliyor? Tüm usavurmalarına ve tüm bilgilerine temel olan tüm bu gereçleri nereden alıyor? Bunu tek sözcükle yanıtlıyorum: deneyden; deney tüm bilgilerimizin temelidir ve aynı zamanda onların ilk kaynağıdır. Dış ve duyulur nesneler üzerinde ya da ruhumuzun iç işlemleri üzerinde yaptığımız gözlemler —biz bunları algılarız ve kendimiz de bunlar üzerinde düşünürüz— zihnimize tüm düşüncelerinin gereçlerini sağlarlar. Bunlar sahip olduğumuz ya da doğal olarak sahip olabildiğimiz tüm fikirlerin çıktığı iki kaynaktır.

İlkin, bazı dış nesnelerce etkilenen duyularımız, bu nesnelerin duyularımızı etkileme biçimine göre, şeylerin açıkseçik birçok algısını ruhumuza sokarlar. Beyaz, sarı, sıcak, katı, yumuşak, tatlı, acı ve duyulur nitelikler diye adlandırdığımız şeylerden edindiğimiz fikirleri böyle elde ederiz. Duyularımız tüm bu fikirleri ruhumuza sokar, bundan şunu anlıyorum: duyular dış nesneleri ruhumuza geçirirler, bu da ruhumuzda bu algı türlerini ortaya çıkarır. Sahip olduğumuz fikirlerin kaynağı olan bu büyük kaynak tümüyle duyularımıza bağımlıdır ve anlığa onlar aracılığıyla bağlanır, bu yüzden onu DUYUM diye adlandırıyorum.

Anlığın fikirleri edindiği öbür kaynak ruhumuzun fikirler üzerinde, duyulardan edindiği fikirler üzerinde yaptığı işlemlerin algılanmasıdır; ruhun usavurmalarına nesnesi durumuna gelen bu işlemler anlıkta bir başka türden olan fikirleri meydana getirirler, dış nesnelerin ona sağlayamayacağı fikirlerdir bunlar; algılamak, düşünmek, kuşkulanmak, inanmak, usavurmak, istemek diye adlandırdığımız şeylere ve ruhumuzun tüm değişik eylemlerine ilişkin fikirler böyledir. Bunların varlığına kesinlikle inanıyoruz —çünkü onları kendimizde buluruz, bunların yardımıyla edindiğimiz fikirler cisimlerin, duyularımızı uyar-

dıkları zaman meydana getirdiği fikirler kadar açıkseçiktir. Bu fikir kaynağı her insanın her zaman sahip olduğu bir kaynaktır ve bu yeti bir duyu olmasa da, çünkü onun dış nesnelerle hiçbir alışverişi yoktur, duyuya çok yaklaşır ve ona iç duyu adı verilebilir. Fikirlerimizin öbür kaynağını duyum diye adlandırdığım için bunu DÜŞÜNME diye adlandıracağım, çünkü ruh kendi çabasıyla ancak kendi işlemleri üzerinde düşünerek elde ettiği fikirleri edinir. Bu nedenle şuna dikkat etmenizi istiyorum: bu konuşmada DÜŞÜNME deyince ruhun kendi değişik işlemlerinden kazandığı bilgiyi anlıyorum, bu yoldan anlık bunların fikirlerini biçimlendirir. Bana göre tüm fikirlerimizin kökeni bu ilkelerdedir; yani DUYUM'un nesnelerini oluşturan dış ve maddi şeyler ve zihnimizin DÜŞÜNME'nin nesnelerini oluşturan işlemleri. Burada işlem sözcüğünü geniş bir anlamda kullanıyorum, yalnızca ruhun kendi fikirleriyle ilgili eylemlerini anlatmak için değil, kimi kez bu fikirlerce oluşturulan tutkuları, herhangi bir düşüncenin yol açtığı zevk ya da acı gibi tutkuları anlatmak için kullanıyorum.

Bana göre anlık kendisine bu iki kaynaktan gelmeyen hiçbir fikre sahip olamaz. Dış nesneler zihne duyulur niteliklerin fikirlerini sağlarlar, yani bu niteliklerin bizde oluşturdukları tüm bu değişik algıları sağlarlar ve zihin anlığa kendi işlemlerinin fikirlerini sağlar. Tüm bu fikirleri ve onların değişik kiplerini, birleşimlerin ve ilişkilerini tamuyar bir biçimde gözden geçirirsek tüm fikirlerimizin neye indirgendiğini ve zihnimizde bu iki yolun dışında bir yoldan gelen hiçbir şeyin bulunmadığını görürüz. Birinden kendi düşüncelerini incelemesini ve zihninde olup biteni gözden geçirmek için zihninde tam bir araştırma yapmasını isteyelim, bundan sonra zihninde bulunan tüm temel fikirlerin duyularının nesneleri ya da ruhunun işlemleri —ruhun kendisine duyular yoluyla gelen fikirler üzerinde yaptığı düşünmenin nesneleri olarak ele alınmış bu işlemleri— dışında bir yoldan gelip gelmediğini anlayacaktır. Zihninde ne kadar büyük bir bilgi yığını bulursa bulsun bence iyice düşündükten sonra zihninde bu iki yolla oluşturulan fikirlerden başka fikir bulunmadığını göre-

cektir, anlık bu fikirleri sonsuz bir çeşitlilik için düzenlemiş ve yaymış olsa da; bunu daha sonra göreceğiz.

Çocuğun dünyaya geldiği anda içinde bulunduğu durumu dikkatle gözleyen herkes, çocuğun, daha sonra sahip olacağı bilgilerin gerecini oluşturan sayısız fikri zihninde bulundurduğunu düşünmek için ciddi bir neden bulamayacaktır. Çocuk tüm bu fikirleri derece derece elde eder, ve kendisine en yakın olan ve en çok içli dışlı olduğu niteliklerin fikirleri bellek daha zamanı ve şeylerin düzenini kaydetmeye başlamadan önce zihninde yer ederse de bazı az bilinen nitelikleri zihin öyle geç tanıyabilir ki hemen herkes bunları tanımaya başladığı zamanı anımsar; ve çektiğimize değecek olsa bir çocuğu pek az fikre, en bildik fikirlerin bile pek azına sahip olacak biçimde yetiştirebiliriz. Ama bu dünyaya gelen herkes duyularını sürekli olarak ve değişik biçimlerde etkileyen cisimlerle çevrili olduğundan çok sayıda değişik fikir çocukların ruhlarına kazınmış durumdadır, bu fikirlerin bilgisini çocuklara vermeye çalışsak da çalışmasak da. Işık ve renkler, gözün girmeleri için kendilerine kapı açtığı her yerde, her zaman izlenim bırakmak durumundadırlar. Sesler ve dokunmaya ilişkin bazı nitelikler de kendilerine ait olan duyuları etkilemekten ve ruhta kendilerine bir geçit açmaktan geri kalmazlar. Bir çocuk erişkin insan oluncaya dek yalnızca beyaz ve siyah rengi göreceği bir yerde alıkonsa kızıl ya da yeşil rengin fikrine sahip olamazdı, ömründe istiridye ya da ananas tatmayan biri bunların özel tadını bilmezdi, bu konuda herkesin benimle aynı kanıda olacağına inanıyorum.

Sonuç olarak insanlar karşılarına çıkan nesnelerin kendilerine az ya da çok çeşitlilikte fikirler sağlamasına göre dış dünyadan az ya da çok basit fikirler elde ederler, az ya da çok düşünmelerine göre iç işlemlerinden fikirler elde etmeleri gibi. Zihninin işlemlerini inceleyen biri bu işlemlerden olsa olsa aydınlık ve açıkseçik fikirler edinebilirse de, gene de, ruhunda olup bitene özel bir dikkat göstermek kaygısıyla düşüncelerini bu noktaya çevirmezse zihninin işlemleriyle ilgili açıkseçik fikirlere ulaşmaktan uzak olacaktır; belli bir görünüm ya da bir saat sözkonusu olduğunda, bu görünüme hiç göz atmaksızın ya da tüm par-

çalarını dikkatle incelemek için bu saate hiç göz atmaksızın bu görünümden ya da bu saatin parçalarından ve değişik devinimlerinden elde edilebilecek tüm özel fikirlere sahip olmaya kalkışan biri kadar uzak kalacaktır bu fikirlere sahip olmaktan. Saat ya da tablo öyle bir biçimde yerleştirilmiş olabilirler ki yolu üzerinde her gün onları görse bile her birini ayrı olarak incelemek için onlara dikkatle bakıncaya dek tüm parçalarının çok belirsiz fikirlerine sahip olur ancak.

Çocukların büyük çoğunluğu kendi zihinlerinin işlemlerinin fikirlerine niçin uzun bir süre geçtikten sonra sahip olur ve bazı kişiler tüm yaşamları boyunca bu fikirlerin çok büyük bir bölümünü aydınlık ve yetkin bir biçimde niçin tanımazlar, artık bunun nedenini biliyoruz. Bu durumun nedeni şudur: işlemler ruhta sürekli olarak yapılsa da, orada gelip geçici görünümler olarak gözükürler ve ruhta aydınlık, açıkseçik ve kalıcı fikirler bırakacak kadar güçlü izlenimler yaratmazlar, anlık kendi kendisiyle başbaşa kalıncaya, kendi işlemleri üzerinde düşünmeye başlayıncaya ve kendini derin düşünmelerinin nesnesi olarak kabul edinceye kadar bu böyle sürer. Çocuklar bir bakıma dünyada değillerdir, onlar daha çok sayısız yeni şeyle çevrilidirler; bu şeyler çocukların duyuları üzerinde yarattıkları sürekli izlenimle bu küçük yaratıkların dikkatini çekerler, çocukların eğilimi kendileri için yeni olan her şeyi tanımaya ve kendilerini son derece değişik biçimlerde etkileyen nesnelerin çeşitliliğinden zevk almaya yöneliktir. Böylece çocuklar ilk yıllarını dışarda olup biteni görmekle ve gözlemlemekle geçirirler, öyle ki duyularını etkileyen her şeye aralıksız bağlanmayı sürdürerek daha ileri bir yaşa gelinceye dek kendi içlerinde olup biten üzerinde hiç düşünmezler ve yetişkin bir insan oldukları halde içlerinde olup biten üzerinde hiç düşünmeyenler de vardır.

Üstelik insanın ne zaman fikirlere sahip olmaya başladığını sormak onun ne zaman algılamaya başladığını sormaktır, çünkü fikirlere sahip olmakla algılara sahip olmak aynı şeydir.

Çevirenler:

MEHMET SERT - SİNAN KÖM

David Hume

ANLIK ÜZERİNE

FİKİRLERİMİZİN KÖKENİ

İnsan zihninin tüm algıları ayrı iki türe indirgenirler, bunları *izlenimler* ve *fikirler* diye adlandıracağım. Birbirinden ayrı oluşları güçlülük ya da canlılık derecelerine bağlıdır, bu derecelere göre zekayı etkilerler ve düşüncemizde ve bilincimizde yer ederler. En güçlü ve yetkin algıları *izlenimler* diye adlandırabiliriz; ruhumuzda ilk göründükleri biçimiyle tüm duyumlarımızı, tutkularımızı ve heyecanlarımızı bu ad altında topluyorum. *Fikir* deyince izlenimlerin düşüncelerimizde ve usavurmalarımızda silikleşmiş imgelerini anlıyorum; örneğin duyumlarımızın, tutkularımızın ve heyecanlarımızın uyandırdığı tüm algılar böyledir, yalnız, görme ve dokunma ile onun meydana getirebileceği doğrudan doğruya haz ya da üzüntüden doğan algılar bunların dışında kalır. Bu ayırımı açıklamak için daha fazla örnek vermek gerekmez. Herkes duymakla düşünmek arasındaki ayrımı kolayca kavrayacaktır. Bunlar arasında gidip gelen dereceler kolayca ayırdedilir; bununla birlikte özel durumlarda birbirlerine çok yaklaşabilirler.

Böylece uykuda, ateşli bir hastalıkta, çılgınlıkta ve ruhun çok yoğun her türlü heyecanında fikirlerimiz izlenimlerimize çok yaklaşabilir: öte yandan da izlenimlerimiz bazen öylesine silikleşmiş ve zayıf olabilirler ki onları fikirlerimizden ayırdedemeyiz. Ama pek az durumda görülen bu yakın benzerliğe karşın fikirlerle izlenimler genel olarak birbirlerinden çok değişiktir, öyle ki kimse onları ayrı başlıklar altında toplamakta ve aralarındaki değişikliği göstermek için herbirine özel bir ad ayırmakta duraksamayacaktır (1).

Ayrıca algılarımızı *basit* ve *karmaşık* diye de bölebiliriz, bu bölme izlenimlerimizi de fikirlerimizi de kapsar. Basit algıları, yani izlenimleri ve fikirleri bölmek ve ayırmak olanaksızdır. Karmaşık algılarsa bunların karşıtıdırlar, karmaşık algılar parçalara bölünebilirler. Özel bir renk, bir tat ve bir koku elmada birleşmiş nitelikler olsa da birbirlerine karışmadıkları ve hiç olmazsa birbirlerinden ayırdedilebilecekleri kolayca görülür.

Nesnelerimizi bu bölmelerle düzenleyip sınıfladıktan sonra şimdi onların niteliklerini ve ilişkilerini daha kesin bir biçimde incelemeye koyulabiliriz. Dikkatimi çeken ilk nokta şu, izlenimlerimizle fikirlerimiz güçlülük ve canlılık dereceleri dışında büyük bir benzerlik göstermektedir. Öyle görünüyor ki fikirler izlenimlerin düşünülmüş imgeleridir, öyle ki zihnin tüm algıları iki yanlıdır ve hem izlenimler hem de fikirler olarak görünürler. Gözlerimi kapayıp odamı düşündüğüm zaman oluşturduğum fikirler

---

(1) Burada *izlenim* ve *fikir* sözcüklerini alışılmış anlamlarından değişik bir anlamda kullanıyorum, sanırım buna hakkım var. Benim burada yaptığım şey fikir sözcüğüne ilk anlamını kazandırmaktır, Bay Locke tüm algılarımızı anlatmak için bu sözcüğün anlamını değiştirmişti. İzlenim sözcüğüne gelince, bu sözcüğü canlı algılarımızın ruhta meydana gelme biçimini anlatmak için kullandığım sanılmasın; sözcük algının özel adını, İngilizcede ya da bildiğim kadarıyla hiçbir yabancı dilde sahip olmadığı özel adı belirtiyor yalnızca.

daha önce duyduğum izlenimlerin tamuyar sunumlarıdır; ve birilerinin hiçbir özelliği yoktur ki ötekilerde bulunmasın. Öbür algılarımı gözden geçirirsem her zaman aynı benzerliği ve sunumu bulurum. Fikirlerle izlenimler her an birbirleriyle uyuşur görünüyorlar. Bu özellik ilgi çekicidir ve bir süre için dikkatimi çekiyor.

Daha özenli bir araştırma bana şunu gösterir: ilk görünüm beni çok uzaklara götürdü, *tüm fikirlerimizle izlenimlerimiz birbirlerine benzer* savını genelleştirmek için algıların *basit* ve *karmaşık* diye bölünümüne başvurmam gerek. Karmaşık birçok fikrimiz karşılıkları olan izlenimlere çoğu zaman sahip değildir ve birçok karmaşık izlenimimiz çoğu zaman fikirlerce tamuyar bir biçimde kopya edilmezler, bu dikkatimi çekiyor. Yeni Kudüs gibi bir kent düşünebilirim, kaldırımları altından, duvarları yakuttan olan; böyle bir kenti daha önce hiç görmemiş olsam bile. Paris'i daha önce görmüştüm; ama bu kentin tüm sokaklarını ve evlerini gerçek ve özel oranları içinde yetkin bir biçimde temsil eden bir fikre varabilir miyim?

Demek ki *karmaşık* izlenimlerimizle karmaşık fikirlerimiz arasında büyük bir benzerlik olsa da bunların birbirlerinin tamuyar kopyaları olduklarını varsayan evrensel geçerlilikte bir kural öne sürülemez. Artık *basit* algılarımızı inceleyebiliriz. Gücümün yettiği kadar özenli bir araştırmadan sonra kuralın burada da hiçbir durumu dışta bırakmaksızın geçerli olduğunu ve her basit fikrin kendine benzeyen basit bir izlenime sahip olduğunu ve her basit izlenimin kendisine karşılık olan bir fikre sahip olduğunu söyleyebiliriz. Karanlıkta oluşturduğum şu kırmızı fikriyle güneş ışığında gözümüze çarpan bu izlenim yalnızca derece bakımından ayrılırlar, yapı bakımından ayrılmazlar. Bu durum tüm basit izlenimlerimiz ve fikirlerimiz için aynıdır, bunu kanıtlamak için tümünü ayrıntılı olarak incelçmeye gerek yok. Herkes dilediğince örnek alıp kendini rahatlatabilir bu konuda. Ama biri çıkıp da bu evrensel benzerliği yadsısa onu inandırmak için kendisine karşılık olan bir fikre sahip olmayan basit bir izlenim ya da kendisine karşılık olan bir izlenime sahip olmayan basit bir fikir

göstermesini istemekten başka çıkar yol göremiyorum. Bu kesin buyruğu yanıtlamazsa ve kuşkusuz yanıtlayamayacaktır, onun sessiz kalmasına ve kendi gözlemimize bakarak sonucumuzu her türlü tartışmanın dışında kabul edebiliriz.

Böylece tüm basit fikirlerin ve izlenimlerin birbirine benzediğini görüyoruz; ve karmaşık fikirlerle izlenimler basitlerden oluştuğuna göre bu iki cinsten algıların da kesin bir biçimde birbirine uyduklarını genel olarak doğrulayabiliriz. Daha geniş araştırmayı gerektirmeyen bu ilişkiyi ortaya çıkardıktan sonra bunların niteliklerinden başka birkaçını daha bulmak istiyorum. Karmaşık algıların varlığı konusunda neler söyleyebileceğimizi ve hangi izlenimlerin ve fikirlerin neden, hangilerinin sonuç olduğunu inceleyelim.

Bu sorunun eksiksiz bir incelemesi bu araştırmanın konusudur; öyleyse genel bir önerme ortaya koymakla yetineceğim şimdilik. *Tüm basit fikirlerimiz ilk ortaya çıkışlarında kendilerine karşılık olan ve tamuyar bir biçimde temsil ettikleri basit izlenimleriden türerler.*

Bu önermeyi kanıtlamak için olgular arayacak olursam yalnızca iki tür olgu bulurum; ancak her iki türden olgular da açıktır, çoktur ve inandırıcıdır. İlkin, yeniden gözden geçirince az önce öne sürdüğüm savın, her basit izlenim kendisine karşılık olan bir fikirle ve her basit fikir kendisine karşılık olan bir izlenimle birlikte bulunur savının doğruluğuna kesin olarak inanıyorum. Benzer algıların bu değişmez bağlaşmasından hemen şu sonucu çıkarıyorum: birbirlerine karşılık olan izlenimlerimizle fikirlerimiz arasında büyük bir bağlantı vardır ve birilerinin varlığı öbürlerinin varlığı üzerinde büyük bir etki yapar. Böyle değişmez bir bağlaşma bunca örnekte hiç de raslantıdan doğmuş olamaz; tersine bu bağlaşma izlenimlerin fikirler karşısında ya da fikirlerin izlenimler karşısında bir bağımlılığı olduğunu açıkça gösteriyor. Bu bağımlılığın hangi yanda bulunduğunu öğrenmek için *ilk ortaya çıkış* düzenini gözden geçiriyorum; ve sürekli deney yaparak şunu buluyorum: basit izlenimler kendilerine karşılık olan

fikirleri her zaman öncelerler, karşıt düzen olanaksızdır. Bir çocuğa kızıl rengin ya da portakal renginin, tatlının ya da acının fikrini vermek için ona nesneler sunarım, başka bir deyişle bu izlenimleri ona iletirim; fikirleri uyandırarak izlenimleri meydana getirmek gibi saçma bir işe girişmem. Fikirlerimiz kendilerine karşılık olan izlenimler meydana getirmezler ortaya çıktıkları zaman ve bir rengi yalnızca düşünmekle onu ne algılarız ne de onunla ilgili bir duyum alırız. Öte yandan bir izlenim, ister zihinden ister bedenden gelsin, kendine benzeyen ve yalnızca güçlülük ve canlılık derecesi bakımından kendisinden ayrılan bir fikirce izlenir her zaman. Benzer algılarımızın değişmez bağlaşması birilerinin öbürlerinin nedenleri olduğuna inandırıcı bir kanıttır; ve izlenimlerin üstünlüğü de izlenimlerimizin fikirlerimizin nedenleri olduğuna ve fikirlerimizin izlenimlerimizin nedenleri olmadığına büyük bir kanıttır.

Bunu doğrulamak için aydınlık ve inandırıcı olan başka bir olguyu inceleyeceğim; herhangi bir aksaklık bazı izlenimleri doğuran yetilerin işlemlerini engellerse, örneğin bir insan doğuştan kör ya da sağırsa yalnız izlenimler yitirilmez, bunlara karşılık olan fikirler de yitirilir; öyle ki izlenimlerin ve fikirlerin en küçük bir izi bile görünmez zihinde. Ve bu, yalnızca duyu organlarının tümü yok olduğunda ortaya çıkmaz: bu organlar özel bir izlenim vermek üzere hiç işletilmemişse yine aynı durumla karşılaşılır. Hiç ananas tatmamışsak bir ananasın tadının tamuyar bir fikrini oluşturamayız.

Bununla birlikte bu duruma ters düşen ve fikirlerin kendilerine karşılık olan izlenimleri öncelemesinin kesinlikle olanaksız olmadığını kanıtlayabilen bir olgu var. Görme yoluyla edinilen açıkseçik çeşitli renk fikirleriyle işitme yoluyla edinilen seslerin fikirleri gerçekten de birbirinden ayrıdır, aynı zamanda birbirlerine benzeseler de; bu konuda kolayca uzlaşılacağına inanıyorum. Oysa bu, değişik renkler için doğruysa aynı rengin değişik ayrımcıkları için de doğrudur, bu ayrımcıkların her biri açıkseçik, ötekilerden bağımsız bir fikir meydana getirir. Çünkü bu

yadsınsaydı bir renk sürekli bir ayrımcıklar derecelenmesi yoluyla kendisinden en çok ayrılan renge dek götürülebilirdi; ara renkler arasında ayrım olduğunu kabul etmezseniz uçların özdeşliğini saçmalamadan reddedemezsiniz. Bir adam düşünün, otuz yıl görme duyusundan yararlanmış olsun ve her türden rengi iyice tanımış olsun, yalnız özel bir mavi renk ayrımcığı gözünden kaçmış olsun. Bu rengin çeşitli ayrımcılıklarını en koyudan en açığa giden bir derecelendirme içinde bu adamın önüne koyalım, yalnız bu özel ayrımcığı bu derecelendirme içinde göstermeyelim; bu ayrımcığın eksik olduğu yerde bir boşluk dayacaktır ve bu noktada iki renk arasında öteki noktaların hiçbirinde bulunmayan bir uzaklık olduğu duygusuna kapılacaktır. Öyleyse soruyorum, bu ayrımcığı duyuları ona hiçbir zaman sağlamamış olsa da bu eksikliği kapatabilir mi, bu özel ayrımcığın fikrini edinebilir mi? Pek az kişinin yapamaz diyeceğini sanıyorum; oysa bu durum tüm basit fikirler her zaman kendilerine karşılık olan izlenimlerden türemez savına kanıt olarak kullanılabilir; bununla birlikte bu durum çok özeldir ve tektir, göz önünde tutmaya değmez, yalnız onun için genel ilkemizi değiştirmemiz gerekmez.

Bu ayrıcalı durum dışında izlenimlerin üstünlüğü ilkesi başka bir sınırlandırmayla birlikte de anlaşılabilir —bu temel noktada onu belirlemek yanlış olmaz—; nasıl fikirlerimiz izlenimlerimizin imgeleriyse aynı biçimde fikirlerimizin imgeleri olan ikincil fikirler de oluşturabiliriz, yukarıda sözünü ettiğimiz ilkeye bağlı olan usavurmadan bunu çıkarıyoruz. Gerçekte, bu, kuralla ilgili bir özellik olmaktan çok onun gelişimiyle ilgili bir özelliktir. Fikirler kendi imgelerini yeni fikirlerde oluştururlar; ama ilk fikirler izlenimlerden türediği için basit fikirler ister dolaysız ister dolaylı yoldan olsun kendilerine karşılık olan izlenimlerden kaynaklanırlar savı doğru kalır.

Demek insan doğasının biliminde ortaya koyduğum ilk ilkenin durumu bu; görünüşünün basitliği onu küçümsememize neden olmamalı. Çünkü belirtmek gerekir ki izlenimlerimizin ya da fikirlerimizin önceliğine ilişkin bu so-

ru başka biçimlerde büyük gürültülere yol açan soru'nun ta kendisidir, *doğuştan fikirlerin* olup olmadığını ya da tüm fikirlerin duyumlardan ve düşünmeden gelip gelmediğini öğrenmek için tartışmalar yapılırken hep aynı soru gündemdeydi. Filozoflar uzam ve renk fikirlerinin doğuştan olmadığını kanıtlamak için bu fikirleri bize duyuların aktardığını göstermekten başka bir şey yapmadılar. Tutku ve istek fikirlerinin doğuştan olmadığını kanıtlamak için bu heyecanları daha önce yaşadığımızı belirttiler yalnızca. Oysa titizlikle incelersek görürüz, bu kanıtlar, fikirlerin kendilerinden türedikleri ve temsil ettikleri daha canlı öbür algıları öncelediğini kanıtlarlar ancak. Bu soru'nun aydınlık bir biçimde ortaya konması bu soru hakkındaki her türlü tartışmayı aşacak ve bu ilkeyi usavurmalarımız için şimdiye dek olduğundan daha yararlı kılacaktır.

KONUNUN BÖLÜNMESİ

Basit izlenimlerimiz kendilerine karşılık olan fikirleri öncelediğine göre ve ayrıcalı durumlar çok olduğuna göre önce fikirlerimizi incelemeden önce izlenimlerimizi incelemeliyiz. İzlenimler iki türe ayrılabilirler: *duyum* izlenimleri ve *düşünme* izlenimleri. İlk olarak duyum izlenimleri bilinmeyen nedenlerden doğarlar ruhta. Düşünme izlenimleri büyük ölçüde fikirlerimizden türemiştir, şöyle: Bir izlenim önce duyularımıza etki yapar ve şu ya da bu türden sıcağı ya da soğuğu, susuzluğu ya da açlığı, zevki ya da acıyı algılamamızı sağlar. Zihin bu izlenimin bir kopyasını çıkarır, izlenim yok olduktan sonra bu kopya kalır; fikir diye adlandırdığımız işte bu kopyadır. Bu zevk ya da acı fikri zihne döndüğü zaman yeni istek ya da iğrenme, umut ya da korku izlenimleri meydana getirir, bu izlenimler düşünmeden türedikleri için düşünme izlenimleri diye adlandırılabilirler. Bunlar bellek ve imgelemce yeniden kopya edilirler ve fikir olurlar: bu fikirler de başka izlenimler ve fikirler meydana getireceklerdir; böylece düşünme izlenimleri karşılıkları olan fikirlerden önce, duyum izlenimlerinden ise sonra gelir ve bu izlenimlerden türerler. Duyumlarımızın araştırılması ahlak felsefesinden

çok anatomiye ve doğa felsefesine aittir; bu yüzden bu konuya şimdi girmeye gerek yok. Düşünme izlenimleri, yani tutkular, istekler ve heyecanlar —ve bunlar ilgilenilmeye gerçekten değerler— büyük çoğunlukla fikirlerden doğduğuna göre ilk bakışta bütünüyle doğal görünen yöntemi tersine çevirmek doğru olacak; ve insan zihninin doğasını ve ilkelerini açıklamak için izlenimlere geçmeden önce fikirlerin özel bir açıklamasını vermek zorunludur. İşte bu nedenle fikirlerden başlayacağım.

BELLEĞİN VE İMGELEMİN FİKİRLERİ

Deney yoluyla şunu bulmaktayız: bir izlenim zihne sunulunca bu izlenim zihinde bir fikir olarak yeniden görünür; bu izlenim değişik iki yolla yapabilir bunu: ya yeni görünüşünde ilk canlılığının önemli bir derecesini korur ve izlenim ile fikir arası bir şey olur; ya da bu canlılığını tümüyle yitirir ve yetkin bir fikir olur. İlk yolla edindiğimiz izlenimleri yansıtmamızı sağlayan yeti *bellek*, öbürü *imgelem* diye adlandırılır. Belleğin fikirleri imgelemin fikirlerinden çok daha canlı ve güçlüdür ve bellek nesnelerini imgelemin kullandıklarından çok daha açıkseçik renklerle boyar. Geçmiş bir olayı anımsadığımız zaman bu olayın fikri güçlü bir biçimde zihne girer; tersine imgelemede algı silikleşmiştir, cansızdır, zihnin onun belli bir süre için canlı ve değişmez tutabilmesi hiç de kolay değildir. Demek ki bu iki cins fikir arasında duyulur bir ayrım vardır. İleride bundan daha ayrıntılı olarak sözedeceğim.

Bu iki fikir türü arasında apaçık olan başka bir ayrım daha var; gerek belleğin gerekse imgelemenin fikirleri, başka bir deyişle gerek canlı fikirler gerekse silikleşmiş fikirler ancak kendilerine karşılık olan izlenimler yolu hazırlamak için onları öncelediği ölçüde zihne girebilirlerse de, yine de, imgelem ilk izlenimlerin uyduğu düzene de biçime de uymak zorunda değildir; oysa bellek bu ilişkiye bağlıdır, hem de bir değişiklik yapabilme gücüne sahip olmadan.

Bellek, nesnelerinin ilk biçimini, belleğe geldiklerinde sahip oldukları ilk biçimi korur, ve bir anımsamada bu bi-

çimden uzaklaşmamız bu yetideki bir eksikliğin ya da bir yetkin olmayışın sonucudur. Bir tarihçi öyküsünün gelişimini daha uygun bir biçimde düzenlemek için bir olayı gerçekte kendisinden önce gelen bir olaydan önce anlatabilir; ancak, ciddi bir tarihçiyse bu değişikliği göz önünde tutacaktır; ve böylece fikri tam yerine yerleştirecektir. Daha önce tanıdığımız yerleri ve kişileri anımsadığımızda durum aynıdır. Belleğin başlıca görevi basit fikirleri değil, onların düzenini ve durumunu korumaktır. Kısacası bu ilke bu kadar çok sayıda gündelik ve herkesin bildiği olguya dayanmaktdır, bu nedenle bu konuda daha çok üstelemekten kaçınabiliriz.

İkinci ilkemiz için de aynı apaçıklığı bulmaktayız, yani imgelemin kendi fikirlerini yeniden biçimleme ve değiştirme özgürlüğünü bulmaktayız. Şiirlerde ve romanlarda rasladığımız masallar bu ilkeyi her türlü tartışmanın dışına çıkarır. Doğa burada bütünüyle altüst edilmiştir, kanatlı atlardan, ateşten canavarlardan ve korkunç devlerden başka bir şey anlatılmaz burada. Fikirlerimizin izlenimlerimizin kopyaları olduğunu ve yetkin bir biçimde ayrılabilir olan iki izlenim bulunmadığını göz önünde tutarsak imgelemin bu özgürlüğü garip görünmez. Hatta bunun fikirlerimizi basit ve karmaşık diye bölmemizin açık bir sonucu olduğunu anımsamaya da gerek yok. İmgelem fikirler arasında ne zaman bir ayrım bulsa kolayca bir ayrım ortaya koyabilir. *(sürecek)*

Çevirenler:
MEHMET SERT - SİNAN KÖM

Max Weber

MESLEK OLARAK SİYASET

Buraya kadar söylediklerimiz gerçekte bizi bu akşam ele alacağımız son soruna, savunulması gereken «amaç» olarak siyaset *(ethos)* sorununa getiriyor. Siyaset, kendisine özgü amaçlardan bağımsız olarak, yaşamın sürdürülmesiyle ilgili genel etkinlik içinde ne gibi bir görev üstlenebilir? Yani dayandığı ahlaksal temel nedir? Bu alanda birbirine çok ters düşen dünya görüşleri çarpışmaktadır ve bunlardan birini *seçmek* gerekir. Şimdi, yakın zamanda ortaya atılmış ama kötü yanından ele alınmış olan bu soruna yönelelim.

Her şeyden önce bayağı düzmecelikten kurtulalım. Ahlak bazen son derece cansıkıcı bir rol oynayabilir. Buna birtakım örnekler verebiliriz. Başka bir kadın için karısını bırakan bir adamın kendini vicdanında doğrulaması, bunun için de karısının onun aşkına değer olmadığını, onu aldattığını ya da akla gelebilecek buna benzer nedenleri öne sürmesi sık sık görülen bir durumdur. Burada adam adına bir incelik eksikliği söz konusudur; adam artık karısını sevmediğini açıkça belirtmekle yetinmeyip

—oysa bu durumda kurban olan kişi kadındır— son derece inceliksiz olan tutumunu «haklı göstermek» için bir bahane uydurmaya kalkışmaktadır: Böylece bütün kusurları önünde sonunda karısına yüklemek hakkını elde etmiş olur kendisini ezen bir sadakatsizlikten söz ederek. Bu cinsel rekabetten kazançlı çıkan koca söylediği şeylerin gerçek olmasını ister: Kendisi paçayı sıyırdığına göre, zavallı rakibinin yakışıksız bir durumda olması uygun olur. Bu kişinin, savaş alanında zafer kazanınca, her zaman haklı çıkan birinin aşağılık tutumuyla: «kazandım çünkü haklıydım» diye bağıran galipten ayrı bir yanı yoktur. Savaştaki acımasızlıklar karşısında ahlak çöküntüsüne uğrayan ve «bu kadarı yeter artık dayanamayacağım» diyeceğine kendini vicdanında doğrulmak için savaş karşısındaki bu bezginlik duygusunun yerine bambaşka bir duyguyu koyan ve «bütün bunlara daha çok dayanamazdım, çünkü beni ahlak açısından yanlış bir amaç uğruna savaş vermeye zorluyorlardı» gibi bir bahane öne süren adamın durumu da budur. Yenilen için de aynı şeyleri söyleyebiliriz, onun ihtiyar kadınların tutumunu alıp işi kitabına uyduracak ve bozgundan sonra «suçlu» arayacak yerde —çünkü çatıştıkları yaratan her zaman toplumsal yapıdır— genç ve yakışır bir tutum alarak düşmana şöyle demesi gerekirdi: «Biz savaşı yitirdik sizse kazandınız. Geçmişi unutalım ve gelin söz konusu *maddi çıkarları* göz önünde tutarak ve öncelikle kazançlı çıkan kişiyi ilgilendiren *gelecek karşısındaki sorumluluğu* göz önünde tutarak bu durumdan çıkarılması gereken sonuçları tartışalım.» Bunun dışında her türlü tutum bir erdem eksikliğini gösterir yalnızca ve böyle bir davranışın karşılığı önünde sonunda ödenecektir. Bir ulus kendisine verilen maddi zararları her zaman bağışlayabilir, ama onuruna yönelik bir saldırıyı bağışlamaz, hele ne pahasına olursa olsun haklı çıkmak isteyen bir vaiz tutumuyla karşı karşıya kalmışsa. Kamuoyunun bilgisine aradan yıllar geçtikten sonra sunulan her yeni belge olsa olsa hoşnutsuzluk homurtularına, öfkeye ve kine yol açar, oysa bunun yerine savaşı bittiği yere gömmek çok daha yerinde bir davranıştır, hiç olmazsa ahlak açısından yerinde bir davranıştır. Ama böylesi bir tutum ancak ger-

çeklik duygusuna, şovalyece bir duyguya ve en önemlisi onurluluk duygusuna ulaşmışsak olanaklıdır. Buna göre böyle bir tutum gerçekte her iki yan adına da bir onur eksikliği anlamı taşıyan bir «ahlak anlayışı» ortaya koymayı kabul etmeyecektir. Bu tür bir ahlak anlayışı siyaset adamının uğraşı içine giren konularla, örneğin gelecekle ve gelecekte üstlenilmesi gereken sorumlulukla ilgilenmek yerine geçmişteki suçlarla uğraşır, bu da çözülmesi olanaksız olduğu için siyaset açısından kısır bir sorundur. Siyasal cinayet diye bir şey varsa, böylesi bir davranış biçimi de siyasal bir cinayettir. Ayrıca böylesi bir tutumun ikinci bir sakıncası da, sorunun hangi aşamada maddi çıkarlarca kaçınılmaz bir biçimde saptırıldığını bizden gizlemesidir, yani zafer kazananın zaferinden sağlayacağı olanaklı en büyük çıkarları —bunlar maddi çıkarlar da olabilir manevi çıkarlar da— ve yenik düşenin birtakım çıkarlar karşılığı suçluluğunu kabul ederek bunu pazarlık konusu yapma umutlarını bizden gizlemektedir. Dünyada «aşağılık» diye nitelenebilecek bir şey varsa, o da elbette bu tutumdur. Ahlakı her zaman haklı çıkmak *için* kullanmak istediğimizde bu durumla karşı karşıya kalırız.

Bu durumda ahlakla siyaset arasındaki gerçek ilişkiler sorunu nasıl varolabilir? Eskiden söylenildiği gibi bu iki alan arasında hiçbir ilişki yok mudur? Yoksa tam tersine aynı ahlakın siyasal eylem için olduğu kadar herhangi bir başka eylem türü için de geçerli olduğunu söylemek daha mı doğru olurdu? Bazen bu iki sav arasında mutlak bir karşıtlık bulunduğu düşünüldü: ya bu sav doğruydu ya da öbürü. Ama birbirine özdeş yükümlülükler getirebilecek bir ahlakın varolup olmadığı sorulabilir, içerik açısından, hem cinsel, ticari, özel ilişkilere ve kamu ilişkilerine hem de bir adamın karısıyla, manavıyla, oğluyla, rakibiyle, dostuyla ve düşmanıyla olan ilişkilerine yükümlülükler getirebilecek bir ahlakın varolup olmadığı sorulabilir. Ahlakın gereklerinin, her türlü siyasetin özgül araç olarak güçten yararlandığı olgusuna —gücün arkasında *şiddet* bulunur— ilgisiz kalacağı gerçekten düşünülebilir mi? Bolşevikliğin ve Spartaküs'cülüğün ideologları şiddete baş vurdukları için herhangi bir askeri diktatörün de elde edebi-

leceği sonuçlara ulaşmadılar mı? «İşçi ve asker kurulları» nın egemenliği basit hevesliler durumunda olan eski imparatorluk yönetimindeki iktidar sahiplerinin egemenliğinden, iktidarı değişik önderlerin elde tutması dışında hangi yanıyla ayrılıyor? Sözde yeni ahlakın savunucularından çoğunun giriştiği kalem tartışması, bu tartışmayı hasımlarının ahlakını eleştirmek için de yapmış olsalar, herhangi bir demogogun giriştiği kalem tartışmasından hangi yanıyla ayrılır? Bu ayrım yönelişin soyluluğundan gelir diyebilirler. İyi. Ne var ki *burada araçtır önemli olan.* çünkü yıkışmaya girdikleri hasımları da tam tamına onlar gibi, aynı bütünlüklü içtenlikle, aynı öznel içtenlikle kendi şaşmaz yönelimlerinin çok soylu bir yönelim olduğunu bildirmektedirler. «Su testisi su yolunda kırılır» ve savaş her yerde savaştır. Bu durumda ne diyeceğiz? *Dağdaki Vaız'ı* mı öne süreceğiz? Ama Dağdaki Vaız —ben bundan İncil'in mutlak ahlakını anlıyorum— İncil'in buyruklarını seve seve ananların düşündüklerinden çok daha ciddi bir şeydir. Onunla eğlenilmez Bilimde nedensellik için söylenenler aynı ölçüde ahlak için geçerlidir: ahlak duruma göre istenildiği zaman durdurulup binilebilecek ya da inilebilecek kiralık araba değildir. İncil'i bir basitlikler kitabı olarak görmüyorsak, İncil'in ahlakı bir «ya hep ya hiç» ahlakıdır. Örneğin genç zenginin öyküsünde şöyle bir yer vardır: «İçi acıyla doluydu giderken, çünkü iyiden iyiye dünyalığı vardı.» İncil'in buyruğu koşulsuz ve kesindir: neyin varsa ver — hepsini ver, hiçbir şey saklamadan. Siyaset adamı, bu buyruk herkes için geçerli olmadığı sürece gerçekleştirilmesi olanaksız ve saçma bir toplumsal zorunluluktan başka bir şey olamaz diyecektir. Sonunda siyaset adamı mülkiyetin dolaysız vergilendirme, dolaylı vergilendirme ve el koyma yoluyla — kısacası herkese yönelik olan baskı ve yönetmeliklerle — yok edilmesini önerecektir. Ama ahlaksal buyruk bu durumdan hiç kaygı duymaz, onun özelliğidir bu. Hatta ahlaksal buyruk şunu da söyler: karşındakine niçin sana vurmak zorunda olduğunu hiç sorma, hemen «öbür yanağını da uzat». Bunun benlik duygusundan uzak bir ahlak olduğunu söyleyecekler. Evet — ama aziz için böyle bu. Elbette, bütün konu-

larda bir aziz gibi davranmak gerekiyor ya da hiç olmazsa bir aziz gibi olmayı istemek ve İsa gibi, Havariler gibi, aziz François ve benzerleri gibi yaşamak gerekiyor, çünkü bu durumda ahlakın bir anlamı vardır ve bu durumda ahlak bir onurluluk belirtir. Tersi durumda ahlakın anlamı yoktur. Buna göre, aşk'ın evrenüstü ahlakı bize «kötülüğe şiddetle karşı koyma» diyorsa, siyaset adamı tam tersine «kötülüğe şiddetle karşı koy, yoksa kötülüğün zaferinden sorumlu olursun» diyecektir. İncil'in ahlakına göre davranmak isteyen bir insan grev yapmaya yanaşmamalıdır — çünkü grev bir baskıdır — ve onun için sarı bir sendikaya yazılmaktan başka çıkar yol kalmaz. Bu kişi hele «devrim»den söz açmaya hiç cesaret edemeyecektir. Bununla birlikte, gerçekte bu ahlakın amacı bize içsavaşın tek yasal savaş olduğunu öğretmek de değildir. İncil'in buyruklarına göre davranan barışçı silahlarını bırakacaktır ya da ahlaksal yükümlülüğe olan saygısından ötürü onları uzak bir yere fırlatıp atacaktır, savaşa ve bütün savaşlara son vermek için Almanya'da bunu önerdiler. Oysa siyaset adamı tam tersine şunu söyleyecektir: yakın bir gelecekte savaşı gözden düşürmemizi sağlayabilecek tek güvenli yol *statu quo* üzerine temellenmiş ivedi bir barıştır. Bu durumda halklar kendi kendilerine şunu soracaklardır: bu savaş bizim ne işimize yaradı? Böylece savaşın saçmalığı ortaya konmuş olur; bugün için artık uygulanamayacak bir çözümdür bu. Gerçekte savaş, kazananlar için, hiç olmazsa bunlardan bir bölümü için siyasi açıdan çıkar sağlayan bir şeydir. Bu durumun sorumluluğu bizi her türlü direnme olanağından yoksun bırakan anlayışdadır. Ama yakın bir gelecekte, bezginlik dönemi aşılınca, *artık uzak durulacak şey savaş değil barış olacaktır:* bu da mutlak ahlakın sonucudur.

Bir de doğruyla yükümlü olma diye bir şey var. Bu da mutlak ahlak açısından koşullandırılmış bir şeydir. Buradan giderek, tüm gelgeleri, özellikle de ülkemizi güç durumda bırakan belgeleri yayımlamak gerekir sonucuna varıldı, tek yanlı, kesin ve sonuçlara aldırmayan bir suçun sorumlusunu ortaya çıkarmak için bu tekyanlı tanıklıklara güvenildi. Siyaset adamı bu biçimde davranmanın, so-

nuca bakarak yargılamanın doğruyu ortaya koyamayacağını, hatta kötüye kullanmalarla ve tutkuları kışkırtmakla doğruyu bulandıracağını öne sürecektir; siyaset adamı ancak yantutar insanlar eliyle, hiçbir şeyi dışta bırakmaksızın olguları sistemli bir biçimde işleyerek düzenlemenin yarar sağlayabileceğini ve bunun dışında kalan her yöntemin sözkonusu yöntemleri kullanan ulus için düzeltilmesi yılları gerektirebilecek sonuçlar getireciğini bilir. Gerçekte, mutlak ahlakın ilgilenmediği bir sorun varsa o da sonuçlara ilişkin olan sorundur!

Böylece belirleyici soruna geliyoruz. Şu olguyu açıkseçik bir biçimde anlamamız zorunlu: ahlaka göre yönlendirilmiş her etkinlik birbirinden bütünüyle ayrı ve birbirine indirgenemeyecek biçimde karşıt iki ilkeye bağlanabilir. Bu etkinlik sorumluluk ahlakına ya da inanç ahlakına göre yönlendirilmiş olabilir. Bu, inanç ahlakı sorumluluk eksikliğine, sorumluluk ahlakı da inanç eksikliğine özdeştir anlamına gelmez. Böyle bir şey elbette söz konusu değil. Bununla birlikte inanç ahlakının kurallarına göre davranan birinin tutumuyla sorumluluk ahlakına göre davranan birinin tutumu arasında kesin bir karşıtlık vardır; dinsel bir dil kullanacak olursak inanç ahlakının kurallarına göre davranan kişinin tutumu için şunları söylemeliyiz: «İmanlı hristiyan yükümlülüğünü yerine getirir ve eylemin sonucu konusunda Tanrı'ya inanır», sorumluluk ahlakına göre davranan kişiyse şöyle konuşacaktır: «Eylemlerimizin önceden kestirilebilir sonuçlarını üstlenmek zorundayız.» Çok inandırıcı bir biçimde de konuşsanız inanç ahlakının doğruluğuna güvenen bir sendikacıya eyleminin, tepki olasılıklarını çoğaltmaktan, katılmış bulunduğu sınıfın yükselmesini geciktirmekten ve bu sınıfı köleleştirmekten başka bir işe yaramayacağını anlatmakla zaman yitirmiş olursunuz, size inanmayacaktır. Yalnızca ve yalnızca inançla gerçekleştirilmiş bir eylemin sonuçları cansıkıcı olduğu zaman, bu inancın yandaşı sorumluluğu etkene değil, dünyaya, insanların budalalığına ya da insanları böyle yaratan Tanrı'nın istemine yükler. Sorumluluk ahlakının yandaşıysa, tersine, insanların ortak güçsüzlüklerini göz önünde tutacaktır (çünkü Fichte'nin çok haklı olarak söy-

lediği gibi, insanın iyi olduğunu ve yetkin olduğunu varsaymaya hakkımız yok) ve kendi eyleminin sonuçlarını, kendisi bu sonuçları önceden görebildi diye, başkalarına yükleyemeyeceğini düşünecektir. Bu durumda şöyle diyecektir: «Bu sonuçlar benim eylemime bağlanmalı.» İnanç ahlakının yandaşı kendini yalnızca, sönmemesi için arı öğreti alevini canlı tutmak zorunluluğuyla «yükümlü» sayacaktır, örneğin toplumsal adaletsizliğe karşı çıkışı yüreklendiren alevi canlı tutmakla yükümlü sayacaktır kendini. Bu kişinin ancak örnek bir değeri olabilen ve olması gereken, ama olası amaç açısından düşünüldüğünde bütünüyle akıldışı olan eylemleri bir tek amaca yönelebilir: inancının alevini sürekli olarak canlandırmak.

Ama yaptığımız bu ayrıştırma konuyu henüz bir sonuca bağlamıyor. Şu söyleyeceğim noktayı görmezlikten gelebilecek bir ahlak anlayışı varolamaz dünyada: «iyi» sonuçlar elde etmek için çoğu kez, bir yandan ahlaki açıdan onursuz ya da en azından tehlikeli yolları hesaba katmak, öte yandan da cansıkıcı sonuçların olasılığını ya da daha doğrusu olumsallığını hesaba katmak zorunda kalırız. Dünyada hiçbir ahlak anlayışı bize ahlak açısından iyi bir amacın hangi anda ve hangi ölçüde ahlak açısından tehlikeli yolları ve sonuçları doğruladığını söyleyemez.

Siyasette belirleyici araç şiddettir. Zimmerwald eğilimli devrimci toplumcuların iyi bildiğimiz tutumunu göz önünde tutarsak, araçlarla amaç arasındaki gerginliğin ahlak açısından nereye kadar gideceğini anlayabiliriz Bunlar savaş henüz sürmekteyken, çarpıcı bir anlatımla belirtecek olursak şöyle bir belirlemeyi savunuyorlardı: «Ya ardından devrim gelmek koşuluyla birkaç yıl daha savaş, ya hemen gerçekleşecek devrimsiz bir barış gibi bir seçenekle karşı karşıya kalırsak biz birkaç yıl daha savaş seçeneğini yeğleriz!» Savunduğu öğretinin ilkelerine göre bilimsel bir biçimde düşünen aklıbaşında her toplumcu bu devrim ne getirir sorusuna ancak şu yanıtı verebilir: terimin gerçek anlamında toplumcu diye niteleyebileceğimiz bir iktisadi yaşama geçiş şu an için sözkonusu olamaz ve feodalite kalıntılarının ve hanedanlık ögelerinin yok edil-

mesinden sonra ortaya burjuva anlamında bir iktisadi yaşam çıkacaktır. Demek bu gösterişsiz sonuç uğruna «birkaç yıl daha savaş»ı kabulleneceklerdi! Bana öyle geliyor ki, inançlı bir toplumcu bile, bu gibi yöntemlerden yararlanan bir amacı yadsımayı yeğleyecektir. Bolşeviklikte ya da Spartaküs'cülükte ya da genel olarak herhangi bir tür devrimci toplumculukta sorun bundan daha değişik ortaya koymaz kendini, çünkü eski yönetimin insanlarının «güce dayalı siyaset»ini *ahlak adına* mahkum etmek devrimciler için son derece gülünç bir şeydir, hele kendileri tam tamına bu yolu tutmuşlarken, hasımlarının amaçlarını yadsıdıklarında tutumları böylece doğrulanmış olsa da.

İnanç ahlakını genel anlamda başarısızlığa mahkum eden şey araçları amaçla doğrulamak sorunundan kaynaklanıyor elbette. Gerçekte mantıksal olarak, bu ahlak anlayışının, ahlaksal anlamda tehlikeli yollara baş vuran her türlü eyleme karşı çıkmak dışında seçeneği yoktur. Mantıksal olarak sözünü özellikle kullanıyorum. Çünkü gerçeklikler dünyasında deney bize sürekli olarak şunu öğretiyor: inanç ahlakının yandaşı birdenbire yüz seksen derecelik bir dönüş yaparak İsa'nın döneceğine inanan bir peygamber durumuna gelebilir ve daha biraz önce «güc karşısında aşk» öğretisini önermiş olanlar az sonra gene bu güce —her türlü şiddetin ortadan kaldırılmasıyla son bulacak tek güce— baş vurabilirler, her yeni saldırıdan önce, bu bizi zafere ulaştıracak ve bize barışı getirecek son saldırı olacaktır diyen askeri önderlerimiz gibi, bu yola baş vurabilirler. İnanç ahlakının yandaşı dünyanın ahlaksal akıldışılığına katlanamaz. O evrensel ahlaksal anlamda bir «akılcı»dır. Aranızda Dostoyevski'yi tanıyanınız varsa Büyük İnkizisyoncu sahnesini anımsasınlar, sorun ustaca ortaya konulmuştur bu sahnede. İnanç ahlakıyla sorumluluk ahlakını uzlaştırmak, hele ahlak adına bir aracı doğrulayacak amacın hangi amaç olduğuna karar vermek olanaksızdır, ilke denen şeye birazcık inanıyorsak.

F. W. Foerster, inançlarında içtenlikli olduğuna kesinlikle inandığım, ama siyaset adamı olarak hiçbir biçimde benimseyemediğim bu meslektaşım, yapıtlarından birinde

soruna çözüm getirmiş olduğunu sanıyor ve basit bir sav öne sürüyor: iyiden ancak iyi doğabilir, kötüden de ancak kötü. Durum böyle olsaydı sorun kalmazdı. Böyle bir savın Upanişadlar'dan iki bin beş yüz yıl sonra da ortaya çıkabilmesi insanı şaşırtıyor doğrusu. Bunun böyle olmadığını yalnızca tüm dünya tarihi boyunca değil gündelik yaşamda karşılaşabileceğimiz rasgele bir olayda da görüyoruz. Dünyadaki bütün dinlerin gelişimi söz konusu suya karşı olan görüşün doğruluğu üzerine temellenmiştir. Eski çağa kadar uzanan Tanrıbilgisi sorunu daha o zamandan şu soruyu koyuyordu ortaya: bize hem güçlü hem de iyi olarak sunulan bir güç nasıl olur da hak edilmemiş acılar, cezalandırılmamış haksızlıklar ve iyileşmez budalalıklarla dolu son derece akıldışı bir dünya yaratabilir? Bu güç ya her yerde güçlü ve iyidir ya da değildir, ya da ödüllendirmelere ve cezalandırmalara tam anlamıyla ilgisiz kalan ilkeler yönetmektedir yaşamı, kavrayış gücümüzün tümüyle dışında kalmamaları koşuluyla, ancak metafizik yollardan yorumlayabildiğimiz ilkelerdir bunlar. Dünyadaki akıldışılık deneyiyle ilgili bu sorun tüm dinlerin gelişiminde devindirici güç oldu. Hintlilerin *karman* öğretisi, İranlıların ikilik öğretisi, kökel günah öğretisi ve *Deus absconditus* öğretisi hep bu deneyden doğdu. İlk hristiyanlar dünyanın şeytanlar tarafından yönetildiğini ve siyasetle, yani güç ve şiddet araçlarıyla uğraşan kişinin şeytani güçlerle bir antlaşma yaptığını çok iyi biliyorlardı; ve eylemde bulunurken de iyiden ancak iyi kötüden de ancak kötü doğabileceğini öne süren görüşün doğru olmadığını biliyorlardı: daha çok, hatta her zaman bunun tersi olduğunu görüyorlardı. Gerçekte bunu görmeyen kişi siyaset açısından bir çocuktur.

Dinsel ahlak, değişik yaşama koşullarında bulunuşumuzu belirleyen bu temel olguya kendini çeşitli biçimlerde uyarladı ;sözünü ettiğimiz yaşama koşulları da gene kendilerine göre değişik yasalara bağımlıydılar. Helen çoktanrıcılığı Afrodite'ye olduğu kadar Hera'ya, Apollan'a olduğu kadar Dionisos'a da kurbanlar sunuyordu ve bu tanrıların sürekli kavga ettiklerini biliyordu. Hintlilerin yaşam sistemi ise her mesleği özel bir ahlak yasasına, bir *dharma*'

ya bağlıyordu ve bunlar arasında her zaman kastlara dayalı bir ayrım yapıyordu, daha sonra onları değişmez bir sıradüzeni içinde bir araya getiriyordu. Bir kastta doğmuş olan birey artık o kasttan çıkamazdı, bu ancak gelecekteki yaşamda yeniden cisimleşmekle olanaklı olabilirdi. Buna göre her meslek yüce esenliğe az ya da çok uzak olan bir yerde bulunuyordu. Çilecilerden ve brahmacılardan dolandırıcılara ve orospulara kadar her kastın *dharma*'sı belirleniyordu böylece, içkin yasalara, her mesleğe özgü yasalara göre belirlenmiş bir sıradüzenine bağlıydı bu dharmalar. Elbette savaşın ve siyasetin yeri de belliydi. *Bhagavad* Gîtâ'da Krişna'yla Arjuna'nın konuşmasını okuyacak olursanız savaşın yaşamı bütünleyen bir parça olarak alındığını görürsünüz. «Zorunlu olanı yap» demek, savaşçılar kastının *dharma*'sı ve bu kastı yöneten buyruklar seni neyle yükümlüyorsa onu yap, kısacası, kastının amacına uygun düşen nesnel olarak zorunlu «iş»i yap, yani savaş et anlamına gelir. Bu inanca göre savaşçılık görevini yerine getirmek ruhun esenliği için bir tehlike olmaktan uzaktır, tersine ona destek olur. Hintli savaşçı kahramanca bir ölümden sonra Indra katına yükseleceğine güveniyordu her zaman, nasıl germen savaşçısı Walhalla'ya kabul edileceğine güveniyorsa; kuşkusuz hintli savaşçı Nirvâna'yı germen savaşçısının meleklerle dolu hristiyan cennetini önemsediği kadar önemsemiyordu. Ahlakın bu biçimde özelleştirilmesi, siyaset denen en büyük sanattan son derece tutarlı, ancak kendi yasalarına uyan, her zaman kendi kendinin bilincinde bir etkinlik ortaya koyma olanağı verdi hintlilerin ahlak anlayışına. Hatta hint edebiyatı bize köktenci «Machiavelli'cilik»in, bildiğimiz anlamda Machiavelli'ciliğin klasik bir yorumunu verir; Kautilya'nın Arthaçastra'sını okumak yeter; bu kitap hristiyanlıktan çok önce, sanıyorum Chandragupta döneminde yazılmıştır. Bu metinle karşılaştırıldığında Machiavelli'nin *Prens*'i zararsız bir kitaptır. Bilindiği gibi katolik ahlakında —profesör Foerster de bu ahlaka çok yakındır— *consilia evangelica*'lar özel bir ahlak oluştururlar, azizlikte bulduğumuz iyilikçiliğin ayrıcalığına sahip olanlara ayrılmıştır bu özel ahlak. Kan dökmesi ya da çıkar peşinde koşması yasak edilmiş

olan keşişle birlikte, sofu şovalyeyle sofu burjuvanın kişiliklerini de buluruz orada, oysa şovalyenin kan dökme hakkı, burjuvanın da zenginleşmek hakkı vardır. Ahlakın ayrımlaşması ve bir esenlik sisteminde bütünleşmesi burada Hindistan'da gördüğümüzden daha az kesindir; bununla birlikte hristiyan inancındaki varsamalardan ötürü bu böyle olabilirdi, hatta böyle olmalıydı. Kökel günah yüzünden dünyanın ahlaksızlaşması öğretisi, ruh için kesinlikle tehlikeli olan günahı ve sapkınlıkları yok etme aracı olarak şiddetin ahlakla bütünleşmesini sağlıyordu. Bununla birlikte Dağdaki Vaız'ın evrendışı zorunlulukları, arı bir inanç ahlakı görünümü içinde, bu öğreti üzerine temellenmiş mutlak bir gereklilik olarak ele alınan hristiyan doğal hukuku da içinde olmak üzere, devrimci güçlerini korudular ve hemen tüm toplumsal çalkantı dönemlerinde bütün taşkınlıklarıyla su yüzüne vurdular. Sözünü ettiğimiz zorunluluklar, köktenci bir barışçılığı savunan tarikatları doğurdu ilk önce; hatta bu tarikatlardan biri Pennsylvania'da bir devlet kurmaya kalkıştı; dış ilişkilerinde güce baş vurmak istemiyordu bu devlet, bağımsızlık savaşının başlarında Quakerler, kendi ülkülerine özdeş ülküleri savunmak için girdikleri bir çatışmada silahlarını kullanmak zorunda kaldılar, bu yüzden bu girişim trajik bir girişim oldu. Oysa genel Protestancılık genel olarak devleti, dolayısıyla da şiddete baş vurmayı yüce kurum olarak yasallaştırır ve özel olarak da yasal baskıcı yönetimi savunur. Luther bireyi siyasal yetkeye bağlayabilmek için bireyin savaşla ilgili ahlaksal sorumluluğunu kaldırdı, buna göre inanç sorunları dışında siyasal iktidarların düzenlerine uymakta herhangi bir suçluluk olmayacaktır. Calvin'cilik de temelde gücü inancı koruma yolu olarak görüyordu ve dolayısıyla din savaşlarını haklı buluyordu. İslamlıkta din savaşlarının her zaman temel bir öge diye alındığını biliyoruz. Buna göre siyaset ahlakı sorununu ortaya koyan şey, Rönesans'ın kahramanları yüceltmesinden doğmuş olan modern inançsızlık değildir hiçbir biçimde. Tüm dinler bu sorunu azçok başarılı bir biçimde ele aldı ve buraya kadar söylediklerimizden bunun başka türlü olamayacağı görülüyor. Demek ki siyasetle ilgili ahlak sorunlarının özgün yanı *yasal şiddeti*

kullanan özgül araçtadır, insan topluluklarının yararlandığı bir araçtır bu.

Bu yolu benimseyen her insan, eyleminin amacı ne olursa olsun —ve her siyaset adamı zorunlu olarak bu yolu benimser— eyleminden doğan sonuçları göze alır. Bu, inançları için savaşan bir insan için de özellikle geçerlidir, ister bir din savaşçısı ister bir devrim savaşçısı söz konusu olsun. Örnek olarak hiç çekinmeden çağdaş dönemi alabiliriz. Güç kullanarak yeryüzünde toplumsal adaleti yerleştirmek isteyen biri yandaşlara, yani insanlardan oluşmuş bir aygıta gerek duyacaktır. Oysa bu aygıt ancak zorunlu ruhsal ya da maddi ödüller önceden belirlenirse işler, bu ödüller ister göksel olsun ister yersel olsun. En önce ruhsal ödüllerden söz edelim: sınıf savaşının modern koşulları içinde, insanın kinlerini, öc alma isteğini, hıncını ve özellikle de ne pahasına olursa olsun haklı çıkmaya duyduğu sözde ahlaksal eğilimi doyurmak anlamına gelir bu ödüller; yani hasmını küçük düşürmek ve onu sapkınlıkla suçlamak isteğini doyurmak anlamına gelir. Sonra maddi ödüller gelir: serüven, zafer, ganimet, güç ve arpalıklar gibi. Önderin başarısı bütünüyle, kurduğu aygıtın işleyişine bağlıdır. Bu yüzden önder kendisini kişisel olarak etkileyen itkilere değil, yandaşları etkileyen itkilere bağlıdır. Demek ki onun geleceği, geçemeyeceği yandaşlara tüm bu ödülleri düzenli olarak sağlayabilme olanağına bağlıdır, ister kızıl muhafız olsun, ister hafiye olsun, ister kışkırtıcı olsun, durum değişmez. Yani önder, etkinliğinden doğacak sonuçlara tam anlamıyla egemen değildir, yandaşlarının isteklerine karşı esnek olmalıdır, ahlak bu istekleri aşağılık bulsa da. Önder ancak yandaşlarından hiç olmazsa bir bölümü onun kişiliğini ve davasını içten bir inançla benimsiyorsa yandaşlara gem vurabilir, çünkü dünyada özdeş duyguların herhangi bir insan topluluğunda çoğunluğu esinlediği görülmemiştir. Başlangıçta bu inançlar çok içten olsalar da, öznel olarak çoğu kez öç, güç, ganimet ve arpalık isteklerini ahlaksal açıdan «doğrulamak»a hizmet ederler. Bu konuda size birtakım öyküler anlatmaya kalkışmayacağım, çünkü tarihin maddeci yorumu istenildiği zaman binilen ve

devrimin öncüleri önünde duran kiralık bir araba değildir! Coşku dolu devrimi bir geleneğin gündelik alışkanlıkları izleyecektir, bu durumda inançlı kahraman ortalıktan çekilir inanç da kendini olacaklara bırakır ya da sonradan görmelerin ve siyaset teknisyenlerinin bildik laf kalabalığında bir parça durumuna düşer ve onun en korkulu yazgısıdır bu. Bu evrim ideolojik savaşlarda özellikle hızlıdır, çünkü bu tür savaşlar genellikle gerçek anlamda önderler tarafından, yani devrimin peygamberleri tarafından yönetilir ya da esinlenir. Bu durumda da, genellikle öndere tam bir bağlılığı gerektiren tüm etkinliklerde görüldüğü gibi, disiplin sağlamaya yönelik verimsizlik ve mekanikleşme ya da manevi proleterleşme başarı koşullarından birini oluşturur. Bu yüzden kendi inançları için savaşan muzaffer bir önderin yandaşları çoğu kez büyük bir hızla bir bayağı arpalıklılar topluluğu durumuna düşerler.

Genel olarak siyaset yapmak isteyen kişi, özellikle de siyaseti meslek edinmek isteyen kişi bu ahlaksal tutarsızlıkların bilincine varmak zorunda olduğu gibi onların baskısı karşısında ne yapabileceğinin sorumluluğunu da bilmek zorundadır. Siyasetle uğraşan kişi, daha önce de söylediğim gibi, her türlü şiddette kendini gösteren kulağı kirişte şeytani güçlerle uzlaşacaktır. İnsanın evrendışı aşkının ve iyiliğinin büyük ustaları, Nazareth'den, Assise'den ya da Hindistan'ın krallık şatolarından da gelmiş olsalar, şiddeti siyaset aracı olarak kullanmadılar. Ve onların krallıkları «bu dünya» krallığı değildi, ama gene de belirli bir etkileri oldu ve bu etki hala sürüyor. Platon Karatajev'in kişileri ve Dostoyevski'nin yarattığı azizler bu tür ustaların en doğru örneklerini verir. Ruhunun esenliğini isteyen ya da başkalarının ruhunu kurtarmak isteyen kişi siyaset yöntemlerinden uzak durmalıdır, siyaset meslek gereği olarak, ancak şiddetle ulaşılabilen çok değişik başka görevleri yerine getirmeye çalışır. Siyasetin cini ya da şeytanı aşk tanrısıyla olduğu kadar Kilise kurumlarında kendini gösteren hristyian tanrısıyla da son derece gergin bir durumda yaşar. Bu gerginlik çözülmesi olanaksız bir çatışmaya neden olabilir. İnsanlar bu durumu Kilise'nin ege-

men olduğu dönemde de biliyorlardı. Ayin yasağı Floransa kentini sürekli olarak tehdit ederken kentteki yurttaşlar Kilise Devletleri'ne karşı savaşı sürdürüyorlardı, bu dönemde bu tür bir baskı insanları çok daha derin bir biçimde etkiliyordu ve ruhlarının esenliğini çok daha büyük ölçüde tehdit ediyordu, (Fichte'nin de söylediği gibi) Kant'cı ahlak yargısının «soğuk onama»sından da daha büyük ölçüde tehdit ediyordu. Machiavelli'nin *Floransa Hikayeleri*'nde, yanlış anımsamıyorsam bu durumu anlatan güzel bir bölüm vardır, Machiavelli bu olayı anımsatır ve bu kentten bir kahramana, yurttaşlarına saygılarını sunmak için şu sözleri söyletir: «Onlar kentlerinin yüceliğini ruhlarının esenliğine yeğ tuttular.»

Bugün artık herkes için tekanlamlı olmayan doğum yeri ya da «yurt» sözcüklerinin yerine «sosyalizmin geleceği» ya da «uluslararası barış» sözcüklerini kullanırsanız sorunu modern biçimine uygun düşen terimlerle ortaya koymuş olursunuz. Siyasal etkinlik dışında başka bir yolla gerçekleştirilmesi olanaksız olan bu amaçlar «ruhun esenliği»ni tehlikeye sokarlar, siyasetse zorunlu olarak şiddet araçlarına baş vurur ve sorumluluk ahlakının yöntemlerini benimser. Bu amaçlara inanç ahlakınca yönlendirilmiş bir ideolojik savaş sırasında ulaşmak isteniyorsa, bundan önemli zararlar doğabilir, yankısı kuşaklar boyunca sürecek bir değersizleşme doğabilir, çünkü bu tutumda sonuçlardan kendini sorumlu duyma kaygısı yoktur. Bu durumda etken olanın araya giren şeytani güçler üzerine hiçbir bilgisi yoktur. Oysa bu güçler acımasızdırlar ve birey onları görmezse kendisini acımasızca teslim alacak birtakım sonuçlara sürüklenecektir. Bu güçlerin yankıları eylemi sırasında olduğu kadar ruhunun derinliklerinde de ona kendilerini duyuracaklardır. «Şeytan ihtiyardır». «Onu anlamak için siz de ihtiyarlayınız» diyen şair bundan senelerin sayısını ya da yaşı anlamıyordu elbette. Bir tartışmada yaşını öne sürüp üstünlük sağlamaya çalışmak benim hiçbir zaman kabullenemeyeceğim bir şeydir. Elbette ben elliyi geçmişken karşımdaki yirmi yaşındaysa bu durum benim onun önünde saygıyla eğilmemi gerektirecek bir başarının

varlığını zorunlu kılmaz. Önemli olan yaş değildir, yaşam gerçeklerini yapmacıksız bir biçimde görmeyi bilen üstün bir bakış ustalığı, sonra da bu gerçeklere dayanabilecek ve onlarla birlikte kendini de kurtarabilecek bir ruh gücüdür önemli olan.

Siyaset gerçekten kafayla yapılır. Ama siyasetin yalnızca kafayla yapılmadığı da gerçek. İnanç ahlakının yandaşları bu konuda bütünüyle haklılar. Hiç kimseyi inanç ahlakına göre ya da sorumluluk ahlakına göre davranmaya zorlayamayız, hele ne zaman birini ne zaman öbürünü izlemesi gerektiğini hiç gösteremeyiz. Ancak bir şeyi söyleyebiliriz. Bugün, kabul edeceğiniz gibi, hiç de etkisiz olmayan bir kışkırtmalar döneminde yaşıyoruz —şunu da unutmayın: kışkırtma ne her zaman ne de sonuna kadar tam anlamında bir tutkudur—, her yerde birtakım siyaset adamlarının birdenbire boy gösterdikleri görülüyor, bunlar inanç ahlakını savunuyorlar ve şunu öne sürürüyorlar: «Budala ve kaba olan ben değilim, başkaları; sonuçların sorumluluğu bana yüklenemez, bu sonuçlardan hizmetlerinde çalıştığım öbür insanlar sorumlu; siz biraz bekleyin, ben bu budalalığın ve kabalığın kökünü kazımasını bilirim»; size içtenlikle söylüyorum, bu durumda önce inanç ahlakını savunan bu insanların iç tutarlılıklarını araştırırdım. Yüzde doksanı üstlendiği sorumlulukların gerçekten bilincinde olmayan, tersine duygusallıklar içinde sarhoş olmuş içi hava dolu tulumlarla karşılaşacağımızı sanıyorum. Bu durum insani açıdan beni hiç ilgilendirmiyor ve hiçbir biçimde etkilemiyor. Buna karşılık eylemlerinin sonuçlarından kendini gerçekten ve tüm ruhuyla sorumlu duyan ve sorumluluk ahlakını benimsediği için işler belirli bir noktaya geldiğinde «başka türlü davranamam, burada duruyorum» diyen olgun bir insanın tutumu, —bu insan genç olsun yaşlı olsun— beni derinden etkiler. Böyle bir tutum insanidir ve etkileyicidir. Hepimiz bir gün böyle bir durumla karşılaşabiliriz, ruhumuz bütünüyle ölmediyse elbette. Artık şunu görebiliyoruz, inanç ahlakı ve sorumluluk ahlakı birbiriyle çelişmez, birbirini tamamlar ve birlikte gerçek insanı oluştururlar, «siyaset mesleği»ne atılabilecek nitelikte bir insanı oluştururlar.

Sevgili dinleyiciler belki on yıl sonra bu sorundan gene söz etme olanağı bulabiliriz. Birçok nedenden ötürü ben şu an için gerici tutumun üstünlük sağlamasından korkuyorum. Dilediğiniz ve umduğunuz şeylerden, ben de bunları ummuştum kabul ediyorum, çok küçük bir bölümünün gerçekleşmesi olasıdır. Gerçekleşmesi olası bu şeyler her şeye rağmen çok azdır —kesinlikle hiçbir şey dememek için böyle söylüyorum. Bundan kırılacak değilim ama işin bilincinde olana bu durum ağır gelecektir. İçinizden bugün kendilerini tam anlamıyla «inançlı siyasetçiler» olarak gören ve yapılmış bulunan devrimin coşkusuna kendilerini kaptıranların on yıl sonra ne duruma geldiklerini görmek isterdim— o zaman «ruhsal» olarak ne durumda olacaklarını görmek isterdim. Her şey Shakespeare'in 102. sonesinde olduğu gibi gerçekleşebilse, bu gerçekten çok güzel bir şey olurdu:

Aşkımız çok gençti, tam çiçeği burnunda,
Aşkımızı kurtarmak için çınlıyordu fidanlarım;
Böylece Philomeles çırpınıp durdu yaza karşı
Ve günler olgunlaşınca şarkısını kesiverdi.

Ama durum böyle değil. Hangi siyasal toplulukların zafer kazanacağının bir önemi yok: bizi çiçekler açmış bir yaz beklemiyor, kutup gecesi bekliyor, buzlu, karanlık ve sert bir gece bekliyor. Gerçekte hiçbir şeyin bulunmadığı yerde haklarını yalnızca imparator değil, proleter de yitirir. Ve bu gece yavaş yavaş dağılmaya yüz tuttuğunda son derece zengin bir görünümü olan bugünkü ilkbaharı yaşamış insanlardan kaçı yaşamını sürdürecek? Bu insanların vicdanları ne duruma gelmiş olacak? Acıdan ya da gösterişten başka çıkar yol kalmayacaktır onlara ya da hiç de az raslanır olmayan şu son çözümü benimseyeceklerdir; en azından modayla zorlanmadıkları zaman —yazık ki bu da sık görülen bir şeydir— yeteneği olan tüm kişiler dünyadan gizemli bir biçimde el etek çekeceklerdir. Bütün bu durumlardan şu sonucu çıkarıyorum: bu insanlar yükümlülüklerinin gerektirdiği düzeyde değildiler, dünyayla, olduğu biçimiyle ya da alışılmış biçimiyle dünyayla boy ölçüşecek durumda değildiler; hiçbir durumda ne nesnel ola-

rak ne de olumlu olarak, sözcüğün en geniş anlamında sahip olduklarına inandıkları siyaset yönelimine sahip değildiler. Onlar için yapılacak en iyi şey alçakgönüllülükle ve dolambaçsız bir biçimde insanın insana olan kardeşliğini geliştirmek ve bunun dışında da kendini iyiniyetle gündelik çalışmalarına vermektir.

Siyaset sert tahtadan dayanaklar çıkarmak için direngen ve sıkı bir çaba göstermeye dayanır. Bu çaba hem tutku hem de göz keskinliği gerektirir. İnsanlar her zaman ve hiç durmaksızın olanaksıza yönelmeselerdi olanaklıya hiçbir zaman ulaşılamazdı sözü son derece doğrudur ve tüm tarihsel deneyler bunu doğrular. Ama böylesi bir çaba gösterebilen insan bir önder olmalıdır ve böyle bir insan yalnızca bir önder değil, sözcüğün en basit anlamında bir kahramandır da. Ve ne önder ne de kahraman olan insanlar bile tüm umutlarının yıkılmasını göğüslemelerini sağlayacak ruh gücüyle silahlandırmak zorundadırlar kendilerini. Ama bunu bir an önce yapmaları gerekir, yoksa bugün yapma olanağına sahip oldukları şeye bile ulaşamayacak bir duruma düşeceklerdir. Kendi açısından baktığında dünyayı sunduğu şeylere değmeyecek kadar ahmak ve sefil bulsa da yıkılmayacağına inanan, bununla birlikte «gene de» diyebilen kişi, ama yalnız bu kişi siyaseti meslek seçebilir.

Çevirenler:
AFŞAR TİMUÇİN - MEHMET SERT

György Lukacs — Wolfgang Abendorth

BİLİMSEL SİYASET ÜZERİNE BELİRLEMELER

(geçen sayıdan)

ABENDORTH — Evet, elbette, ne var ki genel stratejik program bizim *brain trust* fikrimize bağlı, yalnız o kadar sağlam bir yolda değil. Çünkü burada yeniden büyük bir tehlike kendini gösteriyor, özellikle Federal Almanya'da çok belirgin bir tehlike bu, ama o kadar ciddi bir biçimde olmasa da öbür sermayeci Avrupa ülkelerinde de var. Toplumculuğa karşı girişilen kampanya üzerinde durdunuz haklı olarak. Elbette bu kampanya gittikçe gücünü yitiren ama Federal Almanya'nın durumuna her zaman egemen olan bir kampanyadır. Gerçekte, hiç unutulmamalı, Stalin'ciliğin kaba baskıcılığına bağlı olumsuz görünümler sermayeci ülkelerdeki işçi devinimleri üzerinde büyük bir etkide bulundu, özellikle Federal Almanya'da görüldü bu etki, iki Alman devletinin yanyana yaşaması nedeniyle. Elbette maddi bir sorundur bu, yalnız işçileri ilgilendirmez, girişimlerde memurluk yapan aydınları da ilgilendirir. Diyeceğim, çalışanları birbirinden ayıran tüm ayrımlara kar-

şın Federal Almanya'da çalışanlara sağlanabilen yaşam düzeyi, yeniden kuruluşun yapısal işleyişi nedeniyle (bu yaşam düzeyi sermayeciliğin istemli uzlaşmasıyla değil sendika baskısıyla sağlanmıştır) Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ndeki benzer toplulukların yaşam düzeyinden çok yüksekti; bu durum sermayecilerce yanlış olarak —ama başarılı bir biçimde sermayeci iktisadın sosyalist iktisada üstünlüğünü gösteren bir durum olarak yorumlanabiliyordu, bu arada elbette sorunun somut tarihsel koşullarını göz önünde tutmuyorlardı. Buna karşı savaşmak bizim ideolojik görevlerimizden biridir.

LUKACS — Stalin'ciliğin sosyalist ülkelerde gerçek anlamda ortadan kaldırılışın sermayeci ülkelerdeki devinimler için ne büyük bir önem taşıdığını yeniden belirtmek isterim. Şimdiye kadar belirtilen şey bir sürecin başlangıcıdır, deyim yerindeyse Stalin'ciliğin Stalin'ci yöntemlerle ortadan kaldırılmasıdır. Her zaman söylerim, şimdi biz Stalin'ciliği Stalinci biçimleriyle bırakıyoruz, Stalin'ciliği tam olarak bırakmamız Stalin'ci yöntemlerden köktenci bir biçimde uzaklaşmamızla olacak. Yalnız şunu söylemek isterim: yeterince açık bir biçimde ortaya konulamayan bir şey süreçtir aynı zamanda. İki örnek alalım: devlet içinde devlet olan siyasi polis S.S.C.B.'nde 1953'de kaldırıldı, bunun gerçekleştirilebilmesi için Beria'yı ortadan kaldırmak gerekti. 1966'da Yugoslavya'da Rankoviç sessizce görevinden alındı, örgütünün bağımsızlığı da kaldırıldı. Bu süreç tüm sosyalist ülkelerde güçlü bir biçimde izlenebildiği zaman Stalin'ciliğin gerçekten ortadan kalktığı söylenebilecektir. Ayrıca Batı'da da siyasi polisin devlet içinde devlet kurduğunu unutma yolunda bir eğilim var, siyasi polis polisiye filimlerle onurlandırılıyor; A.B.D.'nde de devlet içinde devlet bence sürüyor, 1930 yıllarında Moskova mahkemelerinde N.K.V.D.'nin olduğu kadar olmasa da. Ama Saint-Domingue olayı gibi bazı şeyler Güney Amerika'da siyasi polisin eylemidir ki Moskova mahkemeleri sırasında Stalin'in polisinin eylemlerine benzer.

ABENDORTH — Aynı zamanda, bence, Saint-Domingue'de, dar bir alan olmakla birlikte,, daha az bir barbarlıkla...

LUKACS — Evet, bence —buna arada değineceğim— aldatmacaya karşı savaşım sorunu yalnızca tüketimdeki aldatmacayı içermez, sözde demokratlığın —örneğin A B.D.' ndeki dış siyasetin— demokratlık olmaktan çıktığı siyasal aldatmacayı da içerir. Bunu Küba olayı sırasında Kennedy' nin aldığı tutumdan da anlayabiliriz. Kennedy gizli örgütlerin yasadışı eylemine karşı etkin savaşa girişmişti, oysa bugün Johnson'ı yönetiminde bu örgütlerin etkisi de askeri bürokrasinin etkisi de Kennedy zamanındakine oranla çok çok artmıştır. Görüyorsunuz, aldatmaca sorunları dış siyaseti bile nasıl etkiliyor. Sanırım batı ülkeleri aydınlarının çabası yalnızca S.S C.B.'ndeki N.K.V,D,'ye karşı Koestler'in giriştiği kavganın geleneğini sürdürmek ve N.K.V.D.'nin içyüzünü gözler önüne sermek değil, aynı zamanda onun başka ülkelerde de değişik biçimlerde varolduğunu göstermektir. Bu düzen Federal Almanya'da henüz böyle bir gelişim noktasına varmış değil, ancak kamuoyunun bazı tepkileriyle bir ölçüde ortaya konmakta. Kamuoyu *Spiegel* olayı sırasında kendini göstermese ve Strauss' un bırakılmasını istemese Almanya'daki rejim polis düzeni açısından ılımlı bir MacCarty rejimi olacaktı.

ABENDORTH — Bence pek de ılımlı olmayacaktı...

LUKACS — Ne demek istediğimi anlıyorsunuz sanırım, aldatmaca düzenlerinin ve onlarla ortaya çıkan korkunç sonuçların bazı ortak noktalarını göstermek önemlidir demek istiyorum. Böylece bazı sonuçlara varılacaktır, Federal Almanya Cumhuriyeti'ndeki genel yaşamı da ilgilendiren sonuçlara. Şimdi bir soruna değineceğim, bazı özel durumlara bağlı olarak karşıma çıkmış olan bir soruna. Federal Almanya'da hukuk uygulamasıyla ilgili bir sorun bu. Federal Almanya'da bir yargıcın kararını ve bir bilirkişinin raporunu tapıncak durumuna getiriyorlar, bu durumda adalete uygun olmadığı apaçık görülen kararların gözden geçirilmesi güçleşiyor. Sanırım sorunu iyice biliyorsunuz, elbet benden daha iyi biliyorsunuz, ama bence bu tür şeylerle kavgaya girmek kaçınılmaz oluyor, bu kavgayı yalnızca *Spiegel* sürdürüyor Almanya'da, ama bazı durumlarda sürdürüyor ve gerekli kesinlikte sürdürmüyor.

Birçok kişinin yaşamını ilgilendiren bir sorun var burada. Bir aldatmaca sorunu var, kitle devinimlerini başlatabilecek ölçüde bir sorun: eskiden burjuva toplumlarında yanlışlığı apaçık olan hukuk kararlarının kitle devinimlerini başlatmış olması raslantısal değildir. En ünlü konu olarak Dreyfüs davasını anımsıyorum. Edebiyat alanında bu tür devinim başlatmanın sonucunu Arnold Zweig'ın çok güzel ve çok yararlı romanında, çavuş Gricha'yı anlatan romanında gördük, burada bir hukuk kararıyla ilgili olarak Alman hukuk aygıtının çeşitli yüzleri ortaya konmuştur. Sanırım Federal Almanya'nın sözümona demokratik görüntüsü birçok siyasal sorunun ötesinde bazı hukuk kararlarının ya da davayı yeniden görmeye karşı çıkışların vb. iyi bir biçimde ayrıştırılmasıyla apaçık bir biçimde ortaya konulabilir. Bana öyle geliyor ki gazetelere düşmeyen ve kamuya yansımayan birçok rezalet olmuştur. Bilmem siz ne düşünürsünüz?

ABENDORTH — Baştan sona sizin gibi düşünüyorum: halkın öğrenemediği birçok rezalet olmuştur. Bilirsiniz, ilk eleştiri fırsatı siyasal davalarla ilgili uygulamada ortaya çıktı, o zaman kitle sorununu içine başka davaları katarak daha açık kılmak olasılığı vardı. Ama burada tümüyle genel bir sorun ortaya çıkıyor, bence Federal Almanya Cumhuriyeti'ni de aşan bir sorun, benzer bütün toplumlar için çok önemli bir sorun, bu da bu tür eğilimler karşısındaki savununun her şeyden önce biçimsel olarak demokratik olması sorunudur. Bu durumda demokratik hakların, burjuva demokratik haklarının savunusundan aldatmacaya karşı savaşıma geçiş yapmak gerekiyor.

LUKACS — Dediklerinize tümüyle katılıyorum, ancak özgül olarak Almanya'yla ilgili bulunan bir şeyin altını çizmek isterim: mahkemenin belirlediği bir bilirkişi kutsal devleti temsil eder ve onun görüşü tartışılmaz: böylece yetkeci bir karar çıkar ortaya, bu karara karşı duran kişi kötü yurttaş olarak belirlenir. Bilmiyorum, adları aklımda hiç tutamıyorum, Rheinland'da bir yerlerde bundan çok önce bir dava görüldü, adam büyük bir olasılıkla bir takım ihbarlardan giderek yargılanıyordu, adamı hemen bir tı-

marhaneye kapamışlardı, çünkü bir öldürme olayına adı karışmıştı, bununla ilgili olarak polis araştırmasının çalakalem yapıldığını kanıtlamıştı. Diyeceğim, tam tamına Almanya'ya özgü bir olgudur ve yetkeye saygı olgusu, yani yanlışa düşen bir savcı ya da bir yargıç yanlışlarıyla da devletin kutsal özyapısını temsil eder, bu yanlışı halkın gözünden saklamak için bir eğilim vardır. Sanırım Almanya'da aldatmacaya karşı bir devinim daha çok bu alanda çaba göstermek zorundadır, çünkü her kişiyi ilgilendiren bir şeydir bu. Her bireysel davanın önemli olduğunu söylemek istemiyorum, ama yargılama aygıtının bu yargılama yöntemlerini bırakması gerekiyor. Demek istiyorum ki aldatmacaya karşı savaşın alanı ilk bakışta görüldüğünden daha geniş.

ABENDORTH — Öyle düşünüyorum ben de, ne var ki, bence özgül olarak Almanya'yla ilgili bir sorun değil bu, Federal Almanya Cumhuriyeti'nde iki etken çok öne geçmiş de olsa, yani yetkeye büyük saygı duyulsa da ve üçüncü Reich'ın hukuk insanlarıyla Cumhuriyet'inkiler aynı olsa da. Bu türden sorunlar tüm burjuva toplumlarında var.

LUKACS — Böyle olduğuna inanıyorum, ne var ki bu türden en büyük rezalet Dreyfus olayıyla çıktı, demek istiyorum ki o zamanın Almanya'sında kim bilir kaç tane Dreyfus olayı olmuştur ama bundan kimse sözetmemiştir. Öyle ki Dreyfus olayı burada genel bir sorun olduğunu göstermekle kalmıyor, ortaya koyduğu rezaletle Almanya'yla Fransa arasındaki ayrımı belirliyor.

ABENDORTH — A.B.D.'ni düşünecek olursanız, siyasal açıdan çok anlaşılır bir biçimde düzenlenen büyük davalarda tam tamına benzer davalarla karşılaşıyoruz, karşı çıkmak adına herhangi bir şey de yapılmıyor.

LUKACS — Evet, elbette öyle, yapılıyor diyemem. Yalnız şunu düşünüyorum: aldatmacayla savaşma sorununu tam anlamında boş zaman sorununa, ticari nitelikli aldatmacalar sorununa indirgeyemeyiz, ama büyük ölçüde eski zamanlardan günümüze kalan bu aldatmaca tekniğinin yalnızca biçim değiştirmiş olduğunu görmemiz gerekiyor, öyle ki aldatmaca her bireyin yaşamına yayılmıştır. Burada

açık açık kendini gösteren bir şey var: en geniş tabakalarda bazı sıkıntı ve bunalmışlık duygularını hesaba katmalı ve bu tabakaları hemen etkin duruma getirmeliyiz.

ABENDORTH — Ama burada temel sorun ortada kalıyor —bu noktada uyuşmadığımızı söylemekten çekinmeyeceğim— modern sermayeci toplumun yapısıyla savaşta bireyin haklarının, her kişinin katılma hakkı olarak, demokratik haklar olarak savunulması sözkonusu. Genel düzeyde bir sorun çıkıyor burada ortaya, yani demokratik yasallık olarak sermayeci burjuva devletinin yasallığı geniş ölçüde aldatmacayla zedelenmiş olsa da burjuva devletinde de demokratik haklar temeline dayanan gelişme ve ilerleme giderek burjuva toplumunun sermayeci topluma dönüşmesi için çıkış noktası durumuna gelebilir. Çünkü, burjuva toplumu, sermayeci toplum, hatta modern sermayeci toplum bireyin haklarını güvence altına alıyor ve onları kendi çıkarına bütünleme aracı olarak kullanabiliyor, ama bazı sorunlar ciddi ciddi ortaya çıktığı zaman bu hakları askıya almakla kalmıyor, gerektiğinde tümüyle kaldırıyor.

LUKACS — Evet, Stalin'ciliğin ortadan kaldırılması konusunda da sik sık kendini gösteren bir sorun bu, devrimci durumlar ve dondurulmuş toplumdaki durumlar sorunu. Lenin'in Gorki'ye söylediği bir söz var ki bu söz devrimci durumlara uyuyor. Taşrada bir yerlerde bir meyhanede karşılaşılan bir adaletsizlikten yakınan Gorki'ye Lenin şöyle der: «Hangi tokatın yararlı hangisinin yararsız olduğunu nasıl bilebiliriz?» Bu söz biraz sinik bir söz gibi alınıyor, oysa Lenin bunu söylerken hiç de sinik değildi. Yaşam için bir kavga sözkonusu olduğu zaman, bir olmak ya da olmamak kavgası sözkonusu olduğu zaman normal zamanlarda tam anlamında zorunlu olan şeyleri —bunun yasal biçimi İngiltere'deki *habeas corpus*'tur— varoluş kavgası veren bir sınıf bilinçli bir biçimde dışa atabilir. Stalin'in bu davranış biçimini yaygınlaştırdığı zamanlarda iş daha başkaydı, o zaman bütün bunlar gereksizdi. Büyük mahkemenin başladığı sıralarda Troçki'ciler ve Buharin'ciler de siyasal olarak çoktan ezilmişlerdi, bu mahkemelere Tal-

leyrand'ın şu sözünü yakıştırabiliriz: «Cinayetten öte bir yanılgı bu.» Şu sıra biz azçok durmuş oturmuş bir durum içindeyiz, bu yüzden sizin söyledikleriniz tam tamına doğru. Yalnız şunu anlamak gerekir: elbette ölüm tehlikesi başladığı anda işler değişir. Bugün aldatmayaca karşı böyle bir direniş çabası özellikle şunu kesin olarak belirleyecektir: burjuvazi, özellikle Alman burjuvazisi hatta Amerikan burjuvazisi henüz hiçbir tehdit altında olmadıkları durumları da «vatan elden gidiyor» sloganıyla baskı dönemlerine dönüştürme eğilimi taşıyorlar. Az önce hukuk uygulamasından sözedişim şunu göstermek için: şeylerin en uygun durumunu belirlemek değil, yalnızca mahkemenin yetkesini güçlendirmek sözkonusu. Burada belirgin bir biçimde yeni sorunlar doğuyor, bu sorunlarla ilgili olarak insanları birbirlerine sorunların somut tarihsel incelemesinden giderek yaklaştırabiliriz.

ABENDORTH — ...Federal Almanya'da bugün ayrıcalılık yasalarına karşı temel hakların savunulması için savaşım zorunluluğu buradan geliyor (ama sorun birçok başka ülkede de kendini aynı biçimde göstermekte), bu savaşım için geniş bir birleşik cephe başarıyla oluşturulabilir.

LUKACS — Gerçekte ayrıcalılık yasaları burjuvazinin canına okuduğu demokratik özgürlüklerin tümüyle ortadan kaldırılması için yasal bir hazırlıktan başka bir şey değildir. Bakın, şunu hiç unutmayın —Almanya tarihinin önemli bir özelliğidir— Bismarck Batı'dan bazı demokratik biçimleri ustaca aldı...

ABENDORTH — 1867'de Kuzey Almanya Reichtag'ında seçimler için kamu oylaması...

LUKACS — ...kamu oylaması, ama onu Almanya için tam tamına etkisiz bir biçimde yaptı. Her zaman şu temel belirlemeye dönüyoruz: *de facto* bir demokrasi için kavga vermek sözkonusudur, kâğıt üstündeki bir demokrasiye geçmek için değil, çünkü kâğıt üstündeki demokrasi diyebilirim ki dünyanın her yerinde var bugün: Stalin döneminde bile kağıt üzerinde bir gizli oy hakkı vardı, alın bakalım. Bu yüzden gerçek düzen sözü kullanılıyor ve billurlaşma

noktası bugün her yerde egemen olan kağıt üstündeki demokrasiyi gerçek demokrasiye dönüştürmek zorundadır.

ABENDORTH — Elbette! Burada Federal Almanya için yeniden somut biçimde bir sorun kendini gösteriyor: girişimlerde demokrasiyi güçlendirme yolunda kavgamızı sendikal kavgayla birleştirmemiz zorunludur. Elbette bu iki şey birbirine bağlıdır, bizim çabamız onları ortak bir bütünlüğe kavuşturmaktır, böylece düzenleyici çekirdeği oluşturmaktır, bu çekirdekle azçok yaygın bir sorun olan temel özgürlüklerin savunulması sorunu genel bir soruna, toplumun demokratlaşması sorununa, oradan giderek de sosyalizme geçiş sorununa ulaşacaktır.

LUKACS — Evet, görüyorsunuz, şöyle bir şey çıkıyor ortaya: *de facto* bir demokrasi kendine kapalı güçlerle sasavunulamaz. *De facto* demokrasi sloganına herkes sahip çıkacaktır, Adenauer'den Wehner'e kadar hiç kimse *de facto* demokrasiyi yoketmek istediğini söyleyemeyecektir. Hatta *de facto* demokrasiyi ayrıcalılık yasalarıyla güçlendirmek istediklerini söyleyeceklerdir. Demek ki sözkonusu olan genel bir slogan değil, bu çelişkiyi her kişinin yaşamında göstermektir.

ABENDORTH — Burada sorunun bir başka yüzü kendini gösteriyor. Gerçekte, burjuva toplumunun da sahip çıkar göründüğü şey, yani biçimsel demokrasinin gerçek bir demokrasiye, temel özgürlüklere can veren ve kitleleri kurtaran, kitleleri kültür düzeyinde de kurtaran ve onları kendi kendilerini yönetebilecek ölçüde yetkin kılan gerçek bir demokrasiye dönüştürebilmesi için savaş vermek sorunu modern sermayeci toplumun biçimlerini sosyalist biçimlere dönüştürmekten başka bir şey değildir.

LUKACS — Elbette öyle. Burada çözümüne toplumsal biçimin çok büyük katkılarda bulunacağı çok ilginç bir sorun kendini gösteriyor. Çünkü, bence, büyük Fransız devrimi o zamana kadar hiç mi hiç bilinmeyen özgürlükçü toplum ve demokratik toplum çelişkisini ortaya çıkardı. Öyle görünüyor ki XIX. yüzyıl başlarında burjuvazinin ülküsü olan özgürlükçü sermayecilik günden güne demok-

rasiyle tehdit edilmişti, bundan bir kötümserlik doğdu, bu kötümserliği Toqueville gibi John Stuart Mill gibi büyük değer kuramcılarında gözlemleyebilirsiniz. Öte yandan, Belinski'lerle, Çernişevski'lerle, Dobrolyubov'larla rus demokratik eleştirisi ortaya çıktı —bence onun evrensel anlamı buradan gelir. Bu kişiler ayrıca çok büyük bir çaba ortaya koydular. Sosyal demokrasi sosyalizmin koşulu olan gerçek demokrasi zorunluluğunu uygulamada pek kötü temsil etti. Bu bağlamda Jaurés'in etkinliğindeki olumlu yan, sanırım, bugün pek değerlendirilmiyor. Modern toplumbilimin gelişimiyle teknik alanla ilgili bir aldatmaca ve bu aldatmacaya dayanarak da burjuva ideolojisinde özgürlükçülükle demokrasinin uzlaştırılması olanaklı duruma geldi. Demokrasi aldatılmış demokrasi olmaktan çıkınca bunlar da duralayıveriyorlar. Sanırım bu noktada sorunun tarihsel bir ayrıştırması, XIX. yüzyıl sınıf kavgalarıyla ilişkili ayrıştırması bazı aydın katlarını inandırmakta yardımcı olabilir. Çoktandır moda durumuna gelen bir şeyi, XIX. yüzyılı aşağılamayı bir yana bırakmak gerekir. Marx da XIX. yüzyılın ürünüydü ve XIX. yüzyılın tarihi umursanmazsa davamız tümüyle havada kalır. Teknik alandaki evrimden sonra bir aldatmaca kendini gösterdi dersek bu aldatmacayla savaşmak için bizim de makina kırıcılarınınki gibi bir tutum içine girerek teknik ilerlemeye karşı olmamız gerekir. Tersine, bu ilerleme Fransız devriminin çelişkilerinden gelen büyük toplumsal gelişimin sonucundan başka bir şey değildir diye düşündüğümüzde sorunlar karşısında daha başka bir tutum almış oluruz Toplumsal devinimlerle ve toplumsal bilimlerin tarihiyle ilgili böyle bir ilerleme çok önemli bir görev yapmış olacaktır.

ABENDORT — Toplum bilimdeki yeni olumcu eğilimlerin ve bu eğilimlere koşut olarak iktisatta ortaya çıkan matematik örneklerin tarihsel nitelikli sorunları yoksamada ve böylece onları yok gibi göstermede çok işe yaramaları rastlantı değil.

LUKACS — Elbette değil!

ABENDORTH — İşin yöntembilimsel yanı bu, burada

ben sizinle birlikteyim, burada bizim başlıca görevlerimizden biri ortaya çıkıyor, çalışmamızın sonuçlarını topluma aktarma görevi. Ama işin bugün bir de siyasal yanı var. Büyük ekim devriminden önceki rus toplumunun kaba geriliği şu sonucu yarattı: rus devrimi hiç de rastlantısal olmayan bir biçimde Stalin'ciliğin getirdiği biçimleri benimsedi, belli bir evreydi bu, elbette kaçınılabilirdi, ama gene de nesnel koşullarla belirlenmişti, yani ilkel birikim sorunu, karacahilliğin giderilmesi sorunu, sermayeci olmayan bir biçimde sanayi işçiliği düzenini kazandırma sorunu vardı.

LUKAÇS — Temelde tam tamına katılıyorum söylediklerinize. Ama sorun şu: bundan bağımsız olarak bir kuramsal çarpılma kendini gösterdi bu temel üzerinde; Stalin'ciliğin ortadan kaldırılması Avrupa'daki ve Amerika'daki devinimlere de az çok yardımcı olacaktır gerçeğinden de bağımsız olarak. Bu olguları kavramsal açıdan da tarihsel açıdan da doğru bir biçimde aydınlatmak Marx'cı devinimlerin görevidir, çünkü küçük şeylerden giderek sorunları tümüyle çarpıtmaya kadar varıldı. İzninizle Marx'dan bir örnek vereyim. Marx, James Hill'i eleştirmiştir, çünkü James Hill malların satımını bir anlamda sermayecilik içindeki ilkel devinim olarak alıyordu. Mal - Alım formülünü yalıtık bir formül olarak alırsak Hill her alım bir satımdır ve her satım bir alımdır derken haklı olacaktır, sonunda alımla satım arasında bir uyum olmak gerekecektir. Kalem tartışmasına girince Marx Mal - Alım formülünün yerine Mal - Alım - Mal formülünü koydu, bir kişi bir mal karşılığında bir para alıyorsa bu parayla başka bir mal alması gerekmez gibi hiç de hoş olmayan bir sonuç çıkıyordu bundan. Mal - Alım formülü bir özdeşlik sorunu ortaya koyar, Mal - Alım - Mal sorunu diyalektik bir sonuç verir. Tam tamına yöntembilimsel bir örnek bu. Benim görüşüm, «dünyaca bilinen» iktisadi, toplumbilimsel doğruların ve güncel öbür doğruların gerçek ayrıştırmasına yönelerek bir dizi sonuç ortaya koyabiliriz, bu sonuçlar bu şemaya *mutatis mutandis* uyabilirler ve burada sizin de benim de özlediğimiz devinim uygulama düzeyin-

de belli çabaların ortaya konulabilmesi için çok geniş bir kuramsal çalışmanın gerçekleştirilmesini zorunlu kılar. Stalin döneminde partizanlık kavrayışının nasıl cılkı çıktı bilirsiniz. Gerçekliğin düşünsel kavranışıyla uygulama arasındaki varlıkbilimsel zorunluluktaki ilişkinin yerini —bu ilişki Lenin'de yalnızca insan sorumluluğunun artışını belirlemez, aynı zamanda bilginin alanındaki nesnelliğin artışını da belirler— bürokratik denetim altındaki tüm bildirilerin aldatmacası aldı. Sermayecilikten memnun olmayan insanlar Marx'cı kuramın, sosyalist uygulamanın, rehberler hazırlamanın gücüne inançlarını büyük ölçüde yitirdilerse şaşmayalım. Stalin'ci yöntemlerden bütünsel ve evrensel olarak, kuramda da uygulamada da vazgeçildiği zaman bu güven yerine gelecektir. Daha önce insanları acısını çektikleri aldatmacaları aşmaya çağırmak zorundayız dedim diye kendimle çelişkiye düşmüş olmuyorum, ne var ki bu çağrı burada iktisadi ya da iktisadi - teknik bir sürecin yapısal akışının sözkonusu olduğunu kuramsal olarak gösterdiğimiz zaman değil, belli bir sınıfın belli bir biçimde aldatmacaya uğrattığı bir sürecin sözkonusu olduğunu gösterdiğimiz zaman anlaşılacaktır — bu aldatmaca da incelendiği zaman düzmece olduğu anlaşılabilen ilkeler üzerine temellenmiş bir aldatmacadır. Kolayca anlaşılabilir bir biçim ortaya koymuş olan James Hill'den örnek verdim. Bence iktisadımız ve toplumbilimimiz bu tür şeylerle doludur, kuramsal bir eleştiri ve tarihsel bir ayrıştırma bu noktada büyük yardım sağlayabilir.

ABENDORTH — Bu yüzden demokrasi sorunu gibi tam tamına somut sorunlarla işe başlamalıyız. Bütüncü ideoloji araştırmasıyla ilgili kuramsal ayrıştırmanın önemini böylece anlayabiliriz, böyle bir ayrıştırma Batı'nın egemen sınıflarınca yapıldı, ne var ki tarihsel arka planı göz önünde tutulmadan ve kendi sınıf çıkarları açısından Stalin'cilikle ve faşistlikle basitce özdeşleştirilerek yapıldı. Ama burada daha başka şeyler çıkıyor ortaya. Formüllediğimiz ve bilimsel ve de tarihsel bir biçimde ayrıştıracağımız kuram ancak uygulamayla ilgili bir gereksinmeye ve kitlelerin kavrama yeteneğine karşılık olabildiği zaman kitle-

leri çekecektir. Elbette burada demokrasi sorununun bir yüzüyle karşı karşıyayız. Kendini gerçeklikte gösteren bu formülden bugünkü savaşımımızda önemli bir yarar sağlayabilirdik.

LUKACS — Baştan sona sizinle birlikteyim, yalnız şimdi kuramla uygulama arasındaki yapısal ilişkilerden birinin altını çizmek isterim. Kitleleri devindirecek özel durumun nerede bulunacağı sorusuna kafa yormaktan öteye geçemezsek bunu hiç bir yerde bulamayız. Geniş bir bilimsel araştırmaya girişirsek, ortaya bu türden otuz kırk elli sorun çıkarırsak, bu elli sorun arasında kitleleri kazanmamıza yarayacak bir sorun bulunabilir. Sorunun üstüne cuk diye düşebilmek için iktisada şöyle bir göz atmak yetecektir, bu da kitlelerin hoşnutsuzluğunu uygulama alanına götürecektir fikri bence tepeden tırnağa boş bir fikirdir. Kendi aramızdan ya da belki başkalarının arasından 37 sayılı eleştirinin kitleleri devindirmeye yaradığını bilecek ve bundan uygulamayla ilgili siyasal bir davranış çıkarabilecek bir siyaset adamı çıkabilmesi için büyük bir bilimsel çalışma içine girmemiz gerekir. Kitleleri devindirecek parola bilimle yaşam arasındaki işbirliğinden yani iktisadi bir süreçten gelmelidir. Çünkü, unutmayın, Lenin' in rus sermayeciliğini devirmesine yardımcı olan parola sosyalist bir parola değildi. Düşmanlıkların birdenbire bırakılması sosyalist bir parola olamaz, toprakların üleştirilmesi de. Ama Lenin sermayeci yarı - feodal toplumun eleştirisiyle ilgili ögeler arasından bunları bulup çıkarabilmek için son derece ileriyi gören bir kuramcı olmalıydı. Bu anlamda kuram savurgan bir biçimde çalışır, çünkü onun alanından pek çok şey gelip geçer, ve tarih her zaman yeni baştan şunu gösterir bize: Kuramsal çalışmanın herhangi bir bölümü her şeyin kendini gösterdiği bir an haline gelir. Baştan sona bilimsel bir kuramın, diyelim Galilei kuramının ve ondan birkaç yüzyıl sonra Darwin kuramının, nasıl söylesem, «yarı - siyasal» bir patlamaya yol açtığını belirtmek pek ilgi çekici olacaktır. Bu yüzden, bence, son derece geniş ve derin bir kuramsal çalışma uygulamanın vazgeçilmez koşuludur. Bu soruna kafa yoran ki-

şiler olarak hiçbirimiz aldatmacaya karşı patlama noktasında direnç gösterecek parolanın hangisi olduğunu iyi bilemeyiz. Ancak yoklarız, deneriz, kitlelere araştırmamızın sonuçlarını getirmeye çalışırız. Bundan hangi parola çıkacaktır sonra, biz bunu önceden tam olarak bilemeyiz.

ABENDORTH — Görüşünüze tam olarak katılıyorum, ama sorunu böyle koymakla büyük bir güçlük ortaya çıkıyor. Elbette, sosyalist ülkelerde, Stalin'ci bozulma evresine karşın, geniş bir düşünce çalışması için toplumsal bir temel vardır, ne ölçüde çarpılmış da olsa. Düşünme yeteneğine sahip olanlar kuramsal, eleştirili bir çalışma için ortaya atılabilirler. Ama Stalin'ci kalıtlar yüzünden ve bu kalıtlarla ortaya çıkan sorunların oyalaması yüzünden sorunları çözmek için gerekli düşünce temeli eksik kalmıştır. Oysa sermayeci ülkelerde ve özellikle Federal Almanya Cumhuriyeti'nde durum tersine. Tam tamına kuramsal etkinlik olan eleştirili düşünsel etkinlik için zorunlu toplumsal temel yok denecek kadar zayıf ve ancak rastlantıyla elde edilebiliyor. Federal Almanya'da durum A. B.D.'nkinden daha kötü.

LUKACS — Haklısınız, ama unutmayın, bu durum bir anlamda tüm sermayeci ülkelerde var. Balzac, bakın, *Illusions perdus*'ünde zamanın Fransa'sını nasıl çiziyor: Balzac'ı çevreleyen topluluk küçücük bir yalıtık topluluktur. Balzac'ın ilgi çekici bir biçimde anlattığı ahlaksızlık basınla, edebiyatla ilgilidir, sonuç olarak o zamanın sermayeciliğinin temeli üzerinde bir çeşit aldatmaca kendini göstermektedir, elbette bugünkünden çok değişik bir aldatmaca. Lucien Rubempré'nin aynı roman üzerine üç ayrı yere gönderdiği üç ayrı makaleyi düşünün...

ABENDORTH — Federal Almanya'da buna benzer şeyler çok oluyor.

LUKACS — Olmaz mı... Hiç unutmamalıyız, aldatan sermayecilik sermayeciliğin özellikle yeni bir biçimidir Bizim tam tamına yeni bir durumda bulunduğumuzu düşünmek, bunun yanında XIX. yüzyılın özgürlük konusunda bir periler ülkesi ya da benzeri bir şey olduğunu sanmak çok

saçma olur. Bilimsel araştırmaların genişletilmesi sermayeciliğe karşı olan gelişimin bir koşuludur diyorum diye beni bir bilim doğmacısı bellemeyin. Öbür ülkelerde alınan sonuçları tanıtmak gerekir Almanya'da —bir ölçüde yapılıyor bu. Amerikalı C. Wright Mills'in son derece ilgi çekici çalışmalarını düşünüyorum örneğin. C. Wright Mills Amerikan aldatmacası üzerine bir bakıma pek güzel bir eleştiri getirmiştir.

ABENDORTH — C. Wright Mills'de çok ilgi çekici olan, eleştirisini Max Weber'in bakış açısından başlatmış, Marx'ın bakış açısından başlatmamış, eleştirisinin sonuçlarıyla gerçek soruna ulaşmış olmasıdır.

LUKACS — Evet, bana kalırsa A.B.D.'nde giderek Marx'cılıkla ilgileniliyor. Ayrıca, çok önemli bir şey var: Her ülkede çok zayıf olan devinimler uluslararası düzeyde örgütlenmeyi düşündürüyor. Bu yüzden dünyada yayımlanan en iyi yapıtları, sosyalist ülkelerde yayımlananları da sermayeci ülkelerde yayımlananları da Almancaya çevirmek gerekirdi. Bundan önce *Brain Trust*'ten sözederken gerçekliği olduğu gibi göstermeyi öneren bir bilimle devinime destek olmanın kesinlikle kaçınılmaz olduğunu anlatmak istiyordum. Yeni bir bilime dayanmadan ve felsefeden tüm öbür bilgi alanlarına kadar eski bilimin eleştirisini yapmadan devinim bugünkü yalıtıklığından çıkamayacaktır.

ABENDORTH — Sizinle birlikteyim, ama aşılacak güçlükleri görmek gerekir. Bu yoldaki tüm başlangıç devinimleri arasındaki düşünsel bağın deyim yerindeyse uluslararası düzeye götürülmesi zorunluluğu öylesine büyük bir zorunluluk ki, bu durumda biz Birinci Enternasyonal'de ve İkinci Enternasyonel'in başlarında Marx'ın ve Engels'in gerisinde o zamanın işçi devinimlerine yaslanan aydın çevrelerin yüzyüze geldiği güçlüklerden daha büyük güçlüklerle karşı karşıyayız. Çünkü biz bugün çok karmaşık sorunlarla karşı karşıya bulunuyoruz ve o zamana göre çok daha geniş bir malzemeyle, işlenecek malzemeyle karşı karşıya bulunuyoruz.

LUKACS — Bütün bunlar çok doğru da, ben kendi payıma bugünkü tarihsel durumumuzu Marx'ınkiyle ve Engels'inkiyle karşılaştırmayacağım, çünkü, unutmayın, Marx ve Engels ortaya çıktıklarında Fransa'da büyük grevler olmuştu yeni, İngiltere'de anayasacı devinim başlarıydı. Biz aslında kendi durumumuzu XIX. yüzyılın başlarında Fourier ya da Sismondi'nin bulunduğu durumla karşılaştırmalıyız. Ancak bu durumda bulunduğumuzu görebilirsek ve bir anlamda - sanırım ne demek istediğimi anlıyorsunuz - Fourier'den Marx'a uzanan yolun kuramda ve uygulamada geleceğe dönük bir çaba olduğunu görebilirsek gerçekçi bir biçimde davranabiliriz. Marx *18 - Brumaire*'de burjuva devriminin patlayışını proletarya devrimleriyle karşılaştırdı ve ayrıca özeleştirinin proletarya devriminin özü olduğunu ve proletarya devrimlerinin geçmişteki yanılgıları ortaya koyabilmek için önceki evreler üzerinde acımasız bir biçimde özeleştiri yapmaları gerektiğini söylüyordu. Ne gariptir ki Stalin'cilik özeleştiri için büyük bir çaba harcamıştır ve onun özeleştiri kuramında özellikle Marx'ın özeleştirisiyle ilgili olarak ortaya koyduğu belirlemelerden iz yoktur. Sözü nereye getirmek istediğimi anlıyorsunuz, biz bir anlayışa ulaşmak zorundayız, bugün içinde bulunduğumuz durumla ilgili olarak tam bir anlayışa ulaşmak zorundayız, gerçek olarak yapılması gerekeni ancak bu durumda gerçek olarak yapabiliriz. Bu konuda bugün —«bugün» derken altını çiziyorum— kitlelere ulaştırılamayan kuramsal sonuçların gelecekle ilgili olası önemini küçümsememek gerekir. Böyle bir devinim, aldatmacaya karşı devinim, gerçek bir demokrasi için devinim abartılmış bir uygulamacılıkla eylemsizliğe mahkum edilmeye bırakılmamalıdır. Burada kuramsal bilgilerin gücül olasılığına çok büyük bir yer vermek de gerekmiyor. Bugün bazı dinsel devinimlerin etkisi konusunda da, kuramsal bir aydınlatmanın kaçınılmaz olduğunu, bugün bunalımla ilgili olguların tümünü hemen kurama getirmemek gerektiğini anlattık. Burada Garaudy ile Teilhard de Chardin'in tartışmasını yeniden anımsatıyorum. Bu bir gözbağcılık yaratıyor, içinden hiçbir şey çıkmayan bir gözbağcılık, oysa iyi bir eleştiriyle, gerçekten felsefi bir ayrıştırmayla, örneğin protes-

tan kilisesinde «mitoslardan arındırma» çabasının ayrıştırılmasıyla önce bazı kişiler üzerinde, sonra halkın tüm tabakaları üzerinde büyük bir etki yaratılabilir, bizim bugünkü görevimiz de böyle bir devinim hazırlamaktır. Sanırım beni iyi anlıyorsunuz, bununla şunu demek istiyorum, tüm olanakları sezebilmeliyiz, öte yandan devinim için salt kuramsal araştırmanın önemini abartmamalıyız ve onu olmasa da olur bir nicelik olarak değerlendirmemeliyiz. Elbette tüm Alman sosyalist işçileri Marx'ı okumuş değiller, artık değer kuramının tümünü anlamaktan uzaklar, ama bence Alman Fransız İtalyan devinimleri *Sermaye*'siz doğamayacaklar, burada çok karmaşık ilişkiler vardır ve bizim düşlediğimiz, sizin ve benim düşlediğimiz devinim için kuramsal araştırma çok büyük bir rol oynamaktadır.

ABENDORTH — Çıkardığınız sonuç için size teşekkür ederim. Ama şimdi düşü gerçeğe ulaştırmak kalıyor.

LUKACS — Elbette, elbette...

ABENDORTH — Bu da uçsuz bucaksız bir düşünce çabasını gerektiriyor, Marx, Engels ve Lenin'in izinde bir çabayı. Biz özdeşsizlik içinde özdeşliğin tarihsel bilincini yaratmalıyız tam olarak.

LUKACS — Ve ayrıca —elbet çok zor bu— aydınlarda ve büyük kitlelerde bir tarih bilinci yaratmak gerekiyor, çünkü aldatmaca, sizin de pek doğru olarak trajik bilince ve bu türden başka olgulara başvururken gösterdiğiniz gibi, şeylerin durumlarını varlıkbilimsel varoluşun son biçimi saymaya kadar gidilmesine yol açıyor, oysa varlıkbilimsel varoluşun gerçek biçimi sürecin kendisidir. Marx'da olgunun ve varlığın ayrıştırmasını incelerseniz görürsünüz, olgudaki öz her zaman sürecin yitip gitmesiyle ortaya çıkan şeydir. Marx birçok defa para konusunda ve öbür sorunlarla ilgili olarak insanların gerçek süreçleri şeylerin durumuna dönüştürmüş de olsalar birçok şeyi (bugünkü deyimiyle) aldatmacaya uğrattıklarını gösterdi. Çabamızın büyük bir bölümü kuram alanında tüm olguların ve varolan şeylerin durumlarının gerçek süreçlerinin görünüm biçimleri olduğunu göstermek olmalıdır. Böyle-

ce insanlara yavaş yavaş kendi yaşamlarını bir tarihsel süreç olarak yaşayabilmeyi öğreteceğiz. Bu çok zor bir şey ama geleceğin boyutu olarak olanak dışı değil.

Çeviren:
AFŞAR TİMUÇİN

Herbert Spencer

DÜŞÜNSEL EĞİTİM

(geçen sayıdan)

Genelliklerden özel belirlemelere geçtiğimizde şunu görüyoruz: Pestalozzi sistemi kuramının içerdiği vaadlerin pek azını uygulamada gerçekleştirmiştir. Çocukların derslerinden hiç de zevk alır görünmedikleri, daha çok bu derslerden sıkılmışa benzedikleri söyleniyor. Pestalozzi'nin görüşlerine dayalı bir eğitim yapan okullar şu ana dek dikkati çekecek kadar çok sayıda seçkin öğrenci yetiştiremediler. Hatta öbür okullardaki ortalama düzeye bile ulaşamadılar. Bunda şaşılacak bir şey yok. Bir yöntemin başarısı onu uygulayan kişinin yeteneğine bağlıdır. En iyi araçlar beceriksiz bir işçinin elinde kötü yapıtlar meydana getirir demek hafiflik olur. Ama biz yine de beceriksiz öğretmenler en iyi yöntemlerle bile başarısızlığa uğrarlar diyoruz; bu durumda yöntemin yetkinliği başarısızlığın nedeni olur; nasıl ki, karşılaştırmayı sürdürmek için söyleyelim, aracın yetkinliği beceriksiz bir elde ürünlerdeki yetkin olmayışın nedeni oluyorsa. Şimdiki gibi basit, değişmez hemen hemen mekanik bir yöntemi en sıradan kafalar

bile uygulayabilir ve kuşkusuz bu yöntem gücünün yettiği pek az işe yarar sonucu da ortaya koyabilir; ama eksiksiz bir eğitim sistemi —zihin kendi yetileri konusunda ne kadar ayrımlaşmışsa, bu sistem de kendi uygulama alanlarında o kadar ayrımlaşmıştır—, her özel nesne için özel bir aracın kullanılmasını isteyen bir sistem kendini uygulamakla yükümlü olanlarda pek az kimsenin sahip olduğu bir anlayış gücünü gerektirir. Her öğretmen öğrencilere hecelemeyi öğretebilir, baş öğretmen geldiğinde çocukları çarpım çizelgesini yinelemeye kaldırabilir; ama hecelemeyi gerektiği gibi, yani harfleri kulaktan çok akla seslenecek biçimde öğretmek, çocuklara aritmetik bilimini deneysel bileşim yoluyla öğretmek belirli bir anlayış düzeyini gerektirir; ve ders yılı boyunca böylesi akılsal bir sistemi uygulamak için yargı gücü, buluş, duygudaşlık, ayrıştırma gücü açısından belli bir düzeyde olmak gerekir, eğitim mesleğine layık olduğu saygıyı göstermediğimiz sürece bu düzeye ulaşılamaz. Gerçekten akılsal olan bir eğitimi ancak gerçek bir filozof ortaya koyabilir. Bugün bir felsefi yöntemi bekleyen güçlükleri düşünün! Ruhbilimle ilgili henüz hiçbir şey bilmezken ve okullarımızda profesör ve öğretmen olarak bu konuda bilinen pek az şeyden bile haberi olmayan insanlar varken tümüyle ruhbilime dayanan bir sistem nasıl başarılı olabilirdi?

Pestalozzi'ci ilkeyle ona kazandırılan biçimlerin hala birbirine karıştırılması bir başka güçlüğe ve büyük bir yılgınlığa yol açtı. Çünkü oluşturulan özel uygulama planları yazarlarının bekleyişine yanıt vermedi; bu planlarda varolan öğreti gözden düşürüldü; ve bu, planlarla öğretinin gerçekten uyuşup uyuşmadığı araştırılmadan yapıldı. Her zamanki gibi soyut bakış açısından çok somut bakış açısından yargılayarak kuram mahkum edildi, çünkü beceriksizce uygulanmıştı. Bu, buharlı makinenin ilk denemesi kötü sonuçlandı diye buhardan itici güç olarak yararlanılamaz demeye gelir. Şunu unutmamalı: Pestalozzi, sisteminin bütün uygulamaları konusunda haklıydı diye bundan gerçekleştirdiği uygulamalarında da haklı olduğu sonucunu çıkaramayız. Kendi hayranlarının tanımladığı kadarıyla

Pestalozzi parçalı sezgileri olan bir insandı, düşüncesini sistemli bir biçimde izleyen bir insandan çok fikirleri arada bir parlayan bir insan. Pestalozzi Stantz'da ilk büyük başarısını eğitimle ilgili hiçbir kitabı yokken ve yalnızca «çocukların zihni hangi tür bilgileri ister ve bu bilgileri çocukların daha önceden sahip olduklarıyla en iyi bağdaştırma yolu nedir» sorusuyla uğraşırken kazandı. Günün büyük bir bölümü olgunlaştırdığı ve serinkanlılıkla düşündüğü bir eğitim planından değil, kendisine çocukların gereksinimlerinin ve onları durduran güçlüklerin canlı bir kavrayışını sağlayan duygudaşlık gücünden geliyordu. Zihninin zaman zaman sezdiği doğruları mantıksal bir biçimde geliştirme ve düzenleme yeteneğinden yoksundu. Bu görevi büyük ölçüde yardımcılarına, Kruesi'ye, Tobler'a, Buss'a, Miederer'e ve Schmid'e bırakıyordu. Şöyle bir sonuç çıktı ortaya: planları, daha doğrusu yardımcılarının yaptığı planlar ayrıntılarda eksikli taslakları ve tutarsızlıkları içermektedir. Çocukların küçük yaşta eğitilmesiyle ilgili yöntemi, bedenin çeşitli bölümlerini saymakla başlayan, sonra bu bölümlerin karşılıklı konumlarını, daha sonra da bunların ilişkilerini anlatan *Anaların Kitabı*'nda açıkladığı yöntem zihinsel evrimin başlangıç dönemindeki doğal ilerleyişine hiç uygun değildir. Ana dilini sözcüklerin anlamı ve cümle kuruluşu üzerine biçimsel alıştırmalarla öğreten yöntemi bütünüyle yararsızdır ve çocuklar için bir zaman, çalışma ve mutluluk yitiği oluşturur. Önerdiği coğrafya dersleri Pestalozzi'ci öğretiden tümüyle ayrılır. Genellikle planı iyi olduğu yerde ya eksiktir ya da eski düzenin herhangi bir kalıntısı onu bozmuştur. Böylece Pestalozzi'nin genel öğretisinin bütün uygulamalarını onaylarken özgül yöntemlerini incelemeksizin benimsemekle kötü durumlar yaratacağımıza inanıyoruz. İnsanlığın önemli bir doğrunun kendisine iletilmesinde aracılık eden yöntemleri ve uygulamaları benimsemek konusundaki güçlü eğilimi, peygamberin önünde yere kapanmaya ve ona bağlılık andı içmeye yatkınlığı, düşüncenin kalıbına düşüncenin kendisinden çok önem vermekteki darkafalılığı, tüm bunlar Pestalozzi sisteminin temel ilkeleriyle bunları uygulamak için düşünülen araçların bütünü arasında yapılacak ayrım

üzerinde direnmeyi ve bu ilkelerin bazıları kökleşirken öbürlerinin belki de yalnızca olağan uygulamanın taslaklarından başka bir şey olmadığını belirtmeyi zorunlu kılıyor. Gerçekte bilimin durumu incelendiğinde tüm bu denemelerin yalnızca bir taslak olduğu anlaşılabilir. Eğitim yöntemlerini nitelik olarak ve düzenleme olarak, kendi biçimleri içinde ve kendi gelişme düzenleri içinde zihinsel yetilere uyarlı kılmadan önce bu yetilerin nasıl geliştiğini tam olarak bilmek gerekir. Şimdiye kadar bu nokta üzerinde yalnızca birkaç genel kavram elde ettik. Genel kavramlardan ayrıntılı kavramlara geçmek gerekirdi; eğitim *sanatının* temeli olacak *bilime* sahibiz diyebilmek için bu kavramlar bir özgül öneriler çokluğuna dönüştürülmelidir. Ve zihinsel yetilerin hangi sıralanışta, hangi düzenlenişlerle araya girdiklerini kesin olarak öğrendikten sonra yetileri kullanmak için olanaklı tüm araçlar arasından doğanın eylem biçimine en uygun olanını seçmek kalıyor. Kuşkusuz en gelişmiş eğitim yöntemlerimizin olması gerekenler olduklarını ileri süremeyiz, ne de onlara yaklaştıklarını.

Pestalozzi'nin sisteminde kuramla uygulama arasındaki ayrılığı açıkladıktan ve yukarıda gösterdiğimiz nedenler yüzünden uygulamanın zorunlu olarak eksik olması gerektiğini anladıktan sonra okuyucu bazılarının bu sistem konusunda açıkladığı düş kırıklığını yadırgamayacaktır; Pestalozzi'ci fikrin henüz gerçekleşmekte olduğunu görecektir. Bununla birlikte söylediklerimize dayanarak bu gerçekleşmenin günümüzde uygulanabilir olmadığı ve tüm çabalarımızı hazırlık niteliğindeki araştırmalara adamamız gerektiği ileri sürülseydi şöyle karşılık verirdik: akılsal bir ruhbilimi ortaya konulmadan hiçbir eğitim sistemi temelde olsun biçimde olsun yetkinleştirilemezse de yönetici bazı ilkelerin yardımıyla ve deneysel araçlarla arzulanan yetkinliğe doğru bir ilerleme gerçekleştirilebilir. Daha geniş araştırmalara olanak vermek için bu ilkeleri açacağız. Bunlardan birkaçı önceki belirlemelerimizde azçok aydınlık bir biçimde içkindir. Ama bunları mantıksal sıralanışları içinde açıklamak yerinde olur.

1. Eğitim konusunda basitten bileşiğe giden bir yön-

tem uyguluyoruz, bu belli bir ölçüde her zaman dayandığımız bir doğrudur, ama kesin ve şaşmaz bir biçimde dayandığımız bir doğru değildir. Zihin gelişir. Gelişen tüm şeyler gibi o biryapılıdan çokyapılıya doğru ilerler ve olağan bir eğitim sistemi bu öznel devinimin nesnel karşıtı olduğundan zihin de aynı ilerleyişi içermek zorundadır. Üstelik böyle yorumlanınca bu formül önceden sanıldığından çok daha büyük bir öneme sahip olur; çünkü zihnin ilkesi yalnız bilimin her dalının öğretiminde basitten bileşiğe gitmemizi gerektirmez, tüm bilgiyi ilgilendiren her şeyde böyle davranmamızı da gerektirir. Zihin önce az sayıda etkin yetilerden oluştuğu ve zihinde daha sonra gelişen yetiler sonunda tümü aynı anda işlemeye başlayıncaya dek birbiri ardından işe karıştıkları için eğitim önce az sayıda konuyu kacaklamalı ve bunlara öbürleri sırayla eklenmelidir, ta ki zihin bunların tümünü anlayıncaya dek. Eğitim yalnız ayrıntılarda değil, bütünde de basitten bileşiğe doğru ilerlemelidir.

2. Zihnin gelişimi tüm öbür gelişimler gibi belirsizden belirliye doğru bir ilerlemedir. Organizmanın geri kalan bölümü gibi beyin de yapısının yetkinliğine ancak olgunlukta ulaşır; ve yapısı eksik olduğu ölçüde işlevleri kesinlikten yoksundur. İlk algıların ve ilk fikirlerin bulanık olması bundandır, dilin ilk denemeleri gibi, ilk devinimler gibi. Nasıl ki ilerleme yalnızca karanlıkların ışığını ayırdeden sınırlı bir gözden biçim ayrılıklarını ve ayrımcıklarını büyük bir tamuyarlıkla ayırdeden bir göze doğruysa, aynı biçimde zeka da, ister bütünlüğünde ister yetilerinin her birinde ele alınsın, artan bir inceliği ve açıklığı olan ayırımlara ulaşmak için nesneler ve eylemler arasındaki en kaba ayırımlarla işe başlar. Derslerimiz ve eğitim yöntemlerimiz bu genel yasaya uymak zorundadır. Gelişmemiş bir zihne kesin fikirleri sokmak olanaksızdır ve olanaklı olsa da istenecek bir şey değildir. Gerçekte bu fikirleri kucaklayan sözlü biçimleri çocuğa erkenden aktarabiliriz; öğretmenler bunu yaptıklarında genellikle çocuğa fikirleri aktardıklarına inanırlar; ama öğrenciyi biraz sınamak bile bunun böyle olmadığını gösterir. Şunu görüyoruz: sözcük-

ler ya öğrenci onların anlamlarını biraz olsun kavramadan onun belleğine doldurulmuştur ya da bunların anlamlarının algısı onda bütünüyle belirsizdir. Bu ancak deneylerin çokluğu ona belli kavrayışlar için gereç hazırladığı zaman olur; bu ancak gözlem ona şeylerin niteliklerini ve bu niteliklerin en güç ayırdedilen ve çocuğun başlangıçta birbirine karıştırdığı yanlarını kendi akışları içinde yıldan yıla ona açtığı zaman olur; bu ancak sınıf fikri ve dizi fikri kendi kategorileri içinde yer alan olguların yinelenmesiyle ona tanıtıldığı zaman olur; bu ancak çeşitli ilişki sınıfları birbirlerini karşılıklı sınırlayarak çocuğun zihninde kesinlikle belirdiği zaman olur: bu, ileri bir bilimin tanımlamaları onun için gerçekten kavranabilir duruma geldiği zaman olur ancak. Böylece biz eğitime kaba kavramlarla başlamak zorundayız, önce en büyük yanlışları, sonra da sırasıyla en küçüklerini düzeltecek bir deneyin elde edilmesini çocuk için kolaylaştırarak bu kavramları derece derece aydınlatmaya yönelmeliyiz. Bilimsel formül ancak kavramlar yetkinliklerine ulaştıkları zaman verilmelidir.

3. Dersler soyuta gitmek için somuttan yola çıkmalıdır demek görünüşte bizim ortaya koyduğumuz ilkeyi bir ölçüde yinelemektir. Bununla birlikte bu ilke açıklanmak gerek, hiç olmazsa basitin ve bileşiğin gerçekten ne olduklarını göstermek için açıklanmak gerek. Çünkü ne yazık ki bu noktada birçok yanlış anlamalar olmuştur. İnsanlar, özel durum topluluklarını anlatmak için buldukları genel formüller birçok olguyu bir tek olguda birleştirerek birbiri ardından kavranışlarını kolaylaştırdığı için bu formüllerin bir çocuğun kavrayışlarını da kolaylaştıracağına inanırlar. Oysa şunu unuturlar: bir genelleştirme ancak içerdiği özel doğrular bütünüyle karşılaştırıldığı zaman basittir, ama tek tek ele alındıklarında bu doğruların her birinden daha karmaşıktır; genelleştirme ancak bu yalıtık doğruların belirli bir sayısının elde edilmesinden sonra zihnin yükünü hafifletir ve akla yardım eder ve yalıtık doğrulara sahip olmayan bir zihin için genelleştirme zorunlu olarak bir giz durumunda kalır. Böylece iki basitleştirme çeşidini karıştıran öğretmenler «ilk ilkeler»le başladıkları için

sürekli yanıldılar: bu yöntem ilkeleri zihne örnekler aracılığıyla sunmaya, onu özelden genele, somuttan soyuta götürmeye dayanan temel kurala özü gereği karşıttır.

4. Çocuğun eğitimi izlenecek biçim ve düzende tarihsel bakış açısından ele alınan insanlık eğitimiyle uyuşmalıdır. Başka bir deyişle bilimin bireydeki oluşumu bilimin genel olarak insandaki oluşumunu izlemelidir. Gerekırse bu ilkeye daha önce içerme yoluyla açıklanmış olarak bakılabilir; bilgideki bu iki gelişim iki evrim olduğuna göre bunlar yukarıda özellikle belirttiğimiz evrimin genel yasalarına uymak, bunun sonucu olarak da kendi aralarında uyuşmak zorundadırlar. Bununla birlikte bu özel koşutluk türe getirdiği açıklıktan ötürü bir değere sahiptir. Bu durumun açıklığa kavuşturulmasını Bay Comte'ta borçluyuz; ve Bay Comte'un bu konuyla ilgili görüşünü kabul edebiliriz, ama öbür söylediklerine hiçbir biçimde katılmıyoruz. Bu öğreti her türlü soyut kuramdan bağımsız olan ve her ikisi de bu öğretiyi ortaya koymak açısından yeterli olan iki nedenle savunulabilir. Bunlardan birincisi en uzanımlı sonuçları içinde ele alınmış kalıtsal iletim yasasından çıkar. Çünkü insanların fiziksel ve özyapısal olarak iki yanlı bir ilişki içinde atalarına benzediği doğruysa; bazı zihinsel olguların, çılgınlık gibi, belirli bir yaşta aynı ailenin birbirini izleyen üyelerinde ortaya çıktığı doğruysa; bireylerden (uzak atalardan yakın atalara geçen özellikler birbirine karıştığından bu yasa bireyler için bulanıklaşmıştır) ulusal tiplere geçtiğimizde bunların yüzyıldan yüzyıla nasıl sürerlilik gösterdiklerini görüyorsak; bu karşılıklı tiplerin ortak bir kökten türediğini ve dolayısıyla süregiden ayrımların birbirini izleyen kuşaklar üzerindeki değiştirici koşulların etkisiyle ortaya çıktığını —her kuşak bu etkilerin birikmiş sonuçlarını kendi torunlarına aktarır— anımsarsak; ayrımlar organik bir nitelik kazandıysa, öyle ki bir fransız çocuğu yabancılar arasında yetişmiş olsa da bir fransız olacaktır; ve genel olgu tüm doğayı, bu arada insan zekasını kapsıyorsa —az önce andığımız durum buna bir örnektir—, buradan şu sonuç çıkar: insanlığın sahip olduğu bilgileri elde ettiği bir düzen varolduğundan beri ço-

cukta bu bilgileri aynı düzende elde etmek yönünde bir yatkınlık vardır. Öyle ki insanın bilgileri elde etme düzeni rasgele bir düzen olsaydı, bu durumda eğitim bireyin zihnini insanlık zihninin izlemiş olduğu yollardan geçirmekten çok daha kolay olurdu. Ama bu düzen rasgele *değildir*. Ve eğitimin uygarlık tarihini küçük çapta da olsa örnek almasının başlıca nedeni buradadır. Şunu kanıtlayabiliriz: tarihsel sıralanma düzeni hem başlıca değerlendirmeleri içinde zorunludur ve hem de onu belirleyen nedenler insanlık için olduğu gibi çocuk için de geçerlidir. Bu nedenlerin ayrıntılı bir açıklamasına girmemek için burada şunu söylemek yeter: olguların ortasında bulunan ve onları anlamaya çabalayan insan zekası sonsuz bir karşılaştırmalar, kurgular, deneyler, kuramlar dizisinden sonra her konunun bilimine özel bir yoldan ulaştığına göre buradan şunu çıkarsayabiliriz: zihnin olgularla olan ilişkisi öyle bir düzendedir ki zihin bu bilimi başka hiçbir yoldan elde edemez; ve çocuğun zihni olgularla aynı ilişkiler içinde bulunduğundan bunlar ancak aynı yoldan onun anlayışına sunulabilir. İşte bu yüzden uygun eğitim yöntemini bulmak için uygarlığın izlediği yolu incelemek gerekir.

5. Buradan giderek vardığımız sonuçlardan biri de her bilgi dalında deneyselden akılsal olana gitmek gerektiğidir. İnsani ilerlemenin yürüyüşü içinde her bilim kendisine uygun olan sanattan çıkar. Birey olarak ve ırk olarak somutu izleyerek soyuta ulaşmak zorunluluğuyla karşı karşıya bulunmamızdan bilimin varolabilmesi için yinelenen bir deney ve deneysel genelleştirmeler varolmalıdır sonucu çıkar. Bilim düzenlenmiş bilgidir; ve bilginin düzenlenebilmesi için önce varolması gerekir. Öyleyse her çalışma bütünüyle deneysel olan başlangıçlara sahip olmalıdır; ve usavurma ancak geniş bir birikmiş gözlemler temeli edinildikten sonra başlamalıdır. Dilbilgisini dilden sonra öğretmek konusundaki yaygınlık kazanmaya başlayan alışkanlığı ya da öğrencilere perspektif yasalarını açıklamadan önce onlara resim yaptırmak konusundaki her zaman izlenen alışkanlığı bu kurala örnek olarak gösterebiliriz. Daha başka uygulamaları biraz sonra göstereceğiz.

6. Az önce açıkladığımız genel ilkenin ikinci bir sonucu, pek karşı çıkılamayacak bir sonuç şudur: kendiliğinden gelişmeyi tüm gücümüzle desteklemeliyiz. Çocuk araştırmalar yapmaya ve buluşlarının sonuçlarını ortaya koymaya yöneltilmelidir. Ona en azını *söyleyip* en çoğunu *bulmasını* sağlamak gerekir. İnsanlık ancak kendi kendini yetiştirerek ilerlemiştir; ve kendi kendini yetiştiren insanların parlak başarıları sürekli olarak şunu kanıtlamakta: en iyi sonuçları elde etmek için her zihin azçok aynı yolu izlemelidir. Okulların alışılmış disipliniyle yetişmiş ve eğitimin başka bir biçimde olamayacağına inanmış kişiler çocuğu kendi kendinin öğretmeni yapmayı olanaksız göreceklerdir. Bununla birlikte bu kişiler çocuğun kendisini çevreleyen nesnelerin temel ve önemli bilgisini kimsenin yardımı olmadan elde ettiğini düşünürlerse; ana dilini yalnız öğrendiğini anımsarlarsa; her bireyin kendi elde ettiği gözlemler, deneyler, okul dışı bilgiler toplamını göz önünde tutarlarsa; Londra sokaklarına bırakılmış çocukta gelişen olağanüstü zekayı görebilirlerse —ve bu, içinde yaşadığı koşulların yetilerini uyardığı tüm yönlerde gerçekleşir—; ve bu kişiler son olarak son derece akıl dışı olan derslerimizin ve sayısız engelin neden olduğu karanlıklar ortasında yalnız kendi güçleriyle yollarını açan zihinlerin çokluğunu düşünürlerse, şöyle bir sonuç çıkarmamızın saçma olmadığını belki anlayacaklar: sıradan bir kavrayışı olan her öğrenci nesneler ona uygun bir düzende ve uygun bir biçimde sunulursa, karşılaşacağı birbiri peşi sıra gelen güçlükleri hemen hemen yardımsız aşabilir. Bir çocuğun gözlem yapmasına, soru sormasına, sonuç çıkarmasına olanak veren durmak bilmez etkinliği kim gözleriyle görebilir; bu etkinlik çocuğun altından kalkabileceği çalışmalara sistemli bir biçimde yöneltilirse çocuk hiç yardım görmeden işin sonunu getirebilir, bunun bilincine varmaksızın çocuğun yetileri düzeyinde olan şeylere yönelik belirlemelerini kim dinleyebilir? Çocuğun kendisine her şeyin söylenmesi için duyduğu gereksinme bizim budalalığımızdandır, onun değil. Çocuğu kendisini ilgilendiren ve etkin bir biçimde özümlemekte olduğu olgulardan uzaklaştırıyoruz. Önüne onun için çok karmaşık olan ve dolayı-

sıyla onu sıkan şeyleri koyuyoruz. Bu olguları isteyerek kavramayacağını gördüğümüz zaman onları gözdağı ve ceza zoruyla zihnine sokuyoruz. İstediği bilgilerden onu yoksun bırakmakla ve sindiremediği bilgileri ona tıkıştırmakla yetileri sakatlıyoruz ve sonuç olarak her çalışmaya karşı onda isteksizlik uyandırıyoruz. Ve böylece yaratılan zihnin kendisine zorla benimsetilen düzenin uzantısına katılan alık gevşekliği çocuğu açıklama olmadan hiçbir şeyi anlamamaya ve kendi fikirlerimizin edilgin bir kabından başka bir şey olmamaya götürünce bundan eğitimin yalnızca iletim yoluyla olabileceği sonucunu çıkarıyoruz. Yöntemimizle çocukta edilginliğe yol açınca onun edilginliğini yöntemimizin uygulamasını sürdürmek için bir neden yapıyoruz. Buna göre eğitimcilerin deneyi sistemimize karşı öne sürülemez. Ve sistemimizi kabul eden herkes şunu görecektir: doğanın disiplinini sonuna dek güvenle izleyebiliriz, görevimizi ustalıkla yerine getirerek bu disiplini öyle bir biçime sokabiliriz ki zihin son evrelerinde ilk evrelerindeki kadar kendiliğinden gelişir; ancak bu koşulla onu en yüksek bir güç ve etkinlik düzeyine ulaştırırız.

7. Bir eğitim planının yetkinliğini yargılamamızı sağlayan son bir denektaşı olarak şu soru gelir: Çocukta hoşa giden uyarım var mıdır? İki eğitim biçiminden ya da iki eğitim düzeninden hangisi daha önce ortaya koyduğumuz ilkelerle en iyi biçimde uyuşur sorusu üzerinde kuşkuya düştüğümüz zaman bu ölçütten korkmadan yararlanabiliriz. Bunlardan biri kuramsal düzeyde daha iyi göründüğü zaman bile yarar sağlamıyorsa ya da öbüründen daha az yarar sağlıyorsa onu bırakmak gerek; çünkü bir çocuğun düşünsel güdüleri bizim usavurmalarımızdan daha güvenilirdir. Kavrama yetileri konusunda şundan emin olabiliriz: olağan koşullar altında sağlıklı etkinlik hoştur, yorucu etkinlikse sağlıklı değildir. Buraya dek duygusal doğa bu yasayla çok eksikli bir biçimde uyuşuyorsa da düşünsel doğa hemen hemen yetkin bir biçimde uyuşuyor, hiç olmazsa çocuğun açığa vurduğu biçimiyle. Şu ya da bu çalışmaya karşı gösterdiği isteksizlikler, öğretmen hoşlan-

masa da, doğuştan gelen isteksizlikler değildir, öğretmenin izlediği pek akıllıca olmayan sistemin doğurduğu isteksizliklerdir. Fellenberg şöyle der: «Deney bana şunu öğretti: genç insanlarda *gevşeklik* onların etkinliğe olan doğal gereksinimlerine öylesine karşıttır ki, kötü bir eğitimin sonucu değilse, hemen her zaman bedensel bir eksikliğin belirtisidir». Çocukların eğilimli oldukları kendiliğinden etkinliğin devindirici gücü yetilerin sağlığa yararlı bir biçimde çalışmalarından doğan hazzın aranmasıdır. Şurası açıktır: ırkta henüz pek az gelişmiş olan ve en iyi düzenlemelere ancak belirli bir düzeyde sahip olan üst yetilerin birkaçı kendi nesneleri için yeterli bir etkinliğe her zaman yönelmezler. Ancak karmaşıklıklarından ötürü geç davranmaları gerekir; ve öğrenci bu yetilerden yararlanacağı zaman dış devindirici güçlerin araya girdiği ve dolaylı hazzın dolaysız hoşnutsuzluğu dengelemeye başladığı bir yaşta olacaktır. Ama üst yetilerin dışında kalan yetiler söz konusu olduğunda etkinliğin doğurduğu dolaysız haz alışılmış uyarıcıdır ve ustaca kullanılırsa tek zorunlu uyarıcıdır. Başka bir uyarıcı kullanmak zorunda olduğumuz zaman yanlış bir yolda olduğumuzu görmeliyiz. Deney giderek daha açık bir biçimde çocukların dikkatini çekmenin, hatta büyük bir haz uyandırarak çekmenin her zaman bir yolu olduğunu gösteriyor; ve gözden geçirirsek görürüz ki tüm öbür denektaşları bu yolun her bakımdan en iyi yol olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu yönetici ilkeler yalnızca soyut bir biçimde sunulursa bazı kişiler için büyük bir önem taşımayacaklardır. Böylece hem onların uygulanışına örnekler sağlamak hem de birçok özel öneride bulunabilmek için şimdi kuramdan eğitimin uygulanışına geçmek istiyoruz.

Beşikte başlaması gereken bir eğitim biçimi olduğu fikri Pestalozzi'nindi ve bu fikir giderek yaygınlık kazanıyor. Küçük bir çocuğun gözlerini faltaşı gibi açıp kendisini çevreleyen her şeye diktiğini gören herkes şunu iyi bilir: istesek de istemesek de onun eğitimi gerçekte erkenden başlar; her şeye uzanan, yakalayabildikleri her nesneyi ağza atan küçük parmakları görünmeyen gezegenlerin bulu-

nuşuna, hesap makinelerinin icadına, büyük resim yapıtlarının ortaya konulmasına, senfoni ve opera bestelemeye götüren yolda çocuğun zihnine ilk adımları atma olanağını verir. Yetilerin bu etkinliği kendiliğindendir, bastırılamaz, bu nedenle bilmemiz gereken soru çalışabilmesi için ona bir gereçler çeşitliliği sağlayıp sağlayamayacağımız sorusudur; ve bu soruya ancak olumlu bir yanıt verilebilir. Bununla birlikte yukarıda söylediğimiz gibi uygulanışıyla uyuşmasak da Pestalozzi'nin kuramıyla uyuşabiliriz: uygulama konusunda onunla hiçbir biçimde uyuşamıyoruz. Okumayı öğrenme yönteminden sözedereken şöyle diyor:

«Heceleme kitabı dilde kullanılan bütün sesleri kapsamalıdır; ve bu sesleri ailedeki ilk çocukluk günlerinden beri öğretmek gerekir. Hecelemeyi kitabında öğrenen çocuk bu sesleri beşikteki çocuğa yinelemelidir, bu çocuk bunlardan bir tekini oluşturamasa da; öyle ki bu sesler sık sık yapılan yinelemeyle onun zihninde derin bir biçimde yer alacaktır».

Buna *Anaların Kitabı*'nda yer alan öğütleri, emzikteki çocuğa uygulanacak eğitim planının yöntemiyle ilgili öğütleri ekleyelim —bu öğütlerde yazar ad, durum, ilişkiler, sayı, bedenin ve üyelerin özellikleri ve ilk derslerin konusuyla ilgili gözlemlerde bulunur—; buna göre Pestalozzi'nin insanın yaşamın başındaki zihinsel gelişmesiyle ilgili olarak öne sürdüğü kavramlar yerinde bir plan bulabilmek için pek kabadır. Ruhbilimin belirttiği yolu görelim.

Zihnin özümleyebileceği ilk izlenimler direnç, ışık, ses, vb'nin ayrışmaz duyumlarıdır. Ayrışabilen bilinç durumları bileşiği oldukları bilinç durumlarından önce varolamazlar. derecelenmeleri ve nitelikleri içinde ışığı ya da çeşitli yoğunluk dereceleri içinde direnci tanımayı öğrenmeden hiç bir biçim fikrine sahip olunamaz; çünkü uzun zamandır biliyoruz, görünür biçimi ışığın değişiklikleri sayesinde ve elle tutulur biçimi direncin değişiklikleri sayesinde tanırız. Aynı biçimde, telaffuz edilir bir sesi kendisini meydana getiren telaffuz edilmez sesleri bilmeden tanıyamayız. Bu, benzer durumlarda da böyle olmalı. Demek ki basitten bileşiğe zorunlu ilerleyiş yasasını izlemek için çocuğa diren-

cin değişik derecelerini ve biçimlerini, ışığın değişik derecelerini ve değişik niteliklerini sunan yeter sayıda nesne sağlamak, ve güçte, yükseklikte ve tınıda değişik sesleri kulaklarında yeterince oluşturmak zorundayız. Bu *a priori* sonucun çocuğun içgüdülerince nasıl doğrulandığını görmekteyiz; küçük çocuğun oyuncaklarını kırmaktan, kardeşinin ceketinin parlak düğmelerine dokunmaktan ve babasının favorilerini çekmekten duyduğu hazda bunu görüyoruz; gözalıcı renklerle boyanmış bir nesnenin görüntüsüne kendini kaptırdığı zaman da; çocuk *cici* sözcüğünü söyleyebildiği anda onu bu nesne için kullanır —tek kendini bu nesnenin renklerindeki parlaklığa kaptırdığı için; ve dadısının gevezeliğini, bir ziyaretçinin parmaklarını çıtlatmasını ya da kendisi için yeni olan her tür sesi duyduğunda yüzünü nasıl da bir gülümseme kaplar. Şansımıza hizmetçilerin ve dadıların gelenekleri eğitimin bu ilk gereksinimlerini oldukça iyi karşılıyor. Yine de yapılacak çok şey var, ve işin hizmetçi ve sütanneyle yetinilemeyecek kadar önemli olduğunu görebilmek gerekir. Evrimine eşlik eden kendiliğinden etkinlik boyunca yetilerimizin her biri canlı izlenimleri almaya öbür her dönemden daha yatkındır. Üstelik basit ögeler elde edilmek gerekir, ayrıca bunların elde edilişi zaman alacaktır, bu yüzden ilk çocukluk günlerinden yararlanmak bu zamanı kazanmak anlamına gelir. Oysa başka hiçbir zihinsel çalışma türü bu izlenimlerde görülebilecek değişiklikleri de kapsayacak biçimde bu izlenimlerle içlidışlı olamaz. Şunu unutmayalım: her çocuğun büyük bir canlılıkla özümlediği izlenimler çokluğunu ona sağlayan sürekli hazdan çocuğun özyapısı ve sağlığı yararlanacaktır. Bu yazının dışına çıkabilseydik burada çocuğun basit algılarına gereç sağlamaya dayanan alışılmış yöntemden daha sistemli bir yöntem üzerine bazı belirlemelerde bulunabilirdik. Belirsizden belirliye genel evrim yasasını anımsamak yeter, bu yasanın sonuçlarına göre davranmak zorunda olduğumuzu anlatmak için bu yeterlidir, bu yasanın sonucunu şöyle belirtebiliriz: her yetinin gelişimi boyunca birbirine bütünüyle karşıt olan izlenimler ilk algılanan izlenimlerdir; böylece güçte ve yükseklikte çok değişik olan sesler, kendi aralarında çok de-

ğişik renkler, ne yapıda ne de katılıkta birbirine benzeyen maddeler sağlanacak ilk izlenim nesneleri olmalıdır ve birbirine daha yakın olan izlenimlere doğru ilerleyiş yavaş olmalıdır.

Apaçık bir biçimde bu ilk eğitimin doğal bir uzantısını oluşturan *doğa bilgisi derslerine* geçerken şunu belirteceğiz: çocuklukta, erişkinlikte ve uygarlık tarihinde göründüğü biçimiyle genel olarak izlenen sistem doğanın sisteminden bütünüyle ayrıdır. «Çocuğa bir nesnenin çeşitli bölümlerinin kendi aralarında nasıl bağlandığını göstermek gerekir, vb.» diyor Bay Marcel; her *doğa bilgisi dersleri* kitabı önüne konan her nesne hakkında çocuğa *söylenecek* olguların bir listesini içerir. Oysa bir çocuğun günlük yaşantısına şöyle bir göz atarsak görürüz, çocuk konuşmayı bilmezken öğrendiği her şeyi kendinden öğrenir; bazı görünüşlerle birlikte ortaya çıkan sağlamlık ve ağırlık özellikleri, kişileri ayıran renkler ve biçimler, hayvanların özel sesler çıkarmasının belli bir düzene göre değerlendirilmesi çocuğun hep yalnız gözlemlediği olgulardır. Yetişkin yaşta, artık yanımızda öğretmen olmadığı zaman gözlemlerimizi kendimiz yaparız; davranmak için gereksindiğimiz sonuçları günden güne kendimiz elde ederiz; ve yaşamda başarı elde etmek az çok yetkin bir biçimde gözlemlemeye, azçok tamuyar bir biçimde çözüme ulaşmaya dayanır. Tüm insanlığın evriminde izlenen ilerleyişin çocukta ve insanda yeniden meydana geldiğini görürken çocukluktan olgunluğa uzanan dönem boyunca karşıt bir ilerleyişin izlenmesi gerekir mi, hele nesnelerin özelliklerini tanımayı öğrenmek kadar basit bir konuda? Tersine her konuda ve her zaman aynı yöntemi izlemek gerektiği açık değil mi?. Ve bu yönelişi kavrayacak zihne ve ona boyun eğecek alçak gönüllülüğe sahip olsak doğa sürekli olarak bizi oraya götürmez mi? Çocukların gösterdiği düşünsel duygudaşlık arzusundan daha belirgin bir şey olabilir mi? Dizlerinize oturan küçük çocuğa bakın, inceleyebilmeniz için nasıl da yüzünüze yaklaştırır oyuncaklarını! Islak parmağıyla masanın üzerinde bir tıkırtı çıkardığında size nasıl baktığına dikkat edin!. Parmaklarını yeniden tıkırdatmaya

başlar ve gene size bakar, sanki «şu yeni sesi dinle!» der gibidir. «Anne şuna bak, anne buna bak!» diye bağırarak odaya giren küçüklere dikkat edin, anne kendisini rahatsız etmemeleri için yasaklamasa uzun süre sürdürürlerdi bu alışkanlığı. Gezintideyken bütün küçüklerin, kopardıkları çiçeği göstermek, çiçeğin güzel olduğunu kabul ettirmek ve onun da öyle bulduğunu söyletmek için hizmetçilerine doğru nasıl koştuklarına dikkat edin! Her küçüğün kendisini dinleyecek birini bulabildiği zaman, gördüğü yeni şeyleri anlatışındaki ateşli konuşkanlığını dinleyin! Benzer olgular önünde tümevarım tamdır. Şurası açık değil mi: ilerleyişimizi bu düşünsel güdülere uydurmak zorundayız, doğanın yöntemini sistemleştirmek, çocuğun nesnelerle ilgili tüm söylediklerini dinlemek, daha çoğunu söylemesi için onu yüreklendirmek, gözünden kaçan olgulara birkaç kez dikkatini çekmek (yeniden göründüklerinde onları kendiliğinden gözlemlemesini sağlamak için), ve tam bir sınavda aynı biçimde kendini gösterebileceği yeni nesne dizilerini sağlamak ya da göstermek zorundayız. Zeki bir annenin bu yöntemi izleyerek derslerini nasıl düzenlediğine bakın! O, çocuğunu adım adım basit özelliklerin adlarıyla içlidışlı kılar: katılık, yumuşaklık, renk, tat, boyut,... gibi; bu konuda çocuktan yardım görür, çocuk bu özelliklerini açıklamak için gerekli sözcükleri öğrenir öğrenmez hevesle bunun kırmızı şunun katı olduğunu gösterir annesine. Anne görmesi ve dokunması için çocuğa başka nesneler sundukça onun dikkatini bu nesnelerin bazı ikincil özelliklerine çeker, çocuk bunları önceden tanıdıklarıyla ortak bir adda birleştirmeye alıştığı için taklide olan doğal eğilimi nedeniyle bunları birbiri ardından yineleme alışkanlığını kazanır. Yavaş yavaş, çocuk tanıdığı özelliklerin birini ya da birkaçını belirtmeyi unuttuğunda anne önündeki şey hakkında söyleyecek başka şeyi olup olmadığını sorma alışkanlığını edinir. Hiçbir şey bulmaması olasıdır. Anne o zaman bir an onu sıkıntıda bıraktıktan sonra ve onun başarısızlığına biraz gülerek bu şeyi ona söyler. Çocuk bu denemeyi çok kez yineledikten sonra yapmak zorunda olduğu şeyi öğrenir. Anne gelecek kez çocuğa sözkonusu nesne hakkında ondan daha çok şey bildiğini söylediğinde o-

nun gururu kırılır: dikkatle bakar, duyduğu her şeyi iyice gözden geçirir, ve çözümü zaten kolay olan sorunu ortaya çıkarır. Başarısından mest olmuştur ve anne onu sever. Bütün çocuklar gibi o da yeteneklerini açığa vurmaktan hoşlanır. Yeni zaferler ister ve daha bir şeyler arar annesine söylemek için. Yetileri geliştiği ölçüde anne yeni özellikler ekler listesine, katılık niteliğinden yumuşaklık niteliğine pürüzlülük niteliğinden düzlük niteliğine, renkten parlaklığa, basit cisimlerden bileşik cisimlere ilerler, sorunu her zaman çocuğun yeteneklerine göre karmaşıklaştırır, dikkatini ve belleğini her zaman yoklar, ilgisini her zaman destekler, kavrayabileceği yeni izlenim gereci sağlar ve ona yenebileceği güçlükleri yenmiş olmanın sevincini her zaman tattırır. Böyle davranmakla o çocuğun yaşamının ilk dönemi boyunca izlediği kendiliğinden ilerleyişi yürütmüş olur yalnızca; o yalnızca çocuğun doğal evrimine yardım eder, ve anne çocuğa, çocuğun içgüdüsel olma durumuyla kendisine telkin edilmiş olan yolla yardım eder. Kuşkusuz bu yöntem çocuğa temelde gözlem yapma alışkanlığını kazandırmaya en elverişli yöntemdir, bu da *doğa bilgisi derslerinin* konusudur. Bir çocuğa şeyleri *söylemek* ve bunları ona *göstermek* ona gözlemlemeyi öğretmek değildir, bu, çocuğu başkalarının gözlemlerinin basit bir toplayıcısı yapmaktır; bu, onun kendi kendini kendiliğinden yetiştirmek konusundaki doğal eğilimini güçlendirmekten çok zayıflatmaktır; bu, başarıyla ödüllendirilen etkinliğin sağladığı hazdan onu yoksun kılmaktır; bu, bilginin çekici edinimini biçimsel bir öğretim biçimi altında sunmak ve dolayısıyla bu çeşit derslere karşı çocukların genellikle, gösterdikleri kayıtsızlığa, tiksintiye yol açmaktır. Tersine bizim belirttiğimiz yolu izlemek, istediği besini zihne sağlamaktır, düşünsel açlıklara onlarda doğal olarak bulunan duyguları, yani onuru ve duygudaşlık gereksinmesini eklemektir; bütün bu güdülerin birleştirilmesiyle güçlü ve tam algılayışlar sağlayan bir dikkat yoğunluğu doğurmaktır; son olarak zihni ta en başkan kendi kendine yardım etmeye alıştırmaktır, zihin bu alışkanlığı yaşam boyu koruyacaktır.

Doğa bilgisi dersleri yalnız başka biçimde verilmekle kalmamalı, kapsadıkları konulardan çok daha fazlasını kapsamalı, daha uzun süre sürdürülmelidir. Bu dersler evdeki nesnelerle sınırlandırılmamalı, kırlarda, çitlerde, mesleklerde ve deniz kıyısında bulunan nesneleri de içermelidir. Bu dersler çocukluğun ilk dönemiyle bitirilmemeli, gençlikte de izlenmelidir, öyle ki bu dersler yavaş yavaş doğabilimcinin ve bilgin'in araştırmalarıyla kaynaşsın. Burada da yalnızca doğanın belirttiği yolu izlemek zorundayız. Yeni bir çiçek koparan, bilinmeyen bir böcek yakalayan ya da çakıltaşı ve kavkı toplayan bir çocuğun zevkinden daha canlı bir zevk var mıdır? Ve onu severken çocuğun bunların nitelikleri ve yapıları üzerine tam bir araştırmaya götürülebileceğini kim görmez? Çocukları ormana ve çayırlara götüren her bitkibilimci onların kendi çalışmalarına katılışlarındaki hevesi, kendisine bitkiler bulmak için gösterdikleri ateşliliği, o bunları incelerken kendisini izleyişlerindeki yoğun dikkati ve kendisine sordukları sorular çokluğunu gözleyebilir. Bacon'ın tutarlı bir çömezi, —doğanın hizmetçisi ve sözcüsü—, kendisine böyle verilmiş olan bilgileri alçak gönüllülükle izlemek zorunda olduğunu anlayacaktır. Cansız nesnelerin basit özellikleriyle içlidışlı kılınan çocuk, daha önce izlediğimiz yönteme göre, günlük gezintilerinde rasladığı nesnelerin tam bir sınavına götürülecektir. En az karmaşık olan olgulardan başlamalıyız: bitkilerde taçyaprakların rengi, sayısı, biçimi, sapların ve yaprakların biçimi gözlenmeli, böceklerde kanatların, ayakların, duyargaların sayısı ve rengi gözlenmeli. Bu olgular ara vermeden ve eksiksiz olarak gözlemlendikten sonra ötekilere geçilmeli: çiçeklerde erkek ve dişi organların sayısı, tacın biçimi gözlenmeli: taç çizgili mi, iki yanlı mıdır? Yaprakların düzenlenmesi ve görünümü: karşılıklı mı, çarpraz mıdır, saplı mı sapsız mıdır, parıltılı mı kadifemsi midir, dantel kesimli mi düz müdür? Böceklerde bedenin bölmeleri, karnın bölütleri, kanatların izleri, ayakların eklem sayısı, en küçük organların niteliği gözlenmeli, ve her zaman izlenecek sistem çocukta her şeyi görme ve her şeyi kendi söyleme tutkusunu uyandırmaya

dayanmalıdır. Daha sonra bu çalışma için elverişli yaşa geldiğinde çocuğa bir lütufmuşcasına, bilgileri onca çaba sonucu elde edilen bu bitkileri saklama olanaklarını öğretilebilecek, ve belki de, daha büyük bir lütuf olarak, adi kelebeklerimizin ve basit güvelerimizin larvalarını değişimleri boyunca korumak için gerekli araç gereç ona sağlanabilecektir: bu eğlence —bunu kendimden biliyorum— çok canlı bir eğlencedir, yıllarca sürer ve bir böcek kolleksiyonunun başlangıcı olduğunda pazar gezintilerine büyük bir dikkat katar ve fizyoloji çalışmasına yetkin bir giriş oluşturur.

Bu zaman ve güç yitimidir, çocuk yaşamda kendisini bekleyen işlere ve sorunlara hazırlanmak için okul ödevlerini yapsa, çarpım çizelgesini öğrense daha iyi olur diyecekler. Eğitim konusunda böyle kaba bir fikre ve böyle bir yararcılık anlayışına karşıyız. Algıları sistemli bir biçimde geliştirme zorunluluğundan ve bu sonuca ulaşmak için saptanan yöntemin değerinden sözetmeksizin şunu ileri sürüyoruz: bu yolla kazanılan bilgiler kendilerinden bir öneme sahiptir. İnsanlar yalnızca tüccar, yalnızca muhasebeci olmak zorundaysa; yalnız kendi mesleklerini ilgilendiren fikirleri edinmek zorundaysa; herkesin, piposunu tüttürmek ve birasını içmek üzere bir terasa oturmanın kaba zevkinden başka zevk tanımayan alığa ya da ormanı yalnızca avlanılan yer olarak gören ve hayvanları avlık, böcek ve sürü hayvanı diye sınıflandıran genç soyluya benzemesi gerekiyorsa: o zaman, para kesesini ve ambarı doldurmak dışında bir şey öğrenmek gerçekten yararsızdır. Ama tutkumuzdan daha değerli nesneler varsa; bizi çevreleyen şeyler para kazanmaktan başka işlere de yarayabiliyorsa; bizde duyumsal isteklerden başka kullanılacak yetiler de varsa; sanatların, şiirin, bilimin ve felsefenin sağladığı tadların mutluluğumuz açısından bir önemi varsa: o zaman, her çocuğun doğanın güzelliklerini gözlemlemeye, olgularını incelemeye gösterdiği içgüdüsel eğilimin yüreklendirilmesi arzulanan bir şeydir. Bununla birlikte insanlara bu dünyada bulunan şeyleri öğrenmeksizin bu dünyaya gelmenin ve terketmenin yeterli olduğunu düşün-

düren kaba yararcılık burada da kendi çıkarını bulabilir. Göreceğiz ki yaşamın yasalarının bilimi hepsinden ve her bakımdan önemlidir; bu yasalar tüm düşüncelerimize yön vermekle kalmaz, ama sonuç olarak tüm kamusal ve özel anlaşmalara, tüm ticarete, tüm siyasete, tüm ahlaka egemen olurlar, ve dolayısıyla bu yasaları kavramadan insan olarak da yurttaş olarak da iyi davranmayı bilemezdik. Ayrıca daha sonra göreceğiz ki yaşamın yasaları tüm organik evrende aynıdır ve üstelik bu yasalar karmaşık dışlaşmalarında ancak basit dışlaşmalarında böyle oldukları zaman anlaşılabilirler. Ve bunu gördükten sonra şunu da göreceğiz: çocuğa evin dışında bulunan nesneler üzerine bilgi edinmesinde yardım etmek —çocuk bu bilgilere susamıştır— tüm gençliği boyunca bu yolda yüreklendirmek, yalnızca onu bilginin gelecekteki bir düzenlemesinin hammaddelerini toplamaya itmek anlamına gelir, bu hammaddeler bir gün onun zihnine bilimin o güçlü genelleştirmelerinin ögelerini sağlayacaktır, insani eylemler bu genelleştirmelerle akıllıca yönlendirilebilirler.

(Arkası gelecek sayıda)

Çevirenler:

MEHMET SERT - SİNAN KÖM

SANAT VE EDEBİYAT

Fahri Erdinç'e selam.

FAHRİ ERDİNÇ ÖZEL BÖLÜMÜ

YAŞAMÖYKÜSÜ

Fahri Erdinç, 1 ocak 1917'de Akhisar'da doğdu. Soycak Ankaralı olan «Deveci Çandıroğulları» ailesinden öğretmen Halil Yaşar'ın oğludur. Annesi, Erdinç'i dünyaya getirdikten bir yıl sonra veremden öldü. Sonradan, bu yiğitin, anasızlığın bilincine varmak, üvey analı kalabalık bir aile ortamında büyümek, çocukluk uykularının çoğunu alan tütüncülük çilesi ve giderek bir yıl da tenekeci çıraklığı, ilkokul öğrencisi Erdinç'i biraz vaktinden önce olgunlaştırdı ve yaşamla daha yakından tanıştırdı. Kendisi bu yıllarını anarken şöyle der: «Sokakta büyüdüm, toprak yedim.. Çocukluğumun en tatlı uykularına sıtma nöbetleriyle tütün tarlalarının zifiri karıştı.»

Erdinç 1930'da Balıkesir Öğretmen Okulu'na girdi. 1936 - 37 ders yılında Afyon'un Sandıklı ilçesinin ürküt köyünde öğretmenliğe başladı. Buradaki üç çalışma yılı, mesleksel uğraşların dışında, köyü kasıp kavuran bir gerici hocayla savaşım içinde geçti.

1938 - 39 ders yılında baba mesleğini bırakarak, yarışma sınavını kazandığı Ankara Devlet Konservatuvarı tiyatro bölümüne öğrenci oldu. Burada öğretim üyesi olan Sabahattin Ali ile tanıştı. Aynı yıl yazmaya başladığı ilk öykülerinde onun öğütlerinden çok yararlandı.

Konservatuvardaki katı yönetime ve kimi ayrıcalıklara itirazları yüzünden, biraz da geçim sıkıntılarının zorlamasıyla, buradaki öğrenimini bırakmak zorunda kaldı. Yeniden öğretmenliğe döndü. Ama arada yedek subaylığını yaptıktan sonra, 1943'te meslekten büsbütün ayrıldı. Bir süre yapı yerlerinde taşaron kâtibi ve puvantör olarak çalıştı.

Böylece, daha ilk yazı denemelerinde toplumun tabanındaki insanların yazgısını konu edinen Erdinç, onları köyde, kentte, kışlada ve işyerinde yakından tanımış oluyor, gözlem ve izlenimlerini artırıyordu.

1946'da Ankara'da bir yapı yerinden, sınavını kazandığı devlet radyosuna geçti. Temsil kolunda üç yıl çalıştı. Bu arada sayıları onu geçen radyo oyunu yazdı. («Mübarek Efendi», Hayat Bir Tekerrürden İbaret», «Selâmi Baba» vb.). İlk şiir kitabı «Şen Olasın Halep Şehri» 1945'te basılmıştı. Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, 1948'de sekizinci sayısını özel sayı olarak Erdinç'in öykülerine ve öykücülüğüne ayırdı.

Başkente sol tanınan ilerici sanatçıların çevresinde görünmesiyle, kimi dergilerde (Varlık, Şadırvan vb) yayınladığı öyküleriyle zamanın tutucu - gerici çevrelerinin dikkatini çeken Erdinç, 1947'de kendisini devlet başkanına dille hakaret etmiş durumuna düşüren bir çatışma yüzünden tutuklandı ve aklanmayla sonuçlanan yargılanması boyunca (birkaç ay) cezaevinde kaldı. Ankara cezaevinde, yazgılarını konu edindiği insanların kimilerini daha yakından tanıma fırsatını buldu. Kimi solcularla da önce burada ilişki kurdu. İlk yaşam üniversitesinden bu aylarda geçti.

Cezaevinden çıktıktan sonra dirlik bulamadı. Uyumsuz bir aile yaşamı da bunalımını katmerleştiriyordu. Karamsarlığın yersiz, ataklığın yetersiz olduğunu kendisi de anlıyor, ama sel suyu gibi yatağını da bulamıyordu. İşte bu bunaltılar içinde bocalarken, çok sevdiği S. Ali'nin 1948'de Bulgaristan sınırında öldürülmesi Erdinç'i büyük acılara boğdu. Bu acı olay bir yandan da onu esinledi. Çok geçmeden, 1949 eylülünde, Erdinç'in, daha temelli gelişme düşüncelerini ortaklaştığı iki arkadaşıyla birlikte, S. Ali'-

nin sökemediği yolu aştığı, yani gizlice Bulgaristan'a geçtiği duyuldu.

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti yetkilileri, Erdinç'e de, iki yazgı arkadaşıyla birlikte, politik göçmen olarak sığınma hakkı verdiler (ekim 1949). Böylece, onun, yurt dışında bugüne kadar süren (daha da süreceğe benzeyen) göçmenlik dönemi başladı.

Erdinç, dil öğrendiği sürece bir ara «Jdanov, 9» üniversal mağazasında vezneci olarak çalıştı (1950 - 51). Bir yandan Marksist derneğe ve bir yıllık parti gece okuluna devam etti. Türkçe popüler - politik yayınlar redektörü olarak BKP Yayınevi'nde çalıştı (1953 - 58).

20 Mart 1958'de üyeliğe alınmasıyla gerçekleşen parti çalışması, Bulgaristan dışında 13 yıl sürdü. 1969'da kalp krizi geçirdikten sonra ılımlı çalışma zorunluğuyla birlikte 1971 başında yeniden Bulgaristan'a dönüp yerleşti.

Yazınsal çalışmasına yeterli ölçüde Bulgarca, pratik olarak da Almanca ve Rusça bilir. 1965'ten beri Bulgaristan yurttaşıdır. 1973'ten beri de Bulgaristan Yazarlar Birliği üyesidir. Evli ve üç çocuk babasıdır. 1967'de, 50. doğum yıldönümü dolayısıyla, «Bulgaristan Türklerinin kültürel gelişmesine hizmet ettiği» için Halk Meclisi Prezidyumu'nca «Kızıl Emek Bayrağı» nişanı, 1977 başında da 60. doğum yıldönümü dolayısıyla birinci dereceden «Kiril Metodiy» Kültür Nişanı verilmiştir.

YAPITLARI

Türkiye'de:

1. «Şen Olasın Halep Şehri» (Şiirler) Kendi yayını, 1945.
2. «F. Erdinç Özel Sayısı (Öyküler) Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 8, 1948.
3. «Diriler Mezarlığı» (Öyküler) Hür Yayınevi, 1969
4. «Türkiye Hikâyeleri» (Öyküler) Koza Yayınevi, 1976.
5. «Acı Lokma» (Roman) Güney Yayınları, 1977.

Bulgaristan'da:

1. «Akrepler» (Öyküler) BKP Yayınevi, 1952.
2. «Türkiye'de Çocuklar» (İnceleme) Narodna Mladej Yayınevi, 1951.
3. «Göç» (Oyun) BKP Yayınevi, 1952.
4. «Âsi» (Öyküler) Narodna Prosteva Yayınevi, 1955.
5. «İşte Böyle» (Şiirler) Narodna Prosteva Yayınevi, 1956.
6. «Alinin Biri» (Roman) Narodna Prosteva Yayınevi, 1958.
7. «Memleketimi Anlatıyorum» (Öyküler) Narodna Prosteva Yayınevi, 1960.
8. «Acı Lokma» (Roman) Narodna Prosteva Yayınevi, 1961.

9. «Diriler Mezarlığı» (Öyküler) Narodna Prosteva Yayınevi, 1964.
10. «Kore Nire» (Roman) Narodna Prosveta Yayınevi, 1966.
11. «Canlı Barikat» (Öyküler) Narodna Prosteva Yayınevi, 1973.

HAZIRLADIĞI KİTAPLAR

1. «Yeni Türk Şiirinden Örnekler» (Derleme) Narodna Prosteva Yayınevi, 1966.
2. «Türk Toplumcu Şiirinden Seçmeler» (Derleme) Narodna Prosveta Yay. 1968.
3. «Nazım Hikmet Ve Bulgaristan» (Derleme) Sofya Pres yayını, 1976.

BULGARCADAN ÇEVİRİLER

1. «Bulgar Devrimci Şairleri Antolojisi» Narodna Prosveta Yayınevi, 1956.
2. «Eylül» (Geo Milev) Narodna Prosveta Yayınevi, 1967.
3. «Cem Sultan Olayı» (Vera Mutafçieva) May Yayınevi, 1971.
4. «Tatula» (Georgi Karaslavov) Habora Kitabevi, 1974.
5. «Tsankov'un Kanlı Faşizmi» (Nikolay Hristozov) Bilim ve Sosyalizm Yay. 1975.
6. «Horo» (Anton Straşimirov) Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1976.
7. «Demir Parmaklıklar» (Nedelço Gançovski) Habora Kitabevi, 1976.
8. «İngiliz - Türk İlişkileri» (Ludmila Jivkova) Habora Kitabevi, 1978.

ERDİNÇ'TEN ÇEVRİLEN YAPITLAR

Fahri Erdinç'in yapıtlarından başka dillere çevrilenlerin dökümü şöyledir: Bulgarcaya 4 öykü kitabı, 1 roman;

Rusçaya 5 öykü kitabı, 1 roman; Ukraynacaya 1 öykü kitabı, Letoncaya 1 öykü kitabı, Almancaya 1 öykü kitabı. Ayrıca Azeri, Özbek, Tatar dillerinde, Avrupa sosyalist ülkeleri dillerinde, Arapça, Fransızca ve İngilizce olarak tek tek öyküler yayınlanmıştır.

Fahri Erdinç'in yazınsal çalışmaları üstüne anı, inceleme ve yazıların dökümü:

TÜRKİYE'DE:

Salim Şengil: «Seçilmiş Hikâyeler Dergisi» sayı: 8, mart 1948.

Fethi Giray: «Edebiyat Dünyası» 15 mayıs 1948.

İlhan Tarus: «Varlık» sayı: 335, 1 haziran 1948.

Fahri Celâl: «Ulus» 27 temmuz 1948.

İlhan Tarus: «Varlık» sayı: 341, 1 aralık 1948.

Hikmet Dizdaroğlu: «Şadırvan» sayı: 2, cilt: 1, 8 nisan 1949.

Muhtar Körükçü: «Varlık» sayı: 347, 1 haziran 1949.

Mehmed Kemal: «Acılı Kuşak» sayfa: 32-45, 1967.

Behzat Ay: «Yelken» sayı: 159, 1970.

Adnan Özyalçıner: «Yeni a Dergisi» sayı: 13, 1974.

Rauf Mutluay: «100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı» 1974.

Hikmet Altınkaynak: «Yeni Ortam» 26 ağustos 1974.

Naci Çelik: «Türkiye Defteri» sayı: 17, mart 1975.

Nurer Uğurlu: «Politika» 29 eylül 1976.

Tekin Erer: «Son Havadis» 6 ekim 1976.

Muzaffer Buyrukçu «Politika» 9 ekim 1976.

Oktay Akbal: «Cumhuriyet» 17 ekim 1977.

Kemal Sülker: «Vatan» 28 şubat 1978.

Demirtaş Ceyhun: «Vatan» 4-11 mart 1978.

BULGARİSTAN'DA:

Rıza Mollov: «İşte Böyle» kitabına önsöz, 1956.

Rıza Mollov: «F. Erdinç'in yeni şiir kitabı» (edebi Makaleler, s. 41-54) 1958.

Nazım Hikmet: «Memleketimi Anlatıyorum» kitabına önsöz, 1960.

Rıza Mollov: «F. Erdinç 50 yaşında» Yeni Işık, 14 ocak 1967.

Rıza Mollov: «F. Erdinç'in Alinin Biri romanı» (Marksist Açıdan Türk Romanı, s. 196-207) 1968.

İbrahim Tatarlı: «Acı Lokma'ya son söz» (Bulgarca basım, s. 373-379) 1968.

Hüseyin Rasimov: «F. Erdinç'in Şiiri» Diploma tezi. Bilimsel inceleme. Sofya Üniversitesi, Türkoloji fakültesi. 1973.

Lüba Kisyona: «Kore Nire» Diploma tezi. Bilimsel inceleme. Sofya Üniversitesi Türkoloji fakültesi. 1976.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE:

R. Genndiev: «Rasskazı Turetskih Pisateley» s. 3-10, Moskova, 1954.

Ekber Babaev: «Oçerki sovremennoy turetskoy literaturi s. 218, Moskova 1959.

Radiy Fich: «Pisateley Turtsii - Knigi i sudbıy» s. 214-226, Moskova 1963.

Radiy Fich: «Acı Lokma'ya önsöz», s. 3-8, Moskova 1964.

BAŞKA ÜLKELERDE:

Viorica Dinescu - Szekely: «La réalité turque contemporaine dans les recents recits de Fahri Erdinç» Studia et Asta Oriantalia, 1962. Editions «Meridiane», Bucarest, 1963.

Andreas Tietze: «Turkish Literary Reader» Indiana University P. 22, 1963.

Sigrid Kleinmichel: «Für. F. Erdintsch» Sonntag, 16 Februar 1969.

Talât Sait Halman: «F. Erdinç'in Canlı Barikat'ı» Books Abroad, May 1974.

KEMAL ÖZER'E YAZDIĞI MEKTUPLARDAN «*İÇERİYLE YAŞIYORUM*»

Dün gördüm ilk 28 Eylül günlü «Politika»yı. Daha önce 24 günlü sayının birinci sayfadaki duyurusundan da haberim yoktu. Radyo'da, arkadaşlar, gazetenin koleksiyonunu önüme sürüverdiler. Özene - bezene okudum sayfayı. Ne kadar duygulandığımı, ne kadar sevindiğimi bilemezsin. Böyle anlarımda hep yaptığım gibi, şimdi de, hepinize teşekkür etmek üzere, Nazım gibi Nazım'ca konuşasım geliyor: «... hepinize teşekkür etmek, hepinizin elini sıkmak isterdim, bu kitabın kâğıdını yapanlar, yazısını düzenler, nakışını basanlar, bu kitabı dükkânında satanlar, para verip alanlar, alıp da seyredenler, bir de ...sen Erdal, Nurer, Demirtaş, bütün eski ve yeni dostlar, bir de ben, ve bir de memleket, canımın içi, başımın belâsı...» («Saman sarısı»nın sonu gibi.)

Aradan yirmidört saat geçtikten sonra, şu anda, makine başında bile, inan, tıkanıyorum, içim içime sığmıyor. Bütün ezintilerin üstüne çıkmış, kirlerden arınmış gibiyim.

2 Ekim 1976

....

Kısacası, 25 yıldır yurt dışındayım, şimdiye dek memleketimin havasıyla böylesine dopdolu, dostların özeniyle böylesine mutlu olduğum bir başka dönem hatırlamıyorum.

13 Aralık 1976

....

Onların albümüyle her gün İstanbul'a geliyorum, kapılarınızı çalıyorum, ayrımında mısınız? Nazım'ın dediği gibi oluyor yani: «Ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında..»

14 Ocak 1977

....

Altan beni mutludan mutlu etti. «Acı Lokma»yı bağrıma bastım evlât gibi. Çok da sevdim her bakımdan. Girişim ve uygulamada bütün sözü ve emeği geçenler varolsunlar. Dünden beri lebaleb memleket havası ve dost kokusu doluyum.

..Doğrultu'nun beni Nazım'la yanyana sunması, beni yine Nazım'lı günlere ve anılara götürdü. Gençlere büyük teşekkürler borçluyum.

22 Şubat 1977

....

Nazım, hapisteyken «dışarıyla yaşamak» diyordu. Ben, bunun gibi, yurt dışındayken, «içeriyle yaşıyorum». Böyle olmasa, dayanamam ötesine gibime geliyor. Benim sanatçı olarak içeriyle yaşamam, sizlerle dostluğum, sizlere sevgim, sizlerle bu yazışmalara konu olan çalışmalarımdır.

3 Mayıs 1978

«DÜŞMANA İNAT, BİR GÜN FAZLA YAŞAMAK»

Ocak ve Şubat ayları, jübilem etrafında gösterilen dikkatle okşanarak büyük duygulanmalar içinde geçtikten sonra, Martta zorlu bir kriz geçirdim. Ben yine tansiyon krizi sanıyordum bunu, ama daha ciddisi çıktı başımıza: Atardamarda sklerotik etkilerle elâstikiyet yitirme yüzünden

bir «atma» gücü yetersizliği, bundan ötürü de sağ yanında koluma da vuran tıkayıcı bir ağrı... Bereket, organik bir hastalanma değil, işlevsel bir aksama dediler buna. Ama damar açıcı, atardamar işlevini güçlendirici çok güçlü ilâçlara geçmek beni bayağı korkuttu ve sarstı maneviyatımı. Öyle ki, o bildiğin enerjik halimi, çevikliğimi yitiriverdim. Bu ağrıyı ve yetersizliği hâlâ iyice yenebilmiş, atalatabilmiş değilim.

Göreceklerim varmış daha ki (memleketim de bunlar arasında olsa bari!), bu sefer de kefeni yırttık, senin anlayacağın.

Bunları hastalıktan söz etmeye yatkınlıkla değil, son aylarda yazışmamızın benden yana neden aksadığını açıklamaya yardımı olur diye söylüyorum.

..Bende yeni şeyler artık bundan sonra olacak. «Düşmana inat, bir gün fazla yaşamak» Nazım'ca şiarımız olsa da, bu bir gün fazlası için sağlığı katık etme düşüncesiyle, kafamda gün ışığına çıkmak üzere itişip kakışan şeyleri kâğıda dökme çalışmalarımı kısıtlayacak değilim. Bildiğim gibi, atardamarın, çatlaması pahasına da olsa, eski tempomla çalışmaya devam edeceğim. İlk ağızda yeni romanım var. Bulgarca basıma hazırlıyoruz. Çevirisi çoktan bitti. Bulgar Yazarlar Birliği Yayınevi, eleştiri için uzmanlara verdi romanı. İki eleştirmenin fikirlerini alıp, Eylülde gereken işlemeyi yapmak üzere bir aylık sıkı bir çalışmaya girişmek bekliyor beni. Buna koşut olarak da Rusça basımına hazırlanacağız. Sonra yeni öyküler ve şiirler var sırada. Bir de Kore'ye gitmek istiyorum. Kore romanımı daha bir işlemek için. Öteden beri isteğimdi bu. Olacağa benziyor. Olursa, romanı belki ilerde —ikinci baskısı için— biraz genişleteceğim.

1 Temmuz 1977

«KARDEŞ EVİ» ÜZERİNE

«Kardeş Evi» hakkında düşündüklerinde, ya da romanın sanatsal değeri, jenr olarak nasıl nitelenebileceği, kurgusu vb. üstüne söylediklerinde çok haklısın. (..) Kurguya,

türüne vb. gelince, bu konuda senin dediklerini dikkate almakta artık gecikmiş bulunuyoruz. Ben bu kurguyla, bu romanın Acı Lokma'nın devamı olduğunu da hissettirme çabasıyla, böyle basite indirgenmiş bir biçimi yeğledim. Ve bunu artık değiştirebilecek durumda da değilim. Janrını, türünü gözönüne alarak, R. Fiş, bu anlattıklarımın —roman mı, büyük öykü mü, sırf anılar ve biyografi mi olduğunu tartışmaksızın— bir çağcıl yapıt olduğunu söylemişti. Benim için, Kemal, her şeyden öte bu romanın Acı Lokmayla bütünleşmesi önemli. Sonra, politik göçmenlik, bütün ülkeler arasında, bütün coğrafyalarda ortak bir yazgı olduğu için, bu romanla, öncelikle kendi deneyimimizi sergileyerek, bir ibret dersi çıkarılmak üzere, okuyucuya sadece birinci elden bir hammaddeler yığını, küçük küçük öykülerden oluşan bir öğütler toplamı sundum.

10 Ekim 1978

NAZIM ÇİZGİSİNDEKİ ANGAJE ŞİİRİMİZ

Özellikle anlamsız şiiri yapan ve savunanların, bizim Nazım çizgisindeki angaje şiirimizi, dokusuna politik lirizmin sindiği şiirimizi, zayıf bulmalarına, şiirden saymamalarına şaşmıyorum. Bizim şiirimiz anlamlı ve bildirilidir. Bu temelde anlaşamadıktan sonra onlarla, ötesini tartışmayı çaba sayarım bir yere kadar.

24 Aralık 1976

....

Bıraktığın şiirler, sonradan, derinleştikçe, gözümü gönlümü doldurdu ve doyurdu. Devrimci öz, bildiri, şöyle sanki hiç de önemli bir şey söylemiyormuş gibi usulca son dizelere siniyor, kurşun ağırlığı, devrimci öğütleme sonra sonra iyice hissediliyor. Bu da şiiri deklâratiV olmaktan kurtarıyor.

Bunları biçim ve kupleler konusunda söylediklerimden önce duyurmak isterdim sana. Ama, biliyorsun, vaktimiz yoktu.

Biçim konusunda söylediklerimi bir kez daha vurgulamak isterim. Bu konuda Nazım'ın genç Bulgar şairlerine

öğütlerini (daha 1950'lerin başlangıcında), Nazım hakkındaki kitabımda, Plaman Tsonev'in (Nazım'ı çeviren Bulgar arkadaşımızın kardeşi) yazısında da okumanı isterim. Nazım'ın o öğütlerini özümseyerek kuplenin çerçevesini kırabilen devrim kuşağı Bulgar şairleri bir değil, üç değil. Nazım'dan etkilenmeyenlerse, hâlâ bizim hececilerin sularında yüzüp duruyorlar. Oysa, kuplelerin sınırlılığı ve hele uyakta zorunlukmuş gibi direnme, uyağı tanrılaştırma, yeni öze dar geliyor.

Diyeceğim, kuple kuple bölümlemeden, gerekli göreceğin yerde (konu değiştirir, ya da konuyu yeni bir öğeyle geliştirmeye geçerken) bir dizelik aralık bırakarak yaz. Ama, her dizenin, en azından, şiir cümlesinin bir öğesini oluşturmasına, bir anlam kırıntısı taşımasına dikkat et. İki sözcükten ibaret bir dize hatırlıyorum bir şiirinde (şimdi aradım aradım bulamadım), birinci sözcük yukarıdaki dizeden sarkma, ikinci sözcük gerçekte daha sonraki dizenin başlangıcı, ama belki de uyak gereği ve dize sayısı doldurma düşüncesiyle, başlı başına bir anlam kırıntısı oluşturmasa da, dize olarak konulmuş. Bundan kaçın işte, iki gözüm.

..İşte, yukarıdaki bilgiçliğimi yaparken «şimdi aradım aradım, bulamadım» dediğim dizeyi buldum: «İlk kez bir arada olsak bile» başlıklı şiir. Üçüncü kuplenin ikinci dizesi. «Anlıyoruz» sözcüğü yukarıki, «partizanların» sözcüğü aşağıki dizenin anlamını bütünlüyor ve başlıbaşına bir anlam kırıntısı taşımıyor. Buna dikkat.

Bu dediğim bir yere kadar aynı şiirin dördüncü kuplesinin ilk iki dizesi için de böyle.

9 Ekim 1977

....

Yalınlığın lirizmi düşünceni tamamen paylaşıyorum.

19 Şubat 1978

....

«Sökmüş ve sökecek bütün şafakların habercisi» olarak ozanı tanımlama çok güzel. Bütün şiir güzel. Şu var ki, ozan, bu şafakların yalnız habercisi de değil, emekçisi de. Bundan ötürü, Nazım, şiire «zanaatların en kanlısı»

diyor. Ahmet Arif de, ozanı «namus işçisi» olarak tanımlıyor. Bunların yanısıra, senin getirdiğin tanım pırıl pırıl, düşünsel açıdan çok sağlam.

6 Mart 1978

....

Senin şiir kitabını dört gözle bekliyorum. Heyecanla okuyacağım, ve diyeceğimi diyeceğim yine elbet. «Dikkat çektiğin, eleştirdiğin noktalara her zaman katılmasam da...» diyorsun. Bu, bana, senin şiirin, dizeler, ayrıntılar üzerine ağabeyce eğilmekten el çektiremez. Katılmamakta senin ozan kişiliğin vardır. Bu yoksa, zaten ozan da yoktur. Ben diyeceğim diyeceğimi, sen de seninkini diyeceksin. Okuyucu da denebilecek olanın en iyisini, en doğrusunu diyecek.

Sen ozanın «habercilik»i konusunda, Geo'ya yaslanarak yaptığın açıklama, gerekçe ve savunuları tümüyle geniş okuyucunun da bildiğini sanıyorsun. İşte yanılgımız burda. Ben bizim karnımızdaki anlamı okuyucunun da açık - seçik bilmesinden yanayım. Bu tutumun şiirime de öykümden geliyor. Ben her iki türde de, dolaysız, sade, bir köşeciği ve ayrıntısı bile karanlıkta kalmadan söyleyebildiklerimizin, mesaj haline getirebildiklerimizin, bizim koşullarımızda ve günümüzde iyi sanat olduğu kanısındayım.

Şiir çalışmalarımda, hele Nazım'la beraber olduğumuz yıllarda, hep bir şiir üzerinde çalıştığım sürece, «acaba Nazım bunun burasına ne der» düşüncesini de kılavuz edinerek çabaladım. Sen de, çalışırken, «Fahri ne der»i kılavuz edinebilirsen, böyle bir soylu endişeye, saygıya yer verebilirsen içinde, iyi olur, zarar değil, yarar görürsün bundan. Bu oranlamada kendimi Nazım'la terazilediğim, ya da kendimi tepende —Nazım'ın benim tepemde dikildiği gibi— dikilir durumda gösterdiğim için, özür dilerim. Buna şiir ustalığım değil, en azından yaşım elverir. Yoksa şiirimle sizin kuşağınızın gerçekten saygıdeğer zorlu ozanlarının hiç birinden üstün değilim. Ben, sizlerle, hepinizi ozanca severek, hepinizle ozanca etkileşerek bütünlenmeye çalışıyorum.

3 Mayıs 1978

NAZIM'LA BİR TARTIŞMA

«Vaktiyle, Avrupada bir yerde,... arkadaşınızın evinde, bir akşam yemeğinde, sen Nazım'la, senin hikâye kitabına yazdığı önsözle ilgili olarak bir kavga yapmışsınız, doğru mu?» dedi. «Evet» dedim. Ve olayı, olduğu gibice, şöyle özetledim: «O yıl çıkacak Memleketimi Anlatıyorum başlıklı kitabıma bir önsöz yazmayı üstlendiği günlerdi Nazım Rahmetlinin. O akşam, o sofrada, önsözü yazmakta olduğunu söyledi bir ara. Ve hikâye yazım tarzına ilişkin bir fikir ileri sürerek, bunu Batı öykücülüğünden, hatta son günlerde okuduğu bir Kore'li yazardan örnek vererek genişletmeye çalıştı. Ben hemen, gayrıdan örneklenmeyi o anda yadırgadığım için, itiraz ettim. Söz uzadı. Nazım'a, öyküde, şiirdeki yetkisiyle konuşamayacağını da hatırlattım. Kızdı. Tartışmamız başka bir akağa girdi. Ben, kendisini, Moskova'da, yalnız kendisini ve en sevgililerini düşünen bir pasiflik içinde gördüğümü söyledim bizim çağdaş edebiyatımız bakımından. Kendisi gibi, S. Ali gibi, bu çağdaş edebiyatın Rusçaya da çevrilmeye yaraşık daha nice yapıcıları olduğunu söyledim. Kendisini, bu bile bile pasiflikle suçlayışıma alındı. Bunu sorun yapacağını söyledi. Ben yapmasını istedim. Hatta —isterse— kitabım için vaadettiği önsözden vazgeçebileceğini söyledim. Ama o, büyük Nazım, vazgeçmedi, ertesi gün hem barıştık, hem önsözü bitirip verdi.»

..Ben Nazım'la sadece bu olayda, sadece bir kere tartışmadım. Nazım tartışma partnörü olarak da ilginç ve büyük yürekli adamdı. Bana, «kendisiyle tartışmakla boyumdan büyük işe kalkışmış» gözüyle bakmadı. Zaten, düşmanı değilse eğer tartıştığı, çekiştiği adam, 24 saat bile dargın kalamazdı. Benimle de dargın kalamadı netekim. Hem, gerçeği niye söylemeyelim, çağdaş edebiyatımızın diğer genç ve değerli yapıcılarının yapıtları, derlemeler veya ayrı ayrı kitaplar halinde, bizim Nazım'la bu tartışmamızdan sonra, Rusçaya düzara çevirilmeye başlandı. Yani Nazım'ın bu konudaki büyük hizmet payında, benim de böyle bir tartışmayla etki katkım var.

1 Temmuz 1977

ELEŞTİRİ VE HALİKARNAS BALIKÇISI

«Eleştiri»ye gelince, eskiden söylediğimi yinelerim (hani bundan önceki, ya da daha önceki mektubumda dediklerimi: Önce kendinden hizaya gel!). Martta Halikarnas Balıkçısı rahmetli üstadın mektuplarını okuyordum Azra'ya. Günlerce esrik gezdim. Hemen, kesinlikle diyeceğim ki, bizde bugün aydınım diyen aydın, Halikarnas'ı bu mektuplarıyla, «Hey koca yurt»la anlamadıysa, o dediğinde tüm haklı değildir. Adam vurgun olduğu denizin kendisi gibi: Derya! Diyeceğim, eleştiriye de değiniyor bir mektubunda. Bu konuda neler dediğini, ve bunların benim sana dediklerimle yakınlığı, o mektuplar kitabını yeniden aç, 33. sayfasında bir daha oku (Bk. «Sen kritiklere fazla önem veriyorsun»la başlayıp «... o ne diyorsa onu yap»la biten paragraf). Aynı konuda 151/152. sayfada da değinmeleri var.

3 Mayıs 1978

NAZIM ETKİNLİKLERİ

Onat'tan da dinlediğim Nazım Hikmet aksiyonlarınızla, bir yere kadar basından da izleyerek, mutlu oldum. Onat'a da söyledim, bu girişimin, bütün kurul çalışmanızın, doğan engellerin, verilen savaşımın belgesel kitabı yazılmalı. Kurul'u meydana getirmenize kadarki dönem —ölümünden sonra Nazım'ı memlekette yayımlama ve bunu ister istemez kabul ettirme; M. Ali Ermiş'i bu yolda yitirmemiz gibi olaylar— özetle değerlendirilmeli böyle bir kitapta. Bu saptama, sizin, toplumumuza, gelecek kuşağa, bütün dünyada Nazım'ı yaşatan kuruluşlara derlitoplu raporunuz olur.

22 Şubat 1977

....

Görüyorsunuz işte, ölüsünü de rahat bırakmıyorlar Nazımımız'ın. Ama bu takım yorumculara Nazım'ın ölüsü bile yetebilir tekbaşına, merak etmeyin. Onların «gerçekler»ine karnımız tok. Mürekkep yerine bulaşıksuyu kullanarak

yazdıkları ve yazacakları şeylerle, «gerçeğe hizmet ettiklerini, safdillerle, kuşkululardan, açık düşmanlardan başka kimseye yutturamayacaklardır.

1 Temmuz 1977

....

Şunu bilin yalnız: Baştanbaşa sizinle beraberim. Aslan gibi bir kavga verdiniz. Aksamalar, yetersizlikler, giderek belirli yanlışlar bile olur, ve olacaktır. Temelde doğruyuz ve doğru kalacağız.

11 Kasım 1978

ÇEVİRİ VE ÇAĞDAŞ BULGAR ÖZANI LEVÇEV

Çoğu şiirlerine bir konu, bir olay kurgusuyla girdiği, diyaloga da yer verdiği, bundan sonra şiirin asıl poetik bölümü geldiği, ve bu tür şiirlerin çoğunca bir bilgelikle, bir felsefe kırıntısıyla, coşkun bir bildiriyle sona erdiği hususuna ben dikkati çektim. «Bu benim tespitim, ne dersin?» dedim. Buradan, şiire yabancı Janrın (burada öykülemenin ve diyalogun) ne derece yararlı olduğuna, ya da olmadığına geçtik.

..Bunun dışında özetlemek gerekirse, Levçev'in şiiri, sözün tam anlamıyla çağdaş, güncel şiir; lirik bir gam üzerinde devrimsel romantizmin şiiri. Ana temleri, süren devrim, yeni toplum, yeni insan, enternasyonalizm.. Şiirinin, daha çok yukarıda belirttiğim yapısal özelliğinden gelen bir kişiliği var. Yaptığı düşünsel, felsefi şajlar, bildiri yükümü ve hele yer yer imajları çok güçlü.

Ben, bütün bunlardan, başka, onun şiirlerinde biraz da kendinden azıcık daha yaşlı olma, önceki devrimci ozanların çağına özenme eğilimi seziyorum. Yani, Levçev, bir bakıma, («Öldürülen ozanlar ülkesinde» başlıklı şiirinde sezildiği gibi) Geo Milev'in, Smirnenski'yi (25 yaşında veremden öldü), Vaptsarov'u (kurşuna dizildi) konuşturmaya devam ediyor. Adeta onların heyecanını, coşkusunu, duyarlığını, şimdi sosyalizm kuruluşu döneminin, süren devrimin romantizmiyle örerek devam ettiriyor. Bir baş-

ka deyişle, Levçev'in şiirinde, bu ozanları vakitsiz yitirmenin acı burkuluşu ile, yeni dönemde yetişmenin, bu dönemin Nisan Kuşağı (1956) ozanı olmanın övüncü birleşiyor.

Levçev'in şiirinin biçimine gelince: Uyaklar bu şiirde ne tanrı, ne şeytan. Ama gelişigüzel de değil. Şiirlerinin, o yapısal özelliğinde belirttiğim öykülü, diyaloglu bölümünde değil de, daha çok, asıl ozanca söyleyeceğine geçtiği bölümünde, hele puanta'ya yaklaşırken ve finalde önem veriyor uyağa veriyorsa. Çeviride ben de buna uymaya çalıştım.

..Levçev, İslâv şiirine özgü bir ritme önem veriyor daha çok dize yapısında. Bu bir açık ve kapalı heceler düzenidir. Çeşitli biçimleri ve adları var. Böyle bir ritmi korumaya elbette gerek ve olanak yok çeviride.

Levçev üzerinde başarılı çevirinin, ancak, onun şiirde duygu ve düşün yapısına verdiği önemi ençok yansıtmakla sağlanabileceği kanısındayım. Ve böyle çalıştım.

Bazı şiirlerinin şurasında burasında, tam bir mantık düzenine uymayacak deyişlerine dikkatini çektim. «İsla Negra'nın çanları» şiirinde, Neruda'nın odasına giriyor, «koltukta oturan rüzgâr» diyor. «Bunun anlamı koltuk boş, adamın yeri boş» dedim ve buna benzer bir çeviri önerdim. Kabul etmedi. «Varsın, mantıksız olsun» dedi. İlginç; «Ala sabah» şiirinde, «karanlık rüzgâr» diyor. Rüzgâr kara olur, kara yel gibi, sert olur, soğuk olur, keser ustura olur giderek, amma karanlığını nasıl anlayalım rüzgârın? Kısası, burada da mantık aratmadı. Böyle daha nice örnekler sayabilirim. (Öyle ki, böyle tartışmalarımızda, sonuç alamadığım, ve çok aykırı düştüğü için, çevirdiğim halde, derlemeye katmaktan vazgeçtiğim üç şiir var.)

..«İmaj» diye başlık koyduğum bir şiir var. Başlık, aslında hâlâ karşılığını tam bulamadığımız bir sözcük. Yansıma'nın 1975 sayılarından birinde «suret» diye alınmıştı bu kavram. Şiirdeki kız çocuğunun portresi, tipi sözkonusu. Ben «kız çocuğu» dememizi önerdim. Kabul etmedi. «İmaj»da karar kıldık. Bulgarcası ve Rusçası «obraz». Sanat yapıtında «obrazlama»yı, dilimizde «tipleme»yle karşılıyoruz.)

«İsla Negra» şiirinin ikinci dizesinde, «Neruda'ya 'Hava üstüne oda' şiirinin çağrılısı olarak gittim» diyor. Hani bizde zamları, vergileri yererken «zam yapılmadık bir hava kaldı», «vergilenmedik bir hava kaldı» falan diyoruz ya, Neruda'nın da ülkesinde havanın ağırlaştığını, zehirlendiğini söylediği bir şiiri var aşağı yukarı. Oda (ilk hece vurgulu) biçimce bir şiir türü. Böyle olunca, sözkonusu şiiri «hava şiiri» diye mi, «havaya dair» diye mi, yalnız «hava» olarak mı başlıklayacağımı şaşırdım. Kendisi oda'da ısrar ediyor, başlık tam söylensin istiyor. Kısacası, çeviride bunu koşullu olarak koydum böyle.

..Yılbaşından önce, ozan Nikola Yonkov Vaptsarov'un (Nazım'ın çok sevdiği ve kitabını kardeşim diye bağrına bastığı ozan) doğduğu sancakta (il'de), bundan böyle her yıl —ozanın doğum gününde— yapılacak bir anma töreni düzenlendi. Bu münasebetle ihdas edilen Ulusal Vaptsarov Şiir Ödülü de, ilk kez olarak L. Levçev'e verildi Yazarlar Birliğinin önerisiyle, Levçev'in «yüksek insancıl lirizmi» dikkate alınarak.

13 Ocak 1978

....

Bütün bunlardan sonra, bir diyeceğim de şu: Benim çeviri veya beyaz çeviri katkım, hiç bir sorun yaratmasın. Varsa böyle bir katkım, bunu önce şiire, sonra dostlara ve dâvamıza bir hizmet sayıyorum. Ben ödev belleyerek çalıştım ve daha da gerekliyse çalışacağım.

5 Mayıs 1978

FAHRİ ERDİNÇ'İN YAPITLARI ÜZERİNDE YAZILANLAR, İNCELEMELER, DEĞERLENDİRMELER

Fahri Erdinç «İstiridye Kabuğu» adlı bir hikâye yazmış. Çok beğendim. Bu çocukta dümdüz bir anlatış, sağa sola sapmadan, ukalâlığa inmeden, derin düşünceye çıkmadan, öylece yere muvazi, insanlara muvazi bir gidiş var. Çok sade kalmak ve can sıkmak tehlikesini daima göz önünde tutmalı. Tutuyor. Toprak hizasında yürümek kolay değil. İstiridye Kabuğu'nda Fahri Erdinç, her zaman rastlanması mümkün bir kızla yatalak babasını ele almış, bu kızı ve babasını tanıyoruz. Tanıdığımız kızlar ve babalar böyle düşünürler, böyle konuşurlar. Fahri Erdinç, Türkçenin istifini de iyi biliyor. Korkudan tamamıyla kurtulduğu ve yassılaşmanın sanatta en büyük başarıyı teşkil ettiğine adamakıllı kanaat getirdiği gün o yapmacık kurtuluş hareketlerini de bırakacak ve olmuşa doğru yol alacak. Bu kurtuluş hareketleri bazan beklenmedik bir söz, bir davranış, derin yerdekine doğru bir uzanış, çok kereler de yufka yürekleri hedef tutan bir saldırış şeklinde tecelli ediyor. Bu kolay başarı yolunu ve bu hünersiz gönül çelme tabiyesini artık bıraksın.

İlhan Tarus, Varlık, sayı: 335, 1. 6. 1948

Son sayıda bilhassa dikkati çeken iki hikâye var: Orhan Kemal'in «Eskici ve Oğulları» ile Fahri Erdinç'in «Kırmızı Ampül»ü. Orhan Kemal bu hikâyesinde tamamıyla bir dönüş noktasına varmıştır desek hata olmaz: Sessiz, içten içe hareketli ve homurtulu, yorucu çıkışlardan uzak, tamamı tamamına normal insanı veren bir hikâye... Fahri Erdinç'e gelince: Çok verimli olması lâzım gelen ilk devresinde biraz ağır gitmekle beraber, kendinden beklenen görüşü ve inanışı başarı ile yaşatıyor. «Kırmızı Ampul»le Ankara'nın koskoca bir hâdiseler âlemi olan daireler ve evler çevresini yoklamış. Oradan dikkate değer, gerçi hafif, lâkin tatlı bir manzara sunuyor. Kadın odacı Safinaz, başkentin binlerce benzeri arasında bir mümessil, bir prototiptir.

Fahri'ye daha çabuk, daha hızlı bir çalışma imkânı sağlamasını cenabı haktan dileriz.

İlhan Tarus, Varlık, sayı: 341, 1. 12. 1948.

....

Fahri Erdinç'in hikâyesi de öyle. Esasen genç hikâyecilerin ekserisi müstehzi, nükteli ve acı bir ifadeyi tercih ediyorlar. Fahri Erdinç, günlük hayattan, alelâde hadiseler ve sefaletlerden bir köşe almış. Veciz ve kuvvetli üslûbu, gerçek ve canlı şahıslarıyla realist bir hikâye vermiş.

Muhtar Körükçü, Varlık, sayı: 347, 1 6.1949

....

Genç hikâyecilerimiz içerisinde, gerçekten başarı gösteren ve hikâyeciliğimizin yüzünü ağartanlardan birisi, Fahri Erdinç'tir. Bu genç hikâyecinin hikâyeciliğimizdeki «kıdemi» pek eski olmadığı halde, kendisinden öncekilerden birçoğunu hayli geride bıraktığı da bir gerçektir. (..) Fahri Erdinç'in hikâyelerindeki o bereketlilik, zenginlik ve çeşitlilik, hikâyeleri sunuştaki ustalık, ve hepsinin üstünde, ortaya çıkan usta hikâyeci şahsiyeti köklerini çok derin bir kaynaktan almaktadır.

Hikâyelerinin konuları ve şahısları çok değişiktir.

Hepsinde ortak olan taraf, orta veya ortadan aşağı sınıfı temsil etmeleridir. Fahri Erdinç bu basit ve silik şahısların hayat dramlarını ustalıkla ele alıyor, onları bir hikâyenin kahramanı haline getiriyor.

Birkaç çizgi ile başarılı portreler yapıyor. Tipik olan özellikleri yakalamasını ve bunları belirtmesini çok iyi biliyor. Uzun uzun anlatışlar, renkli ve gösterişli sıfatlar, lüzumsuz teferruat onun kaçındığı şeylerdir. Hikâye kahramanının ve şahısların hüviyetlerini her yönden ele alarak çerçeveyi genişletip dağıtmıyor, karakteristik noktalar üzerinde duruyor.

Konuşmalar, şahısların karakterlerine ve kültür durumlarına uygun ve tabiidir. Yakıştırma ve uydurma intibaını vermiyorlar. (...) Dili pürüzsüzdür. Türkçeyi iyi biliyor ve itinalı yazıyor. Bunda, öğretmenliğinin, bildiğini her gün tekrarlayışının, tekrarladığını yapışının hayırlı tesiri inkâr edilemez. Yeni neslin hikâyecileri içinde, İlhan Tarus'tan sonra, Türkçeye onun kadar hâkim bir başkasını tanımıyorum.

Henüz ilk eserini bile vermiyen Fahri Erdinç, hikâyeciliğimizde bir merhale olmağa namzettir.

Hikmet Dizdaroğlu, Şadırvan, sayı: 2, 8.4.1949.

....

«Devrek» isimli hikâyeyi yazan Fahri Erdinç, cidden muvaffaktır. Okuyucunun lâkaydisi başladığını hissettiği anlarda, bir dikkati çekiş kudreti var ki, bu istidat genç yazarın yarınını yarınlara götürecektir.

Fahri Celâl, Ulus, 27.7.1948

....

Fahri Erdinç, halen, şiirde, hikâyede ve tiyatroda realist bir metodla çalışmaktadır. (...) Şiirde, hikâyede ve tiyatroda, karınca kaderince bir kıymet olan Erdinç, artık kafa işçiliğini vakfedeceği sahayı seçmek durumundadır. Onda hâlâ yatağını bulamamış suların derbederliğini görenler vardır.

Salim Şengil, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, sayı: 8, mart 1948

....

Fahri Erdinç'in içinde dokuz hikâyesi bulunan bu ufacık kitabını, neslimizin hikâye sanatındaki başarısının bir dönüm noktası sayabiliriz. Hikâyelerinin konusunu, tamamen içinde yaşadığı cemiyetin dert ve meseleleriyle yoğurmasını bilen Erdinç, kıvrak türkçesinin temizliği ve üslûbuyla neslimizin memlekete kazandırdığı usta bir sanatkârdır.

Fethi Giray, Edebiyat Dünyası, 15 mayıs 1948

....

Bundan on yıl kadar evvel, Türkiye'de Fahri Erdinç' in ilk şiir kitabını tenkit eden münekkitler, şairi «yatağını arayan bir ırmak» olarak tavsif etmişlerdi. (...) Erdinç İkinci Harp yıllarında ve harpten sonraki ideolojik kaynaşmalar içinde, hakikaten coşkun bir dağ ırmağı misali çağlayarak yatağını aramakta olan istidatlı bir sanatkârdı. O zaman bir genç şairin kuvvet ve sıcıklığıyla dolup taşarak, sanatıyla halkına hizmet etmeğe çalışıyordu. Fakat hayatta sanatın gayeleri hususundaki kavrayışı henüz kâfi derecede sarih, müstakar ve şekillenmiş değildi. O zamanlar küçük burjuva ideolojik mevzilerinde bulunan genç şair, muhtelif estetik tesirler altında bocalıyordu. Bundan dolayı da, Türkiye'de 1949 yılına kadar yazdığı şiirler, bunalmanın, hayatta adalet uğrundaki mücadelede kendi yolunu, yerini ve şiirde kendi sesini aramanın ifadeleriydi. Bu şiir, memleketinin güçlükler içinde bunalan insanlarının mukadderatını yaşamanın, bu insanlara yürekten bağlılığın ifadesiydi ve bu sebepten halkçılıkla meşbu idi. Lâkin esası itibarıyla, ideolojik dokusu itibarıyla, sarih bir perspektiften mahrumdu. (...) Biz, 1950 yılında, Erdinç'i, artık realiteyi yeni ve müessir şekilde kavrayan, dünyayı görüşü, ide ve imajların dinç ve canlı ahengiyle aksettirişi bakımından yeni olan bir şair sıfatıyla tanıdık. Nitekim «İşte Böyle» adını taşıyan yeni şiir kitabı, onun bu ideolojik sanat yolunda olduğunun ispatıdır. (...) «İşte Böyle» F. Erdinç'in sanat yolunda yeni bir devrenin şairane vakayinamesidir. Bu kitap, aynı zamanda, kaskatı realizmi, inkılâpçı olgunluğu, zengin coşku ve heyecan duygusuyla

temayüz eden yeni, keyfiyetçe yüksek ve hayatiyet dolu şiirlerin demetidir. Bunlarda, insanın aklını ve yüreğini kavrayan, dipdiri, atmosferi ve görüşüyle savaşçı olan bir nefes genişliği var. (...) Erdinç, kendi hayat yolunu, iç âlemini olduğu gibi ortaya koyarak, yeniden doğuşunu, şuurlu ve inkilapçı bir şairin gözleriyle dünyayı nasıl gördüğünü apaçık söylemektedir. Onun hayat anlayışında esas unsurlar emektir, hürriyet uğrunda mücadeledir, halklar arasında barış ve kardeşlik idealidir. (...) F. Erdinç âni vuruşlarla, kısa ve sert yazıyor. Bu, onun efe deyişlerine büyük bir kıvraklık, mısralarına dinamizm veriyor. Şair, canlı sözün, günlük konuşma dilinin zengin kaynağından bol bol, hem de maharetle faydalanıyor. (...) Şiirlerini ekseriya bazı atasözleriyle bezeklemeyi ve mısralarında nüanslar yaratmayı, halk türküsü ruhunda yazmayı ve şiirlerine halk şiiri edası vermeyi beceriyor.

Rıza Mollov, «İşte Böyle» kitabına önsöz, 1956

....

Erdinç bu hikâyeleriyle bizim Toplumcu Gerçekçi Hikâyeciliğimize yeni bir sosyal, siyasi hiciv üslûbu, bu alanda yeni imkânlar getirmiş. Bu yeni üslûp ve yeni imkânlar bence, hikâyelerin sosyal, siyasi hiciv yönlerinde lirik unsurun kuvvetle yer alışı. Kitabın bazı hikâyelerini okurken gözüm yaşardı. (...) Fahri'nin hikâyeleri Türkiye'nin, belirli bir tarih bölümünde, sosyal, politik, ekonomik şartlarını aksettirmekle kalmıyor. Ben, yani Fahri'nin okuru, bu şartlara kızıyorum da, bunları değiştirmek gerektiğini bir kere daha anlıyorum da. Ama hepsi bu kadar değil. Bu hikâyelerde lirik unsurun kuvvetle yer alışı, bana, Fahri'nin okuruna, hikâyelerdeki insanlardan bazılarını öz kardeşim, evlâdım, anam, babam, dostummuş gibi sevdiriyor, bazılarındansa domuz görmüşüm gibi nefret ettiriyor.

Nazım Hikmet, «Memleketimi Anlatıyorum» kitabına önsöz, 1960.

....

«Acı Lokma» cesur bir kitap. Erdinç bu kitabında anı yazarlarının genellikle —süslemedikleri takdirde— değin-

meye değer bulmadıkları şeyleri de anlatıyor. İnce bir alayla, yalnız başkalarının kusurlarını ve hatalarını değil, kendi kusur, yetersizlik ve hatalarını da ortaya koyuyor. Ve yaşamının en acı ve kara günlerini anlatırken bile, gülmeceden yararlanmayı beceriyor.

«Acı Lokma» ibret dersi çıkarılabilecek öğretici bir yapıt. Gerçeğe, doğruya götüren yolun ne kadar sarp olduğunu büyük bir içtenlikle, inandırma gücüyle anlatıyor. Ve işte bu niteliğiyle, yapıt, Türk düzyazısında Sadri Ertem'in, Sabahattin Ali'nin ve Nazım Hikmet'in romanları gibi değerli yapıtlar arasında yer alıyor.

(...) F. Erdinç'in kitabında güldürücü ve trajik öğeler, kahramanlarının yaşamında olduğu gibi sıkı bir bağıntı halindedir. Bu kahramanların yaşamını Erdinç yukarıdan ve yandan görmüyor. Bu onun kendi yaşamıdır.

Kitabı okurken, hiç de ayrımına varmadan, küçük kentin hemşerileri olan ter adamlarının sıkıntıları ve sevinçleriyle yaşamaya başlıyor ve hayatın bu insanlara ayırdığı lokmanın acı tadını kendimiz hissetmeye başlıyoruz. Varoluş, töre, görenek ayrımları bir yana, bu insanların sıkıntıları ve sevinçleri dünyanın bütün insanlarının sıkıntı ve sevinçlerinin aynısıdır.

Radi Fiş, «Acı Lokma»nın Rusça basımına önsöz, 1964

....

«Acı Lokma», Türk yazınında zengin gelenekleri bulunmayan otobiyografik roman türündendir. Bu tür, Türk yazınında ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişti. Gorki'nin etkisi altında otobiyografik roman dizisini kaleme alan Orhan Kemal'den sonra, Fahri Erdinç'in sözkonusu yapıtıyla da Türkiye'nin bu yazın türü zenginleşti.

(...) Erdinç, yaşam yolunun zengin malzemesinden, büyük sanatsal genellemeler (sentezler) yapmayı başarıyor.

Roman sürükleyici bir biçimde yazılmış. Sanatsal özellikleri, yazarın öteki düzyazı yapıtlarında da az ya da çok görülüyor. Dili arı, duru ve kıvrak.

İbrahim Tatarlı, «Acı Lokma» kitabının Bulgarca basımına son söz, 1968

....

«Acı Lokma» büyük, hele çok büyük bir roman değil. Ama gerçekten, yürekten ve içten yazılmış iyi bir roman. «Gurbet Korkusu»nu içinde yaşayan bir sanatçının, dünyasını gurbetin hüznü üzerinde kurması, kendi toprağını ve insanlarını gurbet'ten anlatmasıdır ki, bunu Türk edebiyatında bu kadar açıkyüreklilikle, yiğitçe ortaya koyan çok az roman vardır. İşte «Acı Lokma« bu romanlardan biridir.

Nurer Uğurlu, Politika, 29 eylül 1976

....

1940 ile 1945 yılları arasında yazdığı şiirlerini «Şen Olasın Halep Şehri» adı altında toplayan Fahri Erdinç, o dönem şiir anlayışının dışında kalmamışsa da, dönemin büyük şairleriyle aynı düzeyi koruyamamış, izlenimlerini şiir biçiminde ifade etmekten öteye geçememiştir. Bu kitabındaki şiirler; çocukluk, memleket, ölüm, Tanrı gibi temalardan ve şiirleştirilmiş izlenimlerden oluşmaktadır.

(...) Erdinç'in ilk şiirleri nasıl hikâye öncesi, edebiyata giriş denemeleriyse, sonraki ve hâlâ yazdığı şiirler de, iletmek istediği mesajı kısa yoldan dile getirme çabalarından öteye varamayan, çoğunlukla şiirsel önemden uzak çalışmalardır.

(...) o, Türkiye'deki üç yıllık hikâye döneminde(...) daha çok, hayat deneyleriyle gözlemlerini gerçekçi fakat eleştirel olmayan bir duyuşla hikâyeleştirmiştir. Gerçekçiliğiyle döneminin hikâyesinin ortak unsuruna katılırken üslûp ve hikâye örgüsüyle yerli, özgün bir açılıma vardığı görülür.

«Zorlu Göçmen: Fahri Erdinç» yazısı, Türkiye Defteri, mart 1975

FAHRİ ERDİNÇ'İN HİKÂYECİLİĞİMİZDEKİ YERİ

Adnan ÖZYALÇINER

SİYASAL ORTAM

Fahri Erdinç'in ilk hikâyesi Afili, Salim Şengil'in Ankara'da çıkardığı Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nde yayınlandığında yıl 1947'dir. O sırada Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrası sonuçlarının çelişkilerini yaşamaktadır. 27 yıllık tek parti dönemi sona ermiş, bir yıl önce çok partili döneme geçilmiştir. Tek partili düzenin partisi olan CHP, iktidarının son yıllarına gelip dayanmıştır. Siyasal ve toplumsal farklılıklar alabildiğine derinleşmiştir. Köylü, şehirli, işçi kesimi siyasal, toplumsal farklılıkların getirdiği bir karmaşa içindedir. Yıllardır «imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitle» olarak yaşandığı ileri sürülen ülkemiz imtiyazlı, sınıflı bir ülke olmanın en ağır yükü altındadır. Gericilik almış yürümüş. Kapitalizmin zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul kılan kuralı yürürlüktedir. Emperyalist güçler, topları tüfekleriyle, savaşla giremedikleri ülkemize «barış, yardım» gayeleriyle sızmakta, kapitalizm ve emperyalizmin yerli işbirlikçileri, «özel girişimciliği» çok partili demokratik ve özgür bir ülke yaratılması için tek çözüm olarak ileri sürmektedirler.

Sosyal ve toplumsal durumumuz kabataslak böyle bir ortam içindeyken, ilerici, demokrat aydınlarımız toplumcu partilerde örgütlenerek toplumsal savaşımlarını sürdürmektedirler. Genç yazarlarımız gerçekçi şiir, hikâye, roman ve yazılarıyle (özellikle 1940 kuşağı içinde olanlar, irili ufaklı dergilerde ilerici, demokrat, halktan yana bir düzenin oluşması adına ülkemizin belgesel durumunu saptamanın çabası içindedirler. Amaç, Türkiye gerçeğini, halkın durumunu sanat - edebiyat yoluyla halka anlatmak.

HİKÂYEDE DURUM

Bugünlerin hikâye ortamına kısaca bir gözatmak yararlı olacak. Bir iki yapraklı, çoğunun ömrü uzun olmayan toplumcu dergilerin yanısıra şiir, hikâye, deneme yayınlayan belli başlı edebiyat - sanat dergisi Varlık'tır. Seçilmiş Hikâyeler, adına bağlı olarak gerçekçi genç yazarların hikâyelerinden her ay 80 - 90 sayfalık küçük kitaplar oluşturuyor.

Hikâyeci olarak Sabahattin Ali ünlü bir addır o sırada da. Şiirleri, roman ve hikâyeleri kitap halinde yayınlanmış bir yazardır. Sait Faik'e gelince, daha üç hikâye kitabı yayınlanmıştır. Bir de Medar-ı Maişet Motoru adlı romanı vardır. Aziz Nesin, ilk hikâyelerini 1944'de yayınlamaya başlamakla birlikte, ilk kitabı 1948'de yayınlanacaktır. Ama Aziz Nesin, 1946 - 1947 döneminde Marko Paşa'da Sabahattin Ali ile yoğun bir yazınsal ve toplumsal savaşım vermiştir. 1935'de hikâye yazmaya başlayan Kemal Tahir'in hikâye ve romanlarının kitap olarak okur karşısına çıkışı 1955 yılını bulur. Eskilerden, gerçekçi yönüyle tanınan, 5 hikâye kitabı da yayınlanmış durumda olan Sadri Ertem vardır. Fahri Celalettin'in ise 3 kitabı yayınlanmıştır. Gerçekçi olmamakla birlikte, bilinen bir yazar olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 2 hikâye kitabından biri, yalnız Abdullah efendinin Rüyaları yayınlanmış durumdadır. Bekir Sıtkı, 3 hikâye kitabı yayınlanmış bir yazardır. Kenan Hulusi, 4 hikâye kitabı yayınlayıp ölmüş bir hikâyecimizdir. Ümran Nazif de 3 hikâye kitabına sahip-

tir o sırada. Samet Ağaoğlu, Oktay Akbal, Memduh Şevket Esendal ilk kitaplarını yeni yayınlamışlardır. Halikarnas Balıkçısı'nın hikâyeleri ise o yıl kitaplaştı.

Fahri Erdinç'le birlikte Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nde hikâyeleri yayınlananlara göz atarsak, Türk hikâyeciliğinde belli bir çizgiye ulaşmış yazarlardan İlhan Tarus, Kemal Bilbaşar, ve Samim Kocagöz'ü görürüz. Bilbaşar'ın o güne kadar 3 kitabı yayınlanmış, Tarus'un yayınlanmış bir kitabı var, ikincisi o yıl yayınlanacak, Kocagöz'ün iki kitabı çıkmış.

Sonradan Türk edebiyatına hikâye ve romanlarıyla önemli katkıları olan Yaşar Kemal, Haldun Taner, Orhan Hançerlioğlu, Necati Cumalı, Muzaffer Hacıhasanoğlu, Vüs'at O. Bener ve daha gençler hep 1950 sonrasında ilk ürünlerini verdiler.

Bu kısa durum saptamasından da anlaşılacağı gibi, gerçekçi genç yazarların o sırada örnek alacakları, etki alanına girecekleri tek hikâyecinin Sabahattin Ali olduğu ortaya çıkıyor. Kimi yönleriyle de Sait Faik etkili bir yazardır. Ama o yıllarda daha olgunluk döneminde olmadığından etkinliği yaygınlaşmamıştır. Bunun dışında, gerçekçi genç yazarların, kendi hikâyelerine kendilerini örnek almaktan, daha doğrusu yaşadıklarına, yaşananlara ülke gerçeklerine dayanmaktan başka çıkar yolları yoktur.

İLGİNÇ BİR RASTLANTI

Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nin 1947 yılında yayınlanan 2. sayısında Orhan Kemal'le Fahri Erdinç'in hikâyeleri yer aldı. İkisi de hikâye yayınlamaya yeni başlamış iki genç yazardı. Ama ikisinin de hikâyelerinin gerçekçi yapısı, anlatımlarındaki özgünlük dikkatlerden kaçmadı. İlhan Tarus, Varlık Dergisinin 1.12.1948 tarihli 341. sayısında şunları yazıyor: «Son sayıda bilhassa dikkati çeken iki hikâye var: Orhan Kemal'in (Eskici ve Oğulları) ile Fahri Erdinç'in (Kırmızı Ampül)ü. Orhan Kemal bu hikâyesinde tamamiyle bir dönüş noktasına varmıştır dersek hata olmaz: Sessiz, içten içe hareketli ve homurtulu, yorucu çıkış-

lardan uzak, tamamı tamamına normal insanı veren bir hikâye... Fahri Erdinç'e gelince: Çok verimli olması lâzım gelen ilk devresinde biraz ağır gitmekle beraber, kendinden beklenen görüşü ve inanışı başarı ile yaşatıyor. (Kırmızı Ampul)le Ankara'nın koskoca bir hadiseler alemi olan daireler ve evler çevresini yoklamış. Oradan dikkate değer, gerçi hafif, lakin tatlı bir manzara sunuyor. Kadın odacı Safinaz, başkentin binlerce benzeri arasında bir mümessil, bir protiptir.»

ERDİNÇ'İN HİKÂYELERİ ARKA ARKAYA YAYINLANIYOR

Seçilmiş Hikâyeler Dergisi, öteki gerçekçi genç yazarların yanısıra Fahri Erdinç'e özel bir önem verdi. 1947 - 1948 yılları arasında, hemen hemen bir yıllık sürede, dergide Erdinç'in 6 hikâyesi yayınlandı. Aynı dergi, Mart 1948' de, derginin 8. sayısını Erdinç'in 9 hikâyesini bir araya getiren bir özel sayı olarak yayınladı. Beş formalık cep kitabı boyundaki bu dergiyi Fahri Erdinç'in ilk kitabı olarak adlandırabiliriz. Çünkü bu toplu hikâyelerin yanısıra derginin başında Salim Şengil'in «Fahri Erdinç'e Dair» adlı bir sunuş yazısı, yazarın «Hikâyeciliğimiz» adı ile hikâye ve hikâyecilik üstüne düşünceleri yer aldı. Ayrıca Erdinç'in daha önce yayınlanan hikâyeleri için Cumhuriyet'te Kemal Salih Sel, Ulus'ta Fahri Celal ve Varlık'ta İlhan Tarus'un yazdıkları değinmeler vardı.

Fahri Erdinçin Seçilmiş Hikâyeler'den sonra Varlık ve Şadırvan'da da hikâyeleri yayınlandı. Yaşar Nabi'nin çıkardığı Varlık dergisinde 1948 - 1949'da 3 hikâye, aynı derginin 1948 - 1949'da yayınladığı «Yeni Türk Hikâyeleri 1» ve «Yeni Hikâyeler 1949» adlı kitaplarda birer hikâye yer aldı.

VE BİR ÖDÜL

Fahri Erdinç'in Varlık dergisinin 1. Şubat 1949 tarihli 343. sayısında yayınlanan «?» adlı hikâyesi, derginin aç-

tığı hikâye yarışmasında ikincilik alan bir hikâyeydi. Dergide hikâye ile birlikte Fahri Erdinç'in resmi de yayınlandı. Resmin altında «Hikâye müsabakamızın ikincisi Fahri Erdinç» yazısı vardı. Erdinç'in Türkiye'de aldığı ilk ve son ödüldü bu.

5 AY İÇİNDE 7 HİKÂYE

Erdinç'in haftada bir yayınlanan Şadırvan dergisinde 5 içinde arka arkaya 7 hikâyesi yayınlandı. (15 Nisan 1949-9 Eylül 1949). Şadırvan, Erdinç'in hikâyelerini yayınlamayı sürdürecekti. Ama derginin 9 Eylül 1949 tarihli sayısında, yazarın «Cehennemde İlkbahar» adıyla verdiği hikâye «Ayçiçeği» adı altında çıktığında, Fahri Erdinç bir hafta önce «Daha temelli gelişme düşüncelerini ortaklaştığı iki arkadaşıyla birlikte, S. Ali'nin sökemediği yolu» aşarak Bulgaristan'a gizlice geçmişti.

Fahri Erdinç'in Türkiye'de yazdığı hikâyeler burada noktalanıyor. Türk okuru Fahri Erdinç'in hikâyeleriyle bir daha tam 20 yıl sonra karşılaşacaktı. Erdinç'in gurbette yazdığı memleket hikâyelerinin bir bölümünü toplayan Diriler Mezarlığı, 1969'da yayınlandı.

TÜRKİYELİ HİKÂYELER

Erdinç, memlekete yazdığı hikâyeleri, «Türkiyeli Hikâyeler» diye anıyor. Ben, Hikmet Altınkaynak ve Sunullah Arısoy'un yardımlarıyla, 27 Türkiyeli hikâye derleyebildim. Erdinç, Türkiyeli hikâyelerinin sayısının 36 olduğunu söylemişti. 9 hikâye şimdilik bilgim dışında.

Türkiyeli hikâyeler, yayınlandığı dönemde okurlar yönünden yaygınlık kazandığı gibi eleştirmenlerin de geniş ilgisini çekti.

Erdinç'in üst üste 7 hikâyesini yayınlayan Şadırvan dergisinin 8 Nisan 1949 tarihli sayısında Hikmet Dizdaroğlu'nun Fahri Erdinç'in hikâyeciliği üstüne iki sayfalık bir incelemesi yayınlandı. Dizdaroğlu, Erdinç'i okura şu sözlerle tanıtıyordu: «Genç hikâyecilerimiz içersinde, gerçekten

başarı gösteren ve hikâyeciliğimizin yüzünü ağartanlardan birisi, Fahri Erdinç'tir. Bu genç hikâyecinin hikâyeciliğimizdeki «Kıdemi» pek eski olmadığı halde, kendisinden öncekilerden bir çoğunu hayli geride bıraktığı bir gerçektir.»

Dizdaroğlu, gerçekçi bir hikâyeci olarak tanıttığı Erdinç'in hikâyelerindeki önemli bir noktaya parmak basmasını da bilmişti: «Bu hikâyecinin dikkati çeken bir tarafı da, çok kuvvetli bir humour'a sahip oluşudur. Öyle sanıyorum ki, Fahri Erdinç'in hikâyeciliğinde belli başlı özellik budur. Bu humour, bazen istihza, şurada bir zeka oyunu, burada ironi'ye varan bir acılık halinde karşımıza çıkmakta ve her zaman geniş bir tebessümle kol kola yürümektedir.»

KARA MİZAH

Gerçekten de başlangıç hikâyeleri olan Türkiyeli hikâyelerden 6. hikâye kitabı Canlı Barikat'taki hikâyelere kadar Erdinç'in anlatımındaki mizah onun hikâyelerinin ortak yönüdür. Erdinç'in mizahı, yalnız anlatımda yer almaz. Daha çok hikâye kişileri arasındaki ilişiklerde ve olaylarla kişiler arasındaki çelişkilerde belirir. Davranışlardan kaynaklanan bir traji - komikle karşılaşırız. Kaynağı toplumsal çelişkilerde yatar bu traji - komiğin. İşte bu yönüyle tam anlamıyla bir kara mizahçıdır Erdinç. Hikâyelerindeki toplumsal taşlamanın doğal sonucudur bu. Erdinç'in mizahı, hikâyelerinin özünden kaynaklanır. Zaten kendisi de, hikâyelerinin bu yönü için bir mektubunda «Viskiler Tükenince, benim gülmece çeşnili, buruk deyişime, vurgulayışıma daha uygun gibime geliyor.» diyor.

HİKÂYE NEDİR?

Fahri Erdinç, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nin kendisine ayrılan Mart 1948 tarihli özel sayısındaki «Hikâyeciliğimiz» adlı yazısında hikâyecilikte «İcat»a inanmadığını söylüyor. Ona göre, birbirini bütünleyen doğa ve insan varlığı, öylesine bir örgü, öylesine bir etkileşim ortamı yara-

tıyor ki, hikâyeciye bu bereketli gereçten yararlanmak kalıyor. Eski hikâye ile çağdaş hikâye arasındaki ayrım da: «Onlar sanatın altın kafesine girdiklerini zannederek «Ah Vatan» diyorlar; biz de dikenli bir çalının üzerinde olduğumuzu bilerek «Ah Vatan» diyoruz». Hikâyenin ne olup ne olmadığına gelince; «Hikâyenin de, hayalden çok gerçekten kuvvet alması gereken insancı bir sanat çeşiti olduğuna inanmışız. Eserlerimizde ekseriye karamsar görünen hava, realiteye sadakatimize ve samimiyetimize bağışlanmalıdır.»

SABAHATTİN ALİ USTA

Fahri Erdinç, 1938'de öğretmenlikten ayrılıp Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümüne öğrenci oldu. Sabahattin Ali'yle orada tanıştı. Hikâye yazmaya orada başladı. İlk bilgileri de ondan aldı. Bu yüzden hikâyelerindeki sağlamlığı Sabahattin Ali çizgisine bağlamak yanlış olmaz sanırım. Nitekim aynı dönem yazmaya başladıkları Orhan Kemal'de de aynı sağlıklı çizgiyi izleyebiliriz. Fahri Erdinç'de de, Orhan Kemal'de de davranışlardan yola çıkan bir anlatım özelliği vardır. İkisi de hikâyelerinde diyaloğa önem verirler. İkisinin de kişileri kendi düzeylerine göre konuşur. İkisinde de deyimlere ağırlık veren, onları yerli yerinde kullandıran yalın, kıvrak bir dil ustalığı gözlenir. Biçimdeki bu sağlamlık, özün biçime yansımasından başka bir şey değildir. Bütün bunlara mizah yükünü, duygusal bakış açısını katarsak ikisinin de hikâyeciliğimizde Sabahattin Ali gerçekçiliğini sürdürdükleri ortaya çıkar. Bugün bu gerçekçiliğin en usta temsilcilerinden biri de Fahri Erdinç'tir. Sabahattin Ali'den aldığı öncülüğü sürdürmekte olan sayılı yazarlardandır.

YAŞAMADAN GELEN

Hikmet Dizdaroğlu, 8. 4. 1949 tarihli Şadırvan'da yayınlanan Fahri Erdinç'le ilgili yazısında onun için şu yargıya varıyor: «Kısacası, yazmadan önce yaşamıştır.» Dizdaroğlu, bu yargısında, Erdinç'in hikâyelerinde yaşama-

dan gelen doluluk ve sağlamlığı vurgulamak istemiş. Nitekim Fahri Erdinç'in ilk işi baba mesleği olan öğretmenlik. Özyaşamında şöyle geçiyor: «1936 - 37 ders yılında Afyon'un Sandıklı ilçesinin Ürküt köyünde öğretmenliğe başladı. Buradaki üç çalışma yılı, mesleksel uğraşıların dışında, köyü kasıp kavuran bir gerici hocayla savaşım içinde geçti.» İşte gerici hocayla ve gericilikle savaşımın hikâyesini Erdinç'in ilk hikâyelerinden biri olan İftira'da bulabiliriz. Kişisel yaşamla yazınsal yaşam böylesine iç içedir Erdinç'te. Onun için, öğretmenliği bıraktıktan sonra bir süre sürdürdüğü konservatuvar öğrenciliğinden yeniden öğretmenliğe dönmesi, öğretmenlikten yedeksubaylığa gitmesi, yedeksubaylığın hemen ardından öğretmenliği büsbütün bırakıp yapılarda taşaron katipliği, puvantörlük gibi işlerde çalışması sırasında karşılaştığı olaylar, kişiler, hikâyelerine yansımıştır. Özyaşamında, yazarın kişisel yaşamıyla yazınsal yaşamı arasındaki bu sıkı ilişkiye şöyle değiniliyor: «Böylece daha ilk yazı denemelerinde toplumun tabanındaki insanların yazgısını konu edinen Erdinç, onları köyde, kışlada ve şehirde, iş hayatında yakından tanımış oluyor, gözlem ve izlenimlerini artırıyordu.»

Erdinç, köyden şehire uzanan yaşamasından aldığı zengin izlenim ve gözlemlerle karşılaştığı köylü ve işçilerle her kesim insandan edindiği birikimi ülkesinden ayrıldıktan sonra da değerlendirebilmiştir. Erdinç, memleketi hep yüreğinde taşımıştır. İşte bu yürek dolusu memleket onun hikâyelerinde memleket hikâyeleri olarak ortaya çıkmıştır. 1952'de Bulgaristan'da yayınlanan Akrepler'le 1955'de yayınlanan Asi Adlı hikâye kitapları «Bugünkü Türkiye'den hikâyeler» alt başlığını taşır. 1960'da yayınlanan hikâye kitabının adı ise düpedüz «Memleketimi Anlatıyorum» olacaktır. Memleketimi Anlatıyorum'un ikinci bir özelliği de ona Nazım Hikmet'in önsöz yazmış olmasıdır.

NAZIM USTANIN ERDİNÇ İÇİN DEDİKLERİ

«Erdinç bu hikâyeleriyle bizim toplumcu gerçekçi hikâyeciliğimize yeni bir sosyal, siyasi hiciv üslubu, bu alan-

da yeni imkânlar getirmiş. Bu yeni üslup ve yeni imkânlar bence, hikâyelerin sosyal, siyasi hiciv yönlerinde lirik unsurun kuvvetle yer alışı.»

Fahri Erdinç'in hikâyesinin can damarını bunca açıklıkla Nazım Usta'dan başkası gösteremezdi.

Gerçekten de, Erdinç'in hikâyeciliğinin örnek alınması gereken yönü bence burasıdır. Hem anlatım, hem anlatılanlar yönünden. Hem biçim, hem de öz yönünden.

OKURUYLA OMUZ OMUZA

Memleketten göçünce okuruna seslenme olanağını yitiren Erdinç yılmadı. Sesini duyuramadıysa da, Türkiyeli okurla, onun sorunlarıyla omuz omuza, yürek yüreğe olmayı sürdürdü. 1960'a kadar Bulgaristan'da Türkçe basılan 3 kitabı Akrepler, Asi, Memleketimi Anlatıyorum'da toplam 32 hikâye yer aldı. Fahri Erdinç'le Türkiyeli okur arasındaki ilk ilişkiler, hikâyelerinin toplu olarak yayınlandığı Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nin «Fahri Erdinç Sayısı» ile kurulmuştur. Onun için bu özel sayıyı Fahri Erdinç'in Türkiye'de yayınlanan ilk hikâye kitabı saydık. Kendisi de öyle diyor.

KÖPRÜLERİN ALTINDAN ÇOK SULAR AKTI

Erdinç, ilk hikâye kitabı yayınladıktan bir yıl sonra göçtü Türkiye'den. O göçtükten bir yıl geçmeden de Demokrat Parti başa geçti. Görünüşte çok partili demokratik düzen kurulmuştu. Tek parti döneminin CHP'sinden kaynaklanan Demokrat Parti ileri gelenleri, sözde liberalizm adına, egemen sınıfların çıkarına iktidara el koymuşlardı. Kapitalizmin ve emparyalizmin kapıları ardına kadar açıldı. Kapitalizm ve emperyalizmle birlikte egemen sınıf iktidarının baskı düzeni de işlemeye başladı. 1950'lerde yeni yeni edebiyat alanında görünmeye başlayan, o sıralarda lise, üniversite öğrencisi olan genç yazarlar Nazım Hikmet'in şiirlerini bilmiyorlardı. Sabahattin Ali'nin

hikâyelerini de görmemişlerdi. Çünkü ikisi de yasaktı. İkisinden de sözedilemezdi. Sabahattin Ali, şüpheli bir biçimde sınırda öldürülmüştü, Nazım öldürüleceği söylenince kaçmıştı. Egemenler çoktan vatan haini ilan etmişlerdi ikisini de. Memleketteki toplumcu yazarlar, gazetecilerse demir parmaklıkların ardından kurtulamıyorlardı. Biz gençler, Nazım Hikmet'in daktiloyla, teksirle çoğaltılmış şiirlerini ele geçirebilirsek Nazım Hikmet'i tanıyıp öğrenme olanağı bulabiliyorduk. Hikâyeci olarak Sait Faik'i tanıyorduk. Sabahattin Ali'yi duymuştuk yalnızca. Eski kitapçılarda tek tük Kağnı - Ses, ya da Yeni Dünya, Kürk Mantolu Madonna'ya rastlayabilmek mutlu bir olaydı. Elden ele dolaştırıyorduk kitapları. Marksist öğretinin bulabildiğimiz kimi kitapları da bunlar arasındaydı. Söz gelimi, Vakit'in yayınladıkları, Max Beer'in Dünya Tarihi. Bir yeraltı kitaplığı, yeraltı okuyuculuğu türemişti böylece.

FAHRİ ERDİNÇ'İN YERALTI KİTABI

Erdinç'in yayınlanmış hikâyelerinden bulabildiklerimi topladığım bir dosyam vardı o sırada. İlk, İftira hikâyesini okumuş, onunla tanımıştım Erdinç'i. Soy bir hikâyeciyle karşılaştığımı anlar anlamaz öteki hikâyelerinin de ardına düştüm. O sıralar 15 - 20 kadarını biraraya getirmiştim sanıyorum. Dosyalanan hikâyeler, Fahri Erdinç'in ilk yeraltı kitabı olarak elden ele dolaşmaya başladı. Onat Kutlar, hikâyeleri, o zamanlar kaldığı Şehzadebaşı'ndaki Site Öğrenci Yurdu'na götürdü. Orda Onat'tan öteki öğrencilerin eline geçmiş dosya. Ondan ona, ondan ona, derken bir daha dosyayı ele geçiremedik. 1960 Devrimi gerçekleşince çok aradık hikâyeleri. Ama dosya bulunamadı. Bulunsaydı, eldeki hikâyelerle Fahri Erdinç'in Türkiyeli hikâyeleri daha o günlerde basılmış olacaktı. Öyle düşünmüştük. Öyle de yapacaktık.

DİRİLER MEZARLIĞI

Türkiyeli okur, Erdinç'in hikâyeleriyle yeniden ancak 1969 yılında karşılaşabilecekti. Belki de birçoğu, bu kitap-

la, böyle bir hikâyecimiz olduğunu öğrenecekti. Diriler Mezarlığı, Erdinç'in Türkiye'de yayınlanan ikinci kitabıdır. Hür Yayınevince yayınlanan bu kitap 1964'de Bulgaristan'da Türkçe olarak basılmıştı. Bizdeki baskısında 16 hikâye var. Hikâyelerden biri Bulgaristan'da yayınlanan Akrepler kitabından aktarma. 2 Hikâye de (Devrek No: 1 ile Resmi geçit) Türkiye'de yayınlanmış hikâyelerden.

Fahri Erdinç, Diriler Mezarlığı'nda da memleketini anlatmayı sürdürüyor. Türkiye'yi, Türk insanını sorunlarıyla birlikte vermeye çalışıyor. Bunda da başarılı olabiliyorsa, ele aldığı kesimleri çok iyi tanımasının payı büyük. Verdiği kesitlerin gerçekliğini, yaşarlığını, güncelliğini hikâyelerinde, memleketi anılarında kaldığı gibi edilgin bir yapı içinde anlatmak yerine memlekette gün gün yaşanan olayları izleyerek aktif bir yapı içinde anlatmasına borçludur. Nazım Hikmet'in şiirde yaptığını Erdinç hikâyeleriyle yaptı.

Diriler Mezarlığı'na yazdığı önsözün sonunda buna kendisi de değinmiş: «Ölümsüz Nazım Hikmet'in anladığı ve uyguladığı bu modern şiirle bağdaşabilecek modern bir hikâye. İşte benim aradığım ve denediğim bu. Geleneksel hikâyenin olanaklarını, toplumsal gerçekçi özü daha iyi belirtmek adına, yardımcı elemanlarla genişletmek...»

SORU - CEVAP

Aynı önsözde memleketten uzakta oluşunun getireceği sakıncalarla gerçekçiliği nasıl bağdaştırdığını, memleketten neden, nasıl, niçin kopmadığını, hikâyecilik anlayışını da açıklayarak şöyle dile getiriyor:

«Bu kadar zamandır yurdunun dışında olan bir sanatçı, halkının değişik yığın ve katlarının günlük ve genel sorunları üstüne, sanki olayların içindeymiş gibi, ya da öyle olduğunu zannederek yazmağa devam edebilir mi? Onun izlenimleri eskimemiş midir? Toplumda değişen koşulları, gelişmeleri izleyemedikçe, bunlara tanık olmadıkça, gerçeğe en yaklaşık yapıtlar ortaya koymak olacak iş mi? (...) neden hep böyle memleket hikâyelerine daha da devam edebileceğe benzerim— nedir çalışma metodum?

Bu işin içinde giz yok. Biricik kaynağım, memleketimin ve halkımızın kafamda ve yüreğimdeki yaşantısı, özlemleri, umutları, amaçlarıdır. Ben bu amaçları gerçekleştirme kavgasına, bunları karınca kaderince dile getiren sanatçı sözüm ve gücümle katılmaya çalışıyorum. (...) Bence, hikâyenin politik omurgası, toplumsal gerçek adına bir harman, bir sentez oluyor. (...) önemli olan, hikâyenin başında ya da sonunda söylediği değil, tümünde söyleyeceğidir, daha da iyisi bitiminden öteye okuyucuya düşündürecekleridir. Sanat yapıtında kahraman dediğimiz kişinin hayatına, serüvenine, başladığı yerden sonra da girebileceğimiz gibi onun sonuçlanmasından önce de susabilir veya sonra da konuşabiliriz. (...)

Tek sözle, ben sizlere, tanıtmaya çalıştığım olumlu kahramanlarımın yalnız fotoğraflarını değil, kendilerini, iç dünyalarını da göstermek istiyorum. İşte, demek istiyorum, halk severlerimizin kavgası, bizim açlık - işsizlik mezarlığının dirileri olan bu insanları doyurmak üstüne. Okutmak üstüne. Uyarmak, düşündürebilmek, politik yaşantımızda söz sahibi etmek üstüne. İşte, demek istiyorum, toprağın, paranın, doların, saldırı silahlarının ağırlıklarına karşı, kurtuluşlarına doğru yürüyen bu insanlar da her şeyden önce ulusal bağımsızlıktan, demokratik hürriyetten ve barıştan yana. Onlar da sizden yana. Sizlerin de onlardan yana olduğunuz gibi...

Benimki, bunları sadece bir sanatçı ölçüsünde görüp gösterme ve bildirme aracılığı.»

CANLI BARİKAT

Sözü edilen bu aracılık, 1973'te Bulgaristan'da Türkçe yayınlanan Canlı Barikat'la sürerek günümüze kadar geliyor. Bu kitapta Erdinç'in Diriler Mezarlığı'ndan sonra yazdığı 28 hikâye var. Kitabın başında İbrahim Tatarlı, hikâyeci üstüne yazdığı önsözde onu şöyle tanıtmış:

«Fahri Erdinç derin aktüellik sezgisine ve çağsallık duygusuna sahip bir yazar olarak, zamanımızın sorunlarıyla yaşıyor. Hikâyelerinde, genellikle günümüzde, çağ-

daş insan bilincinde ve Türk toplumunda oluşan değişiklikleri araştırıyor ve yansıtıyor. (...)

Yazar, çağdaş Türk toplumunda sınıfsal baskı ve kapitalist sömürünün, Batı emperyalistlerinin baskı ve sömürüsüyle kaynaştığını da belirtiyor. Görüyoruz ki, ekonomik alanda emekçilerin yaşam koşullarını iyileştirme direnişi, yerli çıkarcı sınıflara karşı olduğu gibi, batı emperyalistlerine karşı da yöneliyor. (...) F. Erdinç, çağımızın temel problemlerini yansıtırken, hikâyenin çeşitli biçimlerinin olanaklarından yararlanıyor, realiteyi ideolojik, duygusal değerlendirmede çeşitli tarzlara başvuruyor, sık sık yergi araçları da kullanıyor. Çağdaş insanın bilincinde ve toplumdaki değişimleri izleme ve canlandırmada yeni tasvir ve anlatım araçları uyguluyor. Zamanımızın öncü kişilerini, toplumun sosyal - tarihsel eğilim ve yasallıklarını daha tam ve etkin biçimde ifade olanaklarını araştırıyor. Onun bütün bu arayışları öz ile biçim arasında tam bir uyum ve denge bulmaya yöneliktir. (...)

F. Erdinç, güçlü bir karakter ustasıdır. Bu yönle Türk edebiyatını bir çok ilginç simalarla zenginleştirdiği kuşku götürmez. Bu simalar, birer birey oldukları kadar, Türk toplumunun temel sınıf, tabaka ve sosyal gruplarının önemli çizgilerini taşıyan birer sosyal tiptirler.

(...) Diyalogla, kişilerin sosyal durumları ve tutumları, anlayışları, psikolojileri daha doğal bir biçimde belirtiliyor. Hikâyelerde, bütün belirgin kişilerin konuşmalarının, kendi sosyal durumlarına, bilgi ve kültürlerine uygun olduğunu görüyoruz. Zaman zaman köylü kahramanlar diyalekt sözcükleri kullansalar da bunun aşırı olduğunu ve anlama güçlüğü doğurduğu söylenemez.»

DİL VE ANLATIM

Tatarlı'nın dedikleri, önceki bölümlerde bizim de değindiğimiz gibi, Erdinç'in hikâyelerinin diyalogla örtülü olması, özünden gelen yapısal bir gerekliliktir. Dilinin yalınlığı, deyimlere, yer yer argoya dayalı kısa cümleli, esprili anlatımı, şive taklitlerine yer verişi toplumun çeşitli

sınıf ve tabakaları arasındaki çelişkileri ele almasının, kişilikleri belirtmesinin biçime yansımasından başka bir şey değildir.

SONUÇ

Bugün, Türkiye'de yazdığı hikâyelerden derlenen iki kitabı var Erdinç'in. İlki, Seçilmiş Hikâyeler Dergisi'nin Fahri Erdinç sayısında yer alan 9 hikâyeden oluşan kitabı. Öteki, bu 9 hikâyeye 3 hikâye eklenerek 1976'da Koza Yayınları arasında yayınlanan Türkiye Hikâyeleri adlı kitap. Okurun bulabileceği 3. kitabı, Diriler Mezarlığı. Bulgaristan'da yazılan hikâyelerle Türkiye'de yazılmış olanlardan oluşuyor. Bunun dışındaki 4 kitabı (Akrepler, Asi, Memleketimi Anlatıyorum, Canlı Barikat) yurt dışında basıldığından Türkiyeli okur bilmiyor. Bilmediği, görmediği için de Fahri Erdinç'i başlangıç hikâyelerinden sonra izleme olanağı bulamamış. Eleştirmenlerimiz, edebiyat incelemecilerimiz için de durum daha değişik sayılmaz.

Siyasal nedenlerin de etkisiyle uzun süre unutulan, unutturulan bu usta hikâyecimiz, bugün hikâye kitaplarının yanı sıra, biri Türkiye'de de Acı Lokma adıyle yayınlanan romanları, ayrıca incelemeleri ve şiirleriyle Türkçe yazan ünlü bir yazar.

Kısa kısa çizgilerle onun hikâyesi ve hikâyeciliği üstüne bildiklerimi, düşündüklerimi anlatmaya çalıştım.

Bence Fahri Erdinç, Sabahattin Ali'nin toplumcu gerçekçi hikâye geleneğinden kaynaklanarak, bu kaynaktan aldıklarını geliştirip bugüne kadar sürdürmüş ve sürdürmekte olan çağdaş bir hikâyecimizdir.

Erdinç'in hikâyeleri toplu olarak yayınlandığında toplumcu gerçekçi hikâyeciliğimizin bugüne kadar eksik kalan basamaklarından biri tamamlanmış olacaktır.

Çağdaş hikâyeciliğimizin hem tarihsel, hem güncel yönden Erdinç'den öğreneceği, yararlanacağı çok şey var.

İstanbul, 6 Şubat 1979

FAHRİ ERDİNÇ'İN ŞİİRİ

Kemal Özer

Edebiyatımızın birçok adı gibi Fahri Erdinç'in de sanat yaşamından söz açılırken, «önce şiirler yazdı» diye başlanır. Bu giriş, yarı örtülü bir yargıyı da birlikte getirir hep. «Şiiri sonradan sürdürmedi» ya da «sürdürse bile başka sanat türlerindeki kadar başarılı olamadı» demek istenir aslında. Ama bu yarı örtülü yargıda doğruluk payı ağır basar mı her zaman?

Fahri Erdinç'in yazarlık serüveninde, «önce şiirler yazdı» sözünü ilk bakışta haklı gösteren ayrıntılar hemen göze çarpıyor. En önemlisi, onun yaşamını 1949'da bölen göçmenlik olayı. Bu olay, Türkiye'deki edebiyat ortamından uzak tuttu onu. Üstelik yurt dışına çıkmadan önce, öyküleriyle dikkati çekmiş bulunuyordu. Hem okurda, hem yazarlar üzerinde bıraktığı iz, öyküleriyle olmuştu: Nitekim okurlar üzerinde bu iz ne kadar yaşadı bilinmez, ama yazarlar üzerinde, özellikle 1950 Kuşağı diye anılan genç öykücüler üzerinde (Adnan Özyalçıner, Erdal Öz, Onat Kutlar vb) uzun yıllar sürdü.

Yirmi yıl sonra Türkiyeli okur önüne yeniden çıkmasını da bir öykü kitabı sağladı. Hür Yayınevi, 1969'da Di-

riler Mezarlığı'nı bastı. 1970'ten sonra ise çeşitli dergilerde yapıtlarına yer verilmeye başlandı. Bunların arasında şiirler de vardı elbet. Ama bu kez de, Fahri Erdinç'in kendi sanatı üzerinde yaptığı belirlemelerde kimi sözleri çıkıyor karşımıza. Örneğin Mart 1975 sayısını kendisine ayıran Türkiye Defteri dergisinde Erdinç, ozanlığından söz ederken, «karınca kaderince» bir ozan olduğunu, şiirin kendisi için hep bir «yan çaba» olarak kaldığını vurguladı.

Türkiye Defteri'nin anılan özel sayısında, Erdinç'in şiiri değerlendirilirken, «yan çaba» biçimindeki kendi tanımına olduğu gibi yer verildiği gözden kaçmaz. 1945'te basılan «Şen Olasın Halep Şehri» kitabındaki ilk şiirleri için « o dönem şiir anlayışının dışında kalmamışsa da, dönemin büyük şairleriyle aynı düzeyi koruyamamış, izlenimlerini şiir biçiminde ifade etmekten öteye geçememiştir» yargısına varılırken, sonraki çalışmaları için «Nazım Hikmet şiirine varmayı amaç»layan «yan çaba»lar nitelemesi kullanılır. Dergide dile getirilen kesin sonuç şudur: «Erdinç'in ilk şiirleri nasıl hikâye öncesi, edebiyata giriş denemeleriyse, sonraki ve hâlâ yazdığı şiirler de, iletmek istediği mesajı kısa yoldan dile getirme çabalarından öteye varamayan, çoğunlukla şiirsel önemden uzak çalışmalardır.»

Benzeri ya da aynı kapıya çıkan yargıları bugüne dek birçok kişiden duydum. Öykü ve romanlarının yanında Erdinç'in şiirleri ikincil bir uğraşın ürünleri olarak görülüyordu. Son yıllarda kendisiyle tanışınca, şiirlerini topluca okuma fırsatı bulunca bunun doğru olmadığı kanısına vardım. 1970'ten sonra Türkiye'de çeşitli dergilerde yayınlanan şiirlerinin yanı sıra, 1956'da Bulgaristan'da basılan «İşte Böyle...» adlı kitabını ve çoğu son yıllarda yazılmış yüzlerce şiirini elde ettikten sonra şunu anladım ki, Nazım Hikmetle arasındaki usta - çırak ilişkisini vurgularken olsun, kendini karınca kaderince bir ozan diye nitelerken olsun, alçakgönüllülüğü ülkemizde pek alışılmamış boyutlara vardırıyor. Aslında zor koşullar içinde alabildiğine üretken, «zanaatların en kanlısı» dediği şiire hakkını vermek için çırpınan, Nazım Hikmet'in şiirini ve sanat

anlayışını çok iyi özümlemiş bir ozanla karşı karşıyayız. Son iki yılda dergilerde yoğunlaşan yayın olanağı şiirlerinden örnekleri arttırdıkça ve daha önemlisi yakında başlanacak toplu basım sırasında Erdinç'in şiir birikimi okur önüne geniş boyutlu çıkınca, sanırım «önce şiirler yazdı» sözündeki yarı örtülü yargının da, «şiirsel önemden uzak çalışmalar» tanımının da geçersiz olduğu anlaşılacaktır.

ALTINI ÇİZMEK İSTEDİĞİM ÖZELLİKLER

Fahri Erdinç'i sanat yaşamında bir ozan olarak da önemsemek gerektiğini vurguladıktan sonra, kimi doğrudan doğruya yaşamından, kimi bu yaşamın şiire yansımasından kaynaklanmış birtakım özelliklerin altını çizmekte yarar görüyorum. İlk bilinmesi gereken, onun bir direnç ozanı olduğu. Erdinç, siyasal göçmenliğin ağır bastığı yurt dışındaki yaşamında birçok şey karşısında dirençli olmuştur. Ama şiiri sözkonusu olduğunda bunlardan ikisi öncelikle anılmalı. Bir ozan için, dilin yaşama alanı dışında kalma, onun günlük ilişkilerde edindiği kıvraklıkları, anlatım zenginliklerini dışardan izleme, adının yurttaşlık kütüğünden silinmesinden daha acıdır. Erdinç, otuz yıldır bu acıyı direniyor. Şiirlerine bu açıdan baktığımızda, dile yenik düşmediğini, göçmenlik olayının öncesiyle sonrası arasında ortaya ayrım çıkmadığını görüyoruz.

İkincisi, Erdinç'in okura yenik düşmemesi. En azından yirmi yıl, yazdıkları Türkiye'deki okura ulaşmamıştır. Ama o, Türkiyelilere yazmaktan bir gün bile vazgeçmediği gibi, okuruyla buluşamayan bir ozanı bekleyecek her türlü psikolojik ve sanatsal tehlikeye karşı direnmesini bilmiştir. Ufalanıp gitmemiştir okursuz bir ozan olmanın ağırlığı altında. Tıkanıp kalmamıştır.

Fahri Erdinç, ülkemizde sürekli gündemde bulunan, 1970'ten sonra daha da güncelleşen sosyalist sanatçının partili olması, örgütlü savaşıma etkin biçimde katılması sorununa da örneklik ediyor. Onun şiirine bu açıdan yaklaşılırsa, partili olmanın içerik ve estetik bakımından şi-

ire neler kattığı ya da neler eksilttiği sorununa açıklık getirilebilir.

Nazım Hikmet'in şiirinde ve sanat anlayışında neleri dışlamış, neleri özümlemiş; bunu da araştırma konusu yaparsak, sürekli gündemde bulunan «içeriği seçme ve dışlaştırma» sorununa ipuçları yakalayabiliriz.

Hepsini kucaklayan daha geniş bir yaklaşım ise, Erdinç'in şiirini sosyalist gerçekçi geleneğimiz içine yerleştirmek. Hem eksik bir halkayı yerine koymak bakımından, hem de onun deneyiminden şiirimizin elde edeceği kazanımları özümlemek bakımından.

Bütün bunları; diline, ülkesine, sanatına en zor koşullar altında ilgisini, sevgisini yitirmemiş, yaşamını özveriye dönüştürmüş bir ozana karşı borçlu olduğumuzu bilerek, altı çizilecek özellikler sayıyor ve önemsiyorum.

FAHRİ ERDİNÇ'E TÜRKİYE'DEN SORULAR

AFŞAR TİMUÇİN — *Otuz yıldır Türkiye'den ayrı yaşıyorsunuz. Bu otuz yıl içinde Türkiye'nin sorunlarıyla içli dışlı yaşadınız, yapıtlarınıza bu sorunları getirdiniz. Kafasıyla ve yüreğiyle böylesine bağlanmış bir kişinin ülkesinden niçin ayrılmış olduğunu merak edeceklere neler söylemek istersiniz?*

FAHRİ ERDİNÇ — Bir gözlemi ansıttı bana bu soru her şeyden önce. Öğrencilerim, 30'lu yılların sonlarında, sonra, çok sonra kendi çocuklarım, ellerine bir yeryuvarlığı, bir küre geçer geçmez, evirir çevirir ve o kelebek pırpırlı sevinçleri içinde ilkin «Hani, Türkiye nerde?» diye sorarlardı. Gösterirdim. Kimi dudak bükerdi, küçücük bulduğundan belki; kimi şaşardı, eli ağzında, hayreti gözlerinde donuk, bakakalırdı. «Neye benziyor?» diyeni vardı. Ben kendim de bir şeye benzetemezdim pek o zamanlar. Daha 1947 yılı gelmemiş ve Koca Nazım Anadoluyu «Akdenize uzanan bir kısrak başı»na benzettiği şiirini henüz yazmamıştı.

Yine ansıyorum: Öğrencilerim de, çocuklarım da, yeryuvarlağı üzerinde bir atlas üzerinde nice yolculuklara çıktılar. Ama hep Türkiye'dendi çıkışları. Yadellere özenip de

bir yerlerde kalanı görmedim. Ne kadar uzaklara gitseler de, ille dönüşü vardı her yolculuğun. Ve hep Türkiye vardı dönüşlerin ucunda.

İşte bu öğrencilerim, bu gözlem, bu anı öğretmenlik etti bana bu konuda ve edip duruyor. Kendim, kesin bir kaçınılmazlık da yokken, öyle bir çıktım ki Türkiye'den, nerdeyse otuz yıl önce, daha birtürlü dönemedim ama, yazı - çizi işimde, hangi türünde olursa olsun, hep Türkiye' mden yola çıkarım bigüzel, döner dolaşır, yine Türkiye'me dönerim. Başka ülkeleri, halkları, başka kurtuluşları ve yazgıları hep kendi ülkemle, kendi insanlarımla, onların sorunları ve yazgılarıyla dengelerim ve dengeliyorum.

Ozan dostum Kemal Özer bunu çok iyi anlıyor ve anlatıyor. «Senin Ülkemizde okur önüne çıkmanda katkım olmasını istedim tanıştığımızdan beri.» diyor son mektubunda. Ben de, bu ilk sorunuza yanıtımı bütünlediği için, Özer' in mektubunun orasından birkaç satır daha aktarmak, şimdiden okur önüne çıkarmak istiyorum. Şöyle sürdürüyor Özer: «Çünkü beni uyaran iki şey var senin serüveninde. İnsan olarak burayla, ülkenle yaşaman, bir. İkincisi, varlığınla dilin arasındaki bağlantıyı iyi değerlendirmen... Onca yıl gurbette kal ve Türkiye'den başka bir ülkenin insanları için tek sözcük yazma. Üstelik, yazdıkların, yıllar yılı, o insanlara ulaşmasın. Yazarlığı büyük bir dirençle, körelmeden, düzeyini düşürmeden sürdür. Ne zaman ulaşacağını bilmeden, aynı adrese, sürekli olarak yaz da yaz. İşte bu çabaya saygıdan da öte, hayranlık duydum. Olmaz bir iş olarak gördüm bunu. Ve insanların hayran olunacak işlerinin sık rastlanır olmadığını düşündüm... Demem o ki, yazılarını adresine ulaştırmada kutsal ulaklığı yükümlenmeliyiz...»

K. Özer'in bu çelebice saptamasına da ben hayranlık duydum ilk okuyuşta. Ama asıl demek istediğim başka: Beni bu satırlar aldı da dosdoğru 1930'ların ilk yarılarına götürdü. Öğretmen okulu ilk sınıflarında öğrenciyim. Esat Âdil gibi, Gaffar Hoca gibi Türkçe öğretmenlerimiz var. Hele Gaffar Hoca'dan artık ilk öykü sezgi ve tutkusunu almışız. Kendi çevirileriyle okuyuverdiği Rus öykü-

leri büyülüyor bizi, soluğumuzu kesiyor nerdeyse. Böylesi bir yoğrulmadan sonra, artık Ömer Seyfettin'i okuyup da öykücülüğüne tutulmamanın olanağı yok. Ama beni en çok Refik Halit etkiliyor. Adamın bize tarih dersinde öğretilen kişiliği, son Osmanlı hükümetinde görev almışlığı, ulusal kurtuluşçuluğa ters düşmesi umurumda değil. Sınıfsal açıdan bakmak ne gezer o zaman bizde? Kafama, gönlüme memleket öyküleriyle girip bağdaş kuruyor. Defterime giriyor. Bir özel defterim var o zaman benim de, elden ele edindiğimiz güzel yazıları, Rıza Tevfik'in şiirlerini filân geçirdiğimiz bir defter, buna Refik Halit'in «Ördek avı» gibi gurbet öykülerini de geçiriyorum. En çok sürgünlük yazgısı burnumun direğini sızlatıyor. Ve dile getiremediğim bir hayranlıkla eriyorum, adamın onca yıl gurbette yalnız bu yazgı açısından hep memleketini yazmasına, yazdıklarının adresine ulaşıp ulaşmadığınına bakmaksızın bu çabasını sürdürmesine saygı duyuyorum.

Yıllar sonra, yurda dönmesinden sonra, benim daha yurtta bulunduğum 40'lı yıllar boyunca, bir kez bile buluşmamış ve görüşmemiş olsak bile, bizim bu okur-yazar ilişkimiz öylece sürdü, ve ben onu, kişiliği ve yazınsal işçiliğiyle, kendi zamanı ve koşulları içinde gereken açıdan kendime göre değerlendirdikçe de, kendisine o hayranlığı, o saygıyı yine de yitirmedim. Sonra, 40'ların sonunda, görünüşü ne olursa olsun, nedenleri ve özlüğüyle onunkine hiç benzemeyen benim sürgünlüğüm başladı. Derken, 1960'ların başında, onun bir ilgisi, benim öykücülüğüme değgin bir yargısı, döne - dolaşa geldi, benim kendisine hayranlık ve saygımla bütünleşti. Refik Halit, bir anketi, UNESCO'nun çağdaş Türk edebiyatını, özellikle öyküsünü sergileyeceği bir kitaba hangi öykücülerden örnekler alınabileceği sorusunu yanıtlarken, buna yaraşık bulduğu on öykücü arasında beni de sayıyor. Bunu Varlık dergisinde okuduğum zaman şaşıyorum: Hangi öykülerimden pay biçiyor? Memleketimden çıkmadan önce yazdıklarımı okumuş olsa gerek. Benim göçmenliğimin başlamasından sonra yazdıklarımı görebilmiş olacağını sanmıyorum. Çünkü bu öykülerim ülkemde basılmıyor. Birkaç yabancı dile çevrilmişliği

doğru bunların ama, onlara da Refik Halit'in erişebilmiş olacağına aklım yatmıyor. Nasılını bilemesem de, olgu ortada, birbirini hiç görmemiş iki öykücü olarak, benden yanası hayranlık ve saygıya varan bir karşılıklı ilgide buluşuyoruz böylece. Sessiz bir ödeşme oluyor bir yerde...

Ben bunu içimde ısıta ısıta saklayageldim şimdiye kadar. Yeri gelip de belki bir - iki kişiye anlatmışımdır, ama ilk kez yazıyorum. Kemal Özer'e teşekkür edesim geliyor buna yol açtığı için.

Daha önce sizin sorunuza teşekkür etmeliyim. Yıllar yılı uzağında, sırf ülkemi, insanlarımı, sorunlarımızı konu edinerek yazmamın böylece vurgulanmasına olanak verdiniz.

Buraya kadar söylediklerim yanıt oldu mu sorunuza, bilmiyorum. Hem biraz da yanıtı kendi içinde bir soru gibi geliyor bana bu. Otuz şu kadar yıllık öykü uğraşı deneyimin gösterdiği bir tükenmezlik sözkonusu içerik bakımından. Siz de bunu kabul ediyorsunuz. Tartışmıyorsunuz. Ancak bunun kaynağı ilgiye değer. Ben de bu söylediklerimle kaynağına inebildiğimizi, öznel etkenlerine varabildiğimizi sanıyorum. İşin nesnel yanını, çalışma yöntemimi, zaten 1969'da İstanbul'da basılan ve yirmi yıl aradan sonra beni tekrar okura götüren «Diriler Mezarlığı» adlı öykü kitabımın önsözünde anlatmaya çalışmıştım...

Sorunuzun ağırlığı, kantarın topuzu gibi, sonunda: Kaynağıyla böylesine bağıntılı kişi ülkesinden niçin ayrılır? Bunu merak edeceklere ne söyleyebilirim?

Derim ki, ben ustam Sabahattin Ali'yi sınıra doğru yönelten düşünceyi, bu düşüncenin aydınlığını benimsedim. Yazgısı dayanılmaz bir acı olarak çöktü içime. Böylece de, sökemediği yolu her şeyi göze alarak sökme çizgisine girdim. Söktük. Gurbeti vatan belledim. Onun düşlediği gibi yetişmeyi aklıma koydum. Bugüne kadar da çıkarmadım hiç aklımdan. Karışıp gittim ona.

Buna «yükün ağdırması» diyor halkımız. «Yük ağdırmayınca, taş gurbet gezmez» diyor. Bizimki ağdırmış. Geziyoruz işte. Ama kendiliğinden bir dengelenme bekleyerek değil. Yükün dengelenmesi savaşımına katılımla, hep

dirsek yoklamayla. Hele bir dengelensin, hele bir ötsün ibibikler, hele sıradaki bir eri olduğum partim de hadi desin, en tezinden ordayım.

Bu böyle, inandığım doğrular da bunlar ama, benim yazgımı merak edenlere ve edecek olanlara yine de böylesini salık vermem. Yük nice ağdırırsa ağdırsın, benim gösteremediğim direnci gösterip yerli yerinde kalmak en iyisi. Bir şiirimde oğluma da bunu öğütledim vaktiyle: «Düşman nerde vurursa, sen orda döğüş!« dedim.

AFŞAR TİMUÇİN — *Türkiye'den ayrılmadan önce usta bir öykücü olarak biliniyordunuz. Öykülerinizde yer yer güldürü öğesinden yararlanarak insanların hem aksayan, hem umut veren yanlarını işliyordunuz. Geçen yıllar boyunca bu toplumcu gerçekçi anlayışınızda değişiklikler, ilerlemeler dönüşümler oldu mu?*

FAHRİ ERDİNÇ — Usta'sı fazla. Öykücü olarak biliniyordum diyebilirim. Türkiye'den çıkmadan önce. Yöntemim eleştirisel gerçekçilikti, oraya kadardı öykücülüğüm o zamanlar eleştiricilere göre. Sonra, bu kadar yıldır, elbette değişme, ilerleme, dönüşüm oldu öykücülüğümde. Öykülerim artık, yine eleştiricilere göre, toplumcu gerçekçiliğe oturdu, bu yöntemin ürünleri olarak oluşmakta.

Bunu daha somut olarak şöyle söyleyebilirim: Öykünün geleneksel kurallarını da zorlayarak, okura, belirli bir bildiri götürmeye ağırlık vermek. Çizdiğim her tipte, yüz kadar benzeri tipten, yüz kadar gözlemden gelerek ve bunlara bir de kendimi katarak tiplemeye önem vermek. Kısacası, bilinç işçiliği yapmak öyküyle...

Beni öykülerimde yeterinden fazla politik bulanlar, sonuçlamalarda, çokluk öykünün sonuna oturan keskin, sivri, beklenmedik, acı uğraklarda okuyucuya kendince düşünme esnekliği bırakmayacak kadar katı ve yönlendirici bulanlar, karamsarlığın ağır bastığını, hep en az olası şeyleri aradığımı söyleyenler oldu, oluyor. Hepsine S. Ali'nin kendisini öykülerinde karamsar bulanlara verdiği yanıta benzer şeyler söyledim. Hele yaşamdaki yerimizde, yaşamdan payımızı almada gereken dengelemeye varalım, siz o zaman bakın ben de daha ne iyimser öyküler yazacağım!.

Bu bildiğimden bir kere şaştım yalnız. Moskova'da «Çocuk Edebiyatı» Yayınevi, kendi profili gereği, benden de çocuk öyküleri istemişti. Benim çocuk konulu, çocuk kahramanlı öykülerim var ama, çocuklar için yazılmış öykülerim yok gibi. Peki, olduğu kadar, dediler. Aradık, seçtik, sıktık, sekiz-on öykü çıktı en sonu. Çeviri yapıldı. İyi ama, bunları okuyan redaktör yoldaş, analık yanı baskın, iyimserliği çok, bizim gerçekçiliğimiz üstüne bilgisi galiba az bir hanım, ellerini kaldırıp direndi: «Olmaz! Dünyada olmaz! bu on öykünün çoğunda çocukları hep öldürdün. Peki, kiminle devrim yapacaksın?!». «Etmeyin.» dedim, «bunların hepsi benim gördüğüm ve yaşadığım şeyler. Benim gerçekçiliğim yemin istemez. Yaşayamıyorlar bizim çocuklarımız işte, görüyorsunuz. Hem sizin çocuklarınız da böyle ölmüyorlar mıydı?» Söz dinletemedim. Ona göre, gerçeği objektifimin yakaladığı gibice vermek zorunda değildim. Kendi kesitimden, öyküyle götürmek istediğim bildirinin kesitinden geçirmeliydim önce gözlemimi. O zaman yapacağım değiştirme, kırıp bükme, yoğurma, gerçeğin kendisinden uzaklaşmak demek olmayacak, bu gözlemin yüz kadar benzerinin katılımıyla bir «yaratımsal uyduru», öykücü olarak kendime özgü bir yansıtma, bir sanatsal sentez olacaktı...

En sonu, «Hele bunu, bu Asım'ı öldürmene hiç razı olamam!» diyerek bir öyküyü sürüverdi önüme. «Peki, ne yapayım?». «Ölmesine bir neden yok» dedi. «Sizce yok belki ama, bu benim bir ilkokul arkadaşım. Gerçekten küçük bir makinistti. İşte böyle, evlerinde sinama oynatmak için, sokağın telinden elektrik akımı çalayım derken, akıma kapıldı ve... öldü» dedim. Gözlerimin ta içine bakarak dayattı: «Nedeni yok.. Dirilt onu!»

En başta söyledim ya bildiğimden bir kez şaştığımı. Baktım ki, bozuşacağız, bozuşmanın da hiç yeri ve gereği yok, çaresiz, başımı eğdim. Yani öykümün ikinci yarısını değiştirip başka bir çözüm bularak bizim Asım'ı... dirilttim!

Bir başka öykümde, Konya'da, elma ağaçlarına sıkılan «pirovidal» ilâcının yanlışlıkla bit kırımında kullanıl-

ması yüzünden on kadar çocuk ölüyordu. Daha bir başkasında, Tekman'da, Çat'ta kızamığa tutulan üçyüz kadar kucak çocuğu karla kesik yollardan aşı yetiştirilemediği için kırılıp gidiyordu. Onların hiçbirini mezercıklarında tedirgin etmeye razı olmadım. Redaktör hanım da dediğinden dönmedi. Ancak bu öyküleri kitaptan çıkarma koşuluyla işi oluruna bağlayabildik.

Demem o ki, işte bu da öykücülükte bir adım, bir ilerleme oldu benim için...

ERAY CANBERK — *Zorunlu bir gurbetçilik yaşıyorsunuz. Türkiye'den ayrıldıktan sonra gurbetçilik şiir anlayışınızı etkiledi mi? Yaşantınıza doğrudan doğruya etkin olan bu olay şiir anlayışınızda, daha doğrusu şiirsel yaratmanızda nasıl bir değişim yarattı? Şiircenizi (poetika) bu açıdan nasıl değerlendiriyorsunuz?*

FAHRİ ERDİNÇ — Şiirsel yaratmada da öyküdekine koşut bir gelişme çizgisi oluştu sanıyorum. Evrensele açılmanın anahtarını buldum. Güncelliğin anlamına vardım. Becerebildiğim kadar elbette. Ve şiircemi (poetika) şöyle değerlendiriyorum: Öyküdeki usluluk ve us yordamımı şiirde yitiriveriyorum ben. Bu ortamda (agora'da) daha bir efeyim. Daha soluklu, daha tok sesli, daha korkusuz, daha dişliyim sanki. Duygusallık yordamında pek sıcak olamasam da, etki gücümün arttığını hissediyorum. Dellendiğim de, dertlendiğim de oluyor. «Zorunlu gurbetçilik» dediğiniz yaşam ve koşullar, ozanca yaratılışla birleşince, Koca Nazım'ın «zanaatların en kanlısı» dediği çığırda hep çifte yürek harcı bir katlanma gücüne, bir gözüpekliğe, bizden olanla epik bir yandaşlığa, bizden olmayana devrimsel bir bağışlamazsızlığa götürüyor. Bu şiirce, yalın. Bu şiircede ozansılık yok, süssüz . Bu şiirce sınıfsal, katıksız halkçı, insancıl. Bu şiirce, balcı arının vınıltısı gibi, bir coşku türküsü görünüşünden de öte, öncelikle usa dayalı, örgütlü, amaçlı bir yaratım işçiliği, bir devrim işçiliğidir. Ben, bu şiirceyle, kendi payıma, özelde ve evrenselde çağımızın en can alıcı sorunlarında nasıl tavır aldığımı belirleme, kendi yorumumu getirme olanağı buluyorum. Bir bakıma, bu şiirceyle dünya görüşümü söylemiş oluyorum.

AFŞAR TİMUÇİN — *Şiirinizde süslemeciliğe önem vermeyen, hatta yer yer liriklikten de uzak duran bir anlatımınız var. Diyebiliriz ki apaçıklık, şiirinizin en önde gelen niteliği. Sizce apaçıklık, toplumcu gerçekçiliğe zorunlu olarak bağlı bir tutum mudur?*

FAHRİ ERDİNÇ — Toplumcu gerçekçilik şiirde apaçıklığı gerektiriyor mu biçiminde anlıyorum bu sorunuzu. Bence, zorunlu bir nitelik çizgisi onun. Hele bugünü, ülkemiz koşullarını, halkımızın geri bırakılmışlık durumunu düşünürsek. Toplumcu gerçekçi, her şeyden önce bireyci ve biçimci olmadığı için, hep kendinden yola çıkmayı, kendini söylemeyi bir yana bırakacak, topluma, halka dönecek, ona bir şey söyleyecek, bildirisini iletecek. Öyleyse, önce halkça, en azından onun anlayacağı düzeyi kollayarak söyleme, biçimi belirlemede bunu kılavuz edinme gerekliği doğuyor bundan. Ben halka sırtları değil, yüzleriyle dönük olanlar için söylüyorum elbette bunları. Yüzümüz dönükse eğer ona, dilimiz de, şiircemiz de dönük ve yatkın, kunt ve apaçık olmalıdır. «Nezaketi haddeden geçirme» inceliğinden de, göğü yere indirme ozansılığından da varsın yoksun olalım. Biz yüzde altmışı okuma - yazmasız insanlarımız için şiir söylüyoruz. Çoğu dinleyicinin aydın olmadığı bizim derslikte şiirce konuşurken, süsün, bilmecenin, soyutun, özentili egzotiğin, mitolojik düşlerin (örtülü, simgeli deyişlerin) gerekliğine inanmıyoruz biz. Bunları gerekli bulanlar çok. Aralarında adam olarak sevip saydığım, kökte bir olsak da dallarımız ayrı ayrı çeken arkadaşlarımın da bulunduğu nice soyut şiir işçilerini ne yermek, ne de karşıma almaktır bu dediklerim. Bir olguyu, bir sınırı, bir ayrılışı saptamaktır sadece.

Bir söyledimdi, bir daha söylüyorum işte, benim şiirimi ve ustamın şiirini, ve eşim - akranımın benzeri şiirlerini «manzume»den sayanlar, liriklikten nasipsiz, kuru, buruk, didaktik vb. bulanlar, Bernard Şov'un yüzde birine de razı olduğu anıklık (istidat) payının bu kadarını da bize çok görenler iyice anlasınlar ki, bizim şiirimiz salt aydınlara seslenen bir aydın uğraşı değil. Bir araç bizimki, bir silâh. Bizimki adı üstünde angaje şiir. Nazım Hikmet'

in «Türkülerimiz» dediği, «varoşlarda sokaklara çıkmalıdır», «ön safta en önde saldırmalıdır düşmana», «bizden önce boyanmalıdır yüzü kana» dediği şiir. Ben böyle bir şiiri sıradan bir köylümüze okuduydum vaktiyle. «Hadi be öğretmen, böyle şiir mi olur, bunu ben bile anladım» dediydi.

Ben işte bu tür şiirin işçilerinden biri olmakla öğünüyorum. Şiirce ürünlerimin her biri, benim en geniş adresli bir açık mektubumdur.

ERAY CANBERK — *İzleyebildiğiniz kadarıyla Türk şiirinin bugünkü durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Türkiye'deki şiir ortamından uzak bir şair olarak söylemek istedikleriniz var mı? Türk şiirini dünya şiir ortamında nasıl değerlendiriyorsunuz?*

FAHRİ ERDİNÇ — Türk şiirinin bugünkü durumunda bir sınıfını bulma, sınıflama, ak iplik kara iplikten ayrılma oluşması var belirgin biçimde. İşçi sınıfının, bütün ter adamlarının şiiri, bunların hak ve özgürlük savaşımının şiiri, su başında olup da suların ışımasını istemeyenlere karşı toplu ve örgütlü bir soylu direnişin şiiri oluşuyor, giderek ağırlığını da koyuyor, işlevine de giriyor. Angajeliğini içeriğiyle de kanıtlıyor. Dünyada bu nitelikte şiir peteğinin bir gözü de bizimki. Hem de dev Nazım'dan tutun da, simidin susamından bile şiire çıktığını söyleyen en genç izleyicilerine kadar takımyıldızca bir kuşak güçlü temsilcileriyle. Ben Türkiye'mizde bu şiiri yapanların ortamından uzakta saymıyorum kendimi. İşte sizin de bana böyle konuşma ve sayfalarınızda görünme olanağı veren bu değerli yardımlarınızla, iyiden iyiye aralarındayım.

Ocak 1979

FATMA YALÇI

Şu çiçeği..dediydi
yaşatsan fena olmaz,
son saksısını bırakırken bana,
ve dirilerin işidir..dediydi
çiçeğe bakmak da koklamak da
ölüler çiçek miçek bakamaz.

İşte 69 yılı yazından beri
evimde bir üregen çiçektir anısıyla
bu saksıda Fatma Yalçı,
gençliğinin hapislerde geçmiş olsa bile yarısı
bu çiçek gibice de güleçmiş gençliğinde
ve de tevatür güzel,
hep gül demiş kulağına ünlerken
adını koyduğu gün sanki atası,
şimdi altmışından sonra da güler durur saksıda
bu dünyada büyük bacım yoldaşım
nur içinde yatası.

Temmuz 1969

AYRILIK OLMASAYDI

Bu hoşçakal'ı
bu allaısmarladık'ı
ve bu elveda'yı filân
kimler bulup buluşturmuş bilmem
bunların hangisini söylesem
ve öperek ayrılsam senden
bir adım ötesi düpedüz özlem.

Kanıksamışım ayrılıklara çünkü
«ölüm elde bir, ayrılık olmasaydı»
diyen demiş bir kere
işte bu benim için en zorlu türkü.

1976

KELEBEK

Seni seviyorum
senden güzeli yok çünkü
yaşamı seviyorum
bundan iyisi yok
dünyayı seviyorum
bir ikincisi yok.

Hele olsun ikincisi bu yok dediklerimin
hele bir olsun diyorum
hemen hazırım geçmeye ötekine
aldatı sayan saysın bunu
ben kelebeklere imreniyorum.

1976

Yalta'da zeytin ağacı gördüm delice
şunca yıldır tadını yitiremediğim
çocukken değerini bilemediğim kara gözlüm
üç tekiyle öğün ettiğim fukara leblebisi
assınlar beni senin dalına

Yalta'da incir gördüm
balı dudağındaydı domurlanmış
yumuşacık kopar beni diyordu ve de ye beni
ille manolya görmek Yalta'da deli etti beni
İstanbul'da böylesini götürmüştüm bir kez Beykoz'dan
kadınıma
yanağında manolyayı kokladığım manolyada yanağını
ve Nişantaşı'nda demincek öpüşmüşüz gibi
ağzımda bir çağla tadı

Yalta'da bademler çatladı çatlayacak
payamdır bizim oralarda bademin adı
bir tek payam ağacım yok şu dünyada dikili
Acıpayam köyünde öğretmendim bir zamanlar
kırdığım her payam acı çıktı

Yalta'da Karadeniz karşıma çıktı
dalgaları yeni dönmüş Sinop zındanını döğmekten
Mustafa Kemal'e silâh taşırken bu kadar yorulmamışlar
Yalta'da dalgalarla söyleştik memleketten

Yalta'da neye baktımsa güzel gördüm
ve ne gördümse acı - tatlı memleket düşü
olacak bre dedim şunca yıldır en içten
olacak bu göçmenliğin bir de dönüşü.

Haziran 1964

YALTA'DA GÖRDÜĞÜM DÜŞ

—Radi Fiş'e—

Yalta'da fesleğen gördüm
ve görende donandı gözlerimde memleketim
cumbalı bir pencere eşiği
eşikte fesleğen saksıları
ve babam ak takkesi geceliği
bir kez koklaması yeterdi fesleğeni
bin yorgunluğunu unutmak için akşamları

Yalta'da çınar gördüm ulu mu ulu
açılıverdi belleğimde Akhisar'ın istasyon yolu
aklımdan hızlı uçak yok ya varıverdim
bir çay içeyim dedim Tahtakale çınarının altında
bir daha ya kısmet olur ya olmaz

Yalta'da selviler gördüm ama avlularda parklarda
selvi boylum gelemeden aklıma
mezarlıklar geldi bizim
ve yol boyları silinmiş mezarlar tek selviler
selviler bulutu altında Karacaahmet
anam nerde yatar bildiğim yok
ama selvisi başucunda kendisinden çok yaşadı

SABİHA SERTEL'E AĞIT

Kadındı
saçının uzunu
ve elinin hamuruyla
ama saçını kurtuluş yoluna süpürge etmişlerden
ve yoğurdu hamur kardeş sofrasında bölüştüğümüz
ünlerim ünlerim de dolu - deli
hey Sabiha kız ve gelin ve bacı ve ana
ve ana karıncası aydınlık çabamızın
ses yok

el ederim
el etmez olmuş eli
2 eylül 68
bu kaçıncı öksüzlüğümüz
yitirdik bir de Sabiha Sertel'i.

Torunu der ninemdir
başım üzre ufacıktı eli
çocuğu der anamdır
şefkat üzre yumuşacıktı eli
ben derim yoldaşımdır
tuttuğunu koparasıya sıktı eli
ve bir halka kopardı zincirli hürriyetin zincirinden
2 eylül 68
bu kaçıncı öksüzlüğümüz
yitirdik bir de Sabiha Sertel'i.

İlk komandocular 1945'te yıktılar Tan'ı
bir basımeviydi bu yıkılan
yüz kışla ve bin karakolla ödenmez
bir kadındı içerde aradıkları
kırmızı mürekkeple boyayıp
        saçından sürüklemek üzere
o ki Namık Kemal üzre yolundan dönmez
o ki Kerem ateşi üzre yanık
o ki bilincinde tan kızılı boyanık
o ki uykusunda bile uyanık
o ki o gün gördü saçında ilk ak teli
2 eylül 68
bu kaçıncı öksüzlüğümüz
yitirdik bir de Sabiha Sertel'i.

Tanımlarken Türk kadınını
«Ve bizim kadınlarımız», diyordu Koca Nazım,
«hiç yaşamamış gibi ölen,
soframızdaki yeri öküzümüzden sonra gelen...»
Ve ben de derim ki Sabiha Sertel için
ikinci kurtuluş kavgamızdaki yeri
birincinin Kezban bacılarından sonra gelen
ne mutlu ona ki hiç ölmemiş gibi yaşayacak
çünkü düşürmedi devrimci kalemi elinden eli
2 eylül 68
bu kaçıncı öksüzlüğümüz
yitirdik bir de Sabiha Sertel'i.

Eylül 1968

EVLERE ŞENLİK

Gözümüz aydın
baharladık
kırdan dönenler muştuladılar bugün
madımanaklar çıkmış
eh ülen açlık
ülen içimizdeki düşman dur sen
bir de çağla vakti gelsin hele
sökün etsin bir de ebegümeci hindiba labadalar
gelsin ardından da mantar yalamık
biz senin bak nasıl ananı ağladırık.

Küsük Velilerin evinde şenlik
üç tavuğu var ya yoksulumun
biri başlamasın mı yumurtlamaya
allah deldiği ağzı boş komaz ya
çocukları karada ölmezler artık.

Gel de tükürme kantarına bu adaletin
Hacı Memetlerin ineği ikiz doğurmuş
bolcana sadaka dağıtacakmış yarın
herkes ne dilerse dilesin demiş
konu komşu un mun diledi
biz ar ettik küspe tezek diledik.

Natu asfaltı geçecekmiş işte yakında
bir cıgara içimi ötemizden
gelmiş bile emerikan yoldüzerleri
ziftin bolluğuna bak bundan kelli sen
tabanları yamadık mı şöyle bir
açılsın koca kentlerin kapıları da
gurbetlerden gurbet beğen.

İki kapılı han oluptur bu dünya
birinden girip de bunun hani biz
birinden çıkıp gideriz sanma
seviştik de hep köpek dalaşı
yaşadık da efendi olaraktan
arpa ekmeğini yiyemedik doyumluk ama
dayak yedik karakolda eşşek sudan gelesiye
şişirildik pompayınan
mapus da yattık ilkin kafa parasından
nolurmuş kan kustuysak sanki biraz
ölüm dediğin gelip de neyler ki bize daha
kovuğuna bile gitmez dişimizin
düpedüz çerez.

Ama toprağımız yokmuş bir saksılık
adam sen de yurt sağolsun
kan ekmişiz can biterik
babamızın istiklal madalyası var
bir yüzünden güneş doğar
evlere şenlik.

Hisar 1978

TAKSİM MEYDANI'NDAKİ ÖLÜ

Vardık baktım Taksim Meydanı'na
sen yoktun cesedin yok Ali Turgut
asfalt üzre kanın var
betonda böylesi açmamıştır daha gülün
Köroğluca çevre doldurup ıslatmış şalvar
gölcüklenmiş de kanın çizilmiş çevresi tebeşirle
ve yürür bir ucundan bir damar çizi
kanal ızgarasına doğru
bu çizi namuslu yüreklerde bir ince sızı.

Diyorlar ki olanlar oldu
bir yanda kemik et
karşısında toplum polisi ve cop
bir yanda özgür düşünce
karşısında kara komando yumruk sopa bıçak
yer demir gök bakır yoktu medet
demek yürüyüp gelmiş de otuzlu yıllardan
ve komandocu olmuş da yobaz Mehdi Derviş Mehmet
tekbirli usturayla Kubilay kesiyor hâlâ alçak.

Ve Kubilay'ın boynunda ustura kesiğinden
yani Derviş Mehmedin ağzını dayadığı yaradan
şorladı ilk kan
aktı sonra altmış nisanında Emeksiz'in damarından
sonra Zonguldak'ta kurşunlandı Memet Çavdar
sonra bıldır ezildi copla Demircioğlu'nun kafatası
ne Menemen ne Beyazıt ne Taksim
kurtuluş alanı bunun burası
ve bu kanlarla çiziliyor yeni Türkiye'nin haritası.

Vardım baktım Taksim Meydanı'na
sen yoktun cesedin yok Ali Turgut
gölcüklenmiş asfaltta kanın ve yürümüş bir çizi
çizi değil Sakarya'nın bir kolu
ve gösterir bence kalan sağlara
ikinci Sakarya yönünde yolu.

Öldüğüne inanmıyorum Ali Turgut
benim halkça ışıl ışıl aydınım
bir can verdin ya sen Elif kızı öksüz koyarak
Türkiye şimdi bin canla daha diri
beni iyimser eden işte bu umut
sen Kubilaylardan 69'da kurban biri
canım ciğerim yiğidim Ali Turgut.

Şubat 1969

Hikâye

Z I R D E L İ

Genelevden avrat çıkarmak, bir de nikâhla almak her yiğidin harcı olmasa gerek. Yürek ister bu iş, çabucak boşalmaz kese ister, müthiş de sabır ister. Boynuzlu derler çünkü hemen adama. Aldığına alacağına pişman ederler. Gösterdiğin yiğitlik, yaptığın iyilik yüzkarasına dönüşür.

Muhsin işte bu işi yapanlardandı. Ve bunu yüzakı sayıyordu. İşin gizlediği bütün tehlikeleri önceden hesaplamış ve sineye çekmişti. Herkesin ağzı torba değildi, arkasından istediklerini söylesinlerdi. Elbette ki yüzüne karşı bir şey diyemezlerdi.

Yüzü hep kanı başına sıçramış gibi kırmızıydı Muhsin'in. Sertti. Bu sertliği her şeyden önce ağzının iki yanında yanaklarını avuçlıyan çok belirgin çizgiler oluşturuyordu. Gömgök gözlerinin adamı birden tutuveren bakışları oluşturuyordu. Uçları alnına doğru birer çıkış yapan kumral kaşları oluşturuyordu. Tepesi biraz cavlamış olsa da, kulaklarının üstünde ve ensesinde saçları kıvır kıvırdı. Ensonu, yüzüne karşı sövmeye kalkışacak olanı tepeliyecek kadar da atlet yapılıydı, güçlüydü. Cevizi, en çetinini bile, iki parmağının arasına kıstırarak kırardı.

Muhsin'in tohuma kaçtıktan sonraki bu serüvenine benim tanıklığım, çıkış noktasından değilse de, işin kararlaşmasından, sonucundan bir süre önce başladı.

«Bu cumartesi akşamı bara götüreceğim seni!» dedi bir gün ansızın. «Mık - gık istemem.»

O zamanlar kesesi böyle yerlerde boy göstermeye elverişli adam değildim. Askerlik arkadaşıydık, ama kadeh arkadaşlığımız, hele hovardalık tarağında ortak bezimiz yok gibiydi. Şaşırttı beni bu çağrı. Aykırı çekemedim. Zaten ötesini de kulağıma fısladı: Bir beğendiği varmış orada. Konsumatris. Onu göstermek istiyormuş bana. Görücülük, yargıçlık yapacakmışım.

İnsanoğlu en çok böyle ciddi kararlar öncesinde hissediyor olmalı yalnızlığı. En çok da bu kertede korkuyor herhalde yalnızlıktan. Muhsin'in bir dediğini iki edemezdim. Gardırobundan hangi kostümünü istesem, alıp bir günlüğüne giyebildiğim adamdı. Aramızda yalnız onda frak vardı. Öteki çalışma arkadaşlarımla berber kendisinden ödünç para istiyebiliyorduk. Dedim a, hatırını kıramazdım. Kalkıp gittik.

Masa ayırtmış önceden. Kasıldık. Bar, gizli tavan ışıkları ve aplikleriyle gece lokallerinin tipik kırmızısına bürünmüştü. Bu dumansı kırmızılık ayışığı gibi her şeyi yaldızlıyor, viraneyi bayındır gösteriyordu. İçki barının gerisinde, paskalya yumurtası gibi boyalı, göğüs dekoltesi mankeni gibi poz vermiş geçkince barmen kadın bile gözüme pek körpe, pek melek göründü. Bütün masalar dolu değildi. Muhsin konyak ısmarladı. Kadehlerimizi henüz yudumlamıştık ki, üç masa ötemizde, beline kadar çıplak sırtı bize dönük bir konsumatrisi işaret etti gözüyle.

«İşte yengen olacak hatun bu.» dedi.

«Yengem» tonton göbekli adamın biriyle oturuyordu orada. Muhsin'in bakışını sırtında hissetmiş gibi, birden döndü. Hafiften kalkık burnu ilgimi çekti önce. Sonra kalınca dudakları. Sonra da, bu dudakları aralıyan gülücüğün çukurladığı yanakları ve ortası bir kürdan sığacak kadar seyrek iki ön dişi. Bu kusuru da, sanırım, bütün gü-

zelliğinin odak noktasıydı. O gülücükle birlikte selâmladı Muhsin'i. Gözlerini bir iki kırpıştırarak başını salladı.

«Birazdan gelirim demek bu, senin anlıyacağın.» dedi Muhsin. «Çok geçmez, herifi zom eder, tıpış tıpış gelir yanımıza.»

Öyle de oldu. Tıpış tıpış yaklaşırken, şöyle bir süzdüm. Kırka yaklaşık gösteriyordu. Divan şiiri güzeli gibiydi. Sırtında duman rengi bir tuvalet vardı. Saçının bir pörçüğü gümüşlü perçemine başı papatyalı bir toka iliştirmişti. Rüzgârıyla baharı getiriverdi masamıza. Oysa biz dışarda iki karış karla bir Şubet gecesi bırakarak içeri girmiştik.

Oturur oturmaz, Muhsin'in çağırdığı garsonun bir şampanya açmasını sabırsızlıkla bekledi. Sonra güvercin sokuluşuyla Muhsin'in omuzuna girdi, burnunu usuldan usuldan çenesinin altına, gıdısına gömdü. Kokusunu verdi. Kokusunu aldı. Soluklanıverdiler. Muhsin onu yanak çukurundan öperek, yumuşacık kendinden uzaklaştırdı. Ve şampanyalarımıza uzanırken, beni gösterdi:

«Arkadaşım tanıtayım.» dedi. «Genç öykücü...»

Hafifçe doğrularak elini öptüm.

«Hiç duymamıştım bu öykücü adını.» dedi.

«Sen yalnız Tolstoy'u bilirsin.» diye bastırdı Muhsin, —Ve bana döndü.— «Hanıma 'Diriliş'i okuttuk da...»

Kadın ötesini söyledi:

«Başucu kitabım. Beş kere okudum. Ezberledim nerdeyse...»

«Akıl işte benimki..» diye sürdürdü Muhsin. —Ve kulağıma eğildi:— «Benden sana öğüt. Bu mesleğin kadınlarına yaşam öykülerini, serüvenlereni sormıyacaksın. Kitap da okutmıyacaksın.» —Sonra yine ortaya konuştu:— «Al işte, bizimki Katya'da kendini görür oldu Tolstoy'u okuduğundan beri. Nehlüdov da artık dilinden düşmüyor...»

Kadın kalkık burnunu bir hoş kırıştırarak güldü. Şampanyalarımızı içtik. Hemen izin istedi. Herifi daha fazla yalnız bırakması yakışık almazmış. Kalkıp giderken, Muhsin elini tutuverdi:

«Dans edecek miyiz?»

«Herifi iyice benzeteyim de, ondan sonra.» —Ve gider-ayak ekledi:— «Ama önce öykücü arkadaşınla dansederim.»

... Dansederken, biraz peltek, yarı düşlü bir sesle mırıldanıyordu:

«Delilik değil mi bu Muhsin'in yaptığı?»

«Ne yapıyor ki?»

«Yapmak istediği yani.. Seni alacağım diye tutturdu aylardır. Kurtaracakmış beni. Vazgeç bu sevdadan diyorum ona. Ben de kendi Nehlüdov'umu bekliyorum nihayet. Bir gelsin hele. Tam da Katya'nın yaptığını yapacağım ona. Peşimde süründüreceğim. Yoksa gözlerim açık gider...»

Yerime döndüğüm zaman, Muhsin sordu:

«Ne diyor?»

«Kendi Nehlüdov'unu bekliyormuş.»

«Ah şu Tolstoy!» diye homurdandı Muhsin. «Hep onun sakalının altından çıkıyor bunlar.» —küt diye yumrukladı başını.— «Eşşek kafa. Kitap okutur musun böylesine...»

Sonra onlar dansettiler uzun uzun. Bir ara da ben sordum Muhsin'e:

«Anlaşabildiniz mi?»

«Anlaştık güya..» dedi enson. «Yarın toplıyacak pılısını pırtısını, nesi varsa alıp gelecek. Bir koşulu var yalnız.. Her şeyimle alacaksın beni, diyor. Boyuna bunu yineledi. Kirli adımla alacaksın beni, diyor. Çoğu genelevde geçen bu kırık hayatımla. Ve...»

Ötesini getirmeyince, yine sordum:

«Ve?...»

«Bu ve'yi söyletemiyorum bitürlü. Bir şeyiyle daha gelecekmiş ama, bakalım neyiyle...»

Kadının Muhsin'e ve de nesiyle geldiğini üç gün sonra öğrendim. Bir de kendi Nehlüdov'uyle gelmiş! Elinde bavulu ve bavudla da kendi Nehlüdov'unun camlı - çerçeveli portresiyle çıkmış bardan. Muhsin'in bahçesine, kuş kafesine benzer köşküne varınca da, ilk işi bu portreyi çıkarıp duvara asmak olmuş.

Bahçe diyorum ya, bahçıvandı Muhsin. Yüksek Ticaret okulunu bitirememiş. Sebze hal'inde bir dükkânı vardı. Sebze ve meyva toptancılığı yapıyordu. Her ay, benim aylığımın on katını, yirmi katını bulan kazancını, bu kadına kadarki nice kadınlarla yiyegelmişti. Bu kadınla da sermayeyi kediye yükleteceğinden söz ediyordu şaka yollu.

Bahçesi en azından dört - beş dekardı. Köşkü bekâr işi dayalı - döşeliydi. Daha doğrusu düşemsiz, karmakarışıktı. Ve bu dünyada, köşkü ile bostan dolabı arasında gerili tele bağlı olarak gezinip duran yaman bir kurt köpeğinden başka da hiç bir canlı kimsesi yoktu.

Yooo, artık bir de karısı vardı.

İyi ama, allah kahretsin, bu Nehlüdov da nerden çıkmıştı!

Muhsin kabına sığamıyordu.

Bu böyle olsa da, bir aya varmadan nikâhları kıyıldı. Bir tanıkları da bendim.

«Vallahi,» diye dert yandı bir gün, «her öpüşümde prens beyimin kırlangıç kanadı bıyıklarına dokunuyor dudaklarım ilkin. Her sevişmemizde aramızda o. Ulan şıllık dedim dün akşam. İyi hoş ama, bu kazık da nerden çıktı? İndir şunu duvardan. Yoksa...»

İşin kötüsü, olmaz diye kanat germiş Nehlüdov'una. Ona dokunulursa, bırakıp gidermiş nasıl geldiyse. Nehlüdov'unu alıp bağrına basaraktan gidermiş. Mutluluğu da, mutsuzluğu da oymuş. Bu türden her klâsik serüvende olduğu gibi, o aldatmış alacağım diye. O girmiş kanına. Giderek, bir işret gecesinde, iki arkadaşının sataşmasına da göz yummuş. Evet, bu kadarı Tolstoy'da bile yokmuş. Bu dünya çirkinmiş. Bu dünya kokmuş. Ama yine de bir gün çıkıp gelmesini beklemeye değermiş. Bunun için yaşıyormuş zaten. Ama ona gitmek için değil. Yüzüne tükürmek için de değil. Bilmiyormuş niçin beklediğini daha doğrusu. Ne ki, bu bekleme çıkarsa yaşamından, her şey bitermiş...

İlkbaharda beni başkentin doğu kıyısındaki bahçesine çağırdı bir gün. Karısı, ayağına bir şalvar çekmiş, elinde

çapa, su arıkları açarken, biraz da bana hamaratlığını, yeni koşullara kendini nasıl uyarladığını göstermek istercesine işçendi. Muhsin'le bostan dolabının motoruna beraberce mazot doldurduk. Çalıştırdık. Salıverdik suyu. Kırmızı turpla rakı içtik. Göbekli marul yedik. Gündüzleri telden çözmediği köpeğiyle oynadık.

Bir ara, Muhsin, yine yaralı yerinden açtı:

«Dokunamıyorum namussuzun Nehlüdov'una.» dedi. «Her şeye katlanıyorum. Evlendiğimizin haftasında kapımıza bir çangal boynuz astılar ziyadesiyle namuslu komşular, katlandım. Bazı ağzıkaraların burayı 'boynuzlunun bahçesi' diye andıkları kulağıma çalındı, katlandım. Ama bu Nehlüdov'a çok bozuluyorum. Gel gör ki, derdimi anlatamıyorum.»

Kemküm ettim. O daha da yakındı:

«Geçen hafta kızı da çıkıp gelmesin mi?! Nehlüdov'tan olma, sizin öykülerinizdeki gibi babasının bilmediği biricik kızıymış... İyi, hoşgeldin, safalar getirdin dedik ama, o da koltuğunda kendi Nehlüdov'uyla gelmesin mi?! Deli olmak bir şey değil! Biz bir tanesinden yakınırken, duvarımızda Nehlüdov'lar ikileniverdi. Ben de elimi yüzüme alıp, ulan orospular dedim, sayıyla kendinize gelin, Tolstoy'a siz düşman ettiniz beni, açın gözünüzü, bunun burası Nehlüdov'lar galerisi değil, Sapancalı bahçıvan Muhsin'in bostanı! Ve kıza, al kendi Nehlüdov'unu, bas, yallah dedim. Bize bizimki yetiyor...»

Daha nelere katlanmamış Muhsin. Bir gün bekâr odama gelip de anlattıkları bugüne bugün belleğimde. Bir ara, haydi kendimiz arayalım, bulalım şu deyyusu, bulalım da şu hesap temizlensin, gerçekten başbaşa yaşıyalım sennen, demiş. Karısı yine olmazlanmış. Bulunmasını da istemezmiş. Öyleyse, unutmaya çalışmasını istemiş Muhsin. Hayır, ölmeden unutamazmış. Ölüymüş zaten bir bakıma kendisi. Muhsin'in bir ölü diriltmeye girişmesi, bu filântropluğu, bir olmazı zorlamakmış. Boşuna çabaymış. Bu iyiliği kötülükten beter eziyormuş...

Bir pazar sabahı erkenden onlara gittim. Balığa gide-

cektik güya Muhsinle. Bir yağmur boşanıverdi ansızın. Göz açtırmıyordu.

Muhsin'i çok tedirgin buldum. Karısı mutfak kesiminde bize kahve yaparken, arkadaşım yine homurtuyla yakındı. Prens hazretleri girmiş düşüne o gece. Acayip iş, onun çerçevesinde kendini görmüş Muhsin. Hem de onun bıyıklarıyle! Ter içinde uyanmış. Artık uykularında da rahat yokmuş heriften...

Ne yapsındı Muhsin? Bu kadından çıkamıyordu. Onu hayatından çıkaramıyordu. Ne yapsın, duvardaki portreyi mi parçalasın, karıya bir sopa mı çeksin, kendi canına mı kıysındı?

Birden, kahveyi beklemeden kalkıp hışımla dışarı çıktı. Ben onun en paradoksal çareyi uygulamaya karar verdiğini ne bileyim. Meğer avluya çıkar çıkmaz, mazottur, benzindir, gözünün gördüğü bidonları kavradığı gibi, köşkün arkasına sıradan sepelemeye başlamış.

Biz, karısının elinde tepsiyle içeri geldiği sırada, dışarıdan köpeğin teli zorlıyarak acı acı havlamaya başladığını ve giderek uluduğunu duyduk. Bir de çıkıp baktık ki, hayvancağız depremin yaklaştığını hisseden ev hayvanları gibi çırpınıyordu. Ama hemen koşup da Muhsin'in bileğine yapışmakta geç kalmıştık. O artık çakmağı çakmış, köşkün arkası birden harlıyan alevler içinde kalmıştı.

Biz olup biteni kavrayıncaya kadar, o gömgök gözlerini belerterek üstümüze geldi. Bağırıyordu:

«Bir tek iğne almak yok içerden!»

Ve hemen, yağmurun altında incecik sabahlığıyla ıslandığına aldırmaksızın, yüzü iki elinin arasında, çığlıklar atan karısını kucakladı, beni de peşine takarak bahçe kapısına doğru yürüyüverdi. Artık gerçekten durulacak sıra değildi. Yangın bacayı sarmıştı. Köpek, alevler üstüne yöneldikçe, telinde daha çok çırpınıyor, deliriyordu.

Yetişip gelen komşular, dış kapıda önlemek istediler bizi. Muhsin tabancasına davranıverdi:

«Basın geri, yakarım!»

Bu arada, konserve fabrikasına doğru telefona koşmak istiyen birini de söğe saya durdurdu.

«Ama köşkün yanıyor!» dediler.

«Size ne? Yakan da benim, yanan da.. Boynuzlarım yanıyor işte!...»

Muhsin böğürür gibi bağırıyor, sonra bu böğürtü kesik ve hırıltılı bir kahkahaya dönüyordu. Başkaca kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Muhsin pencerelerden de alevler çıktığını görünce rahatladı. Karısını, kucağında şöyle bir okkalayıp göğsüne çektikten sonra, adamın ayağından çizmeyi bile alacak kadar balçık çumurun içinde adım adım ilerlemeye başladı. Ben de dengesine yardımcı olmak için koluna girdim. Epey sustuk. Sonra önce kendisi konuştu.

«Bir daha buraya dönmem!»

«Gitti artık Nehlüdov.» dedi kadın ağlamaklı. «Bir daha gelemez de...»

Muhsin bunu duymazlıktan gelerek mırıldandı:

«İyi köpekti.»

«Sahi, niye çözmedin önce zavallı köpeği? Yazık oldu. Günah...»

«Geç kalmıştım. Çözmeye gitseydim, beni parçalayabilirdi!»

«Sen delisin Muhsin, zırdeli.» —Ve burnuyla yine yumuldu adamın çenesi altına, gıdısına. Yine kokusunu verdi. Kokusunu aldı. Solukları karışıverdi. Sarsıla sarsıla ağlıyordu.— «Hayır, senden iyisini de görmedim. Ah, çok suçluyum...»

Tahta köprüde şöyle bir dönüp baktım. Bir sürü insan dalmıştı bahçeye. Kimi çuvalla, kimi çıkardığı ceketini torbalıyarak, sebzeleri talan ediyor, çilek evleğine, kiraz ağaçlarına ve kaysılara saldırıyorlardı.

«Peki, şimdi?...» diye inliyordu kadın.

«Şimdi,» dedi Muhsin, «sıfırdan başlıyacağız her şeye...»

Fabrikanın orda bir taksi bulduk. Benim, artık odamın anahtarını onlara verip ayrılmaktan başka yapabileceğim bir şey kalmamıştı. Muhsin karısını arabaya attıktan sonra döndü, gözlerimin içine bakarak dostça elimi sıktı. Bu arada, yüzünden iri bir damla düştü elimin üze-

rine. Yağmur damlası değildi bu. Eriyik mum damlası gibi sıcaktı. Bu damla onun teri miydi, gözyaşı mıydı, kanı mıydı? Belki de her üçüydü.

Ta üç gün sonra telefon etti çalıştığım yere. İyiydi söyledikleri. Önce poliste ve belediyede yangın olayına bir sünger çekilmesini sağlamış. Sonra hemen hazırlığa girişmişler. Pek yakında, biraz gecikmiş olsalar bile, balayı gezisine çıkacaklarmış.

Hemen anladım. Sıfırdan başlıyacağız dediğini unutmamıştım.

İki gün geçmeden bir telefon daha. Ama bu kez sesi bitkindi:

«... O beni acımasız seviyormuş. Ama ben yardım düşüncesiyle, acımayla seviyormuşum onu. Bu yüzden mutlu olamazmışız...»

«E-eee?» dedim.

«Ee'si, köşk yangını çoktan söndü, şimdi ben yanıyorum. Her şeyi silkip atarak, bugün bırakıp kaçtı, azizim.»

İşte bunu birden anlıyamadım.

Banki, Ekim 1977. *Fahri Erdinç*

BİR NOT

Gurbete çıkmayanlar gurbetin ne olduğunu elbette bilemezler. Gurbete çıkmayanlar yurdun ne olduğunu da bilemezler yeterince. Yurtsama duygusu duyguların en koyusu en yamanıdır. Nerede olursanız olun, ne güzel yerlerde olursanız olun, toprağınızda değilseniz acılısınızdır. Kişi bir hiç için ayrılmaz ki yurdundan. Ayrılıkların da gereklilik olduğu yerler vardır. Fahri Erdinç ustamız da otuz yılın gurbetçisi. Söylese de söylemese de buraların özlemini yaşıyor. Ne var ki kişi yurdundan uzaklığını yurduna bağlılığıyla bir ölçüde giderebiliyor. Yurdunda olmak biraz da yurdunun insanları gibi duymak, yurdunun insanları gibi konuşmak değil midir? Bize ulaştırdığı yazıları, şiirleri, öyküleri okuyunca Fahri Erdinç burada, diye düşündüm, daha doğrusu hem orada hem burada. Yurdumuz kafamızla, inancımızla bağlandığımız yerdir biraz da. Fahri Erdinç ustamıza uzun ömürler dileyerek...

Afşar Timuçin